

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
TEISĖS FAKULTETO
TARPTAUTINĖS TEISĖS IR EUROPOS SĄJUNGOS TEISĖS KATEDRA

JURGITA IGARYTĖ
(TEISĖ IR VALDYMAS)

**EUROPOS TARYBOS TAUTINIŲ MAŽUMŲ APSAUGOS PAGRINDŲ
KONVENCIJOS ĮGYVENDINIMAS LIETUVOS RESPUBLIKOJE**

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas –
dakt. Laurynas Biekša

Konsultantas –
prof. dr. Saulius Katuoka

Vilnius, 2004

TURINYS

IVADAS.....	2
1. TAUTINĖS MAŽUMOS SĄVOKOS PROBLEMA.....	3
1.1. Tautinės mažumos samprata tarptautiniuose dokumentuose.....	3
1.1.1. Tautinės mažumos samprata iki Antrojo pasaulinio karo.....	3
1.1.2. Tautinės mažumos samprata Jungtinių Tautų dokumentuose.....	4
1.1.3. Tautinės mažumos samprata Europos saugumo ir bendradarbiavimo organizacijos dokumentuose.....	8
1.1.4. Tautinės mažumos samprata Europos Tarybos dokumentuose.....	9
1.2. Tautinės mažumos sąvoka doktrinoje.....	14
1.3. Tautinės mažumos samprata Lietuvos Respublikos teisėje.....	17
2. TAUTINIŲ MAŽUMŲ TEISIŲ IR LAISVIŲ APSAUGA PAGAL EUROPOS TARYBOS TAUTINIŲ MAŽUMŲ APSAUGOS PAGRINDŲ KONVENCIJĄ.....	21
2.1. Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencijos įgyvendinimo prielaidos.....	23
2.2. Apsisprendimas dėl priklausymo tautinei mažumai.....	24
2.3. Pilna ir veiksminga lygybė, pakantumo ir tarpkultūrinio dialogo dvasia.....	26
2.4. Žodžio laisvė ir priėjimas prie žiniasklaidos priemonių.....	27
2.5. Teisė naudoti mažumos kalbą santykiuose su administracine valdžia.....	28
2.6. Teisė nurodyti vardą ir pavardę bei pateikti informaciją mažumos kalba.....	29
2.7. Teisė mokytis mažumos kalbą.....	32
2.8. Tautinių mažumų veiksmingas dalyvavimas visuomenėje.....	
3. EUROPOS TARYBOS TAUTINIŲ MAŽUMŲ APSAUGOS PAGRINDŲ KONVENCIJOS ĮGYVENDINIMO LIETUVOS RESPUBLIKOJE ANALIZĖ.....	34
3.1. Tautinių mažumų situacijos Lietuvos Respublikoje apžvalga.....	34
3.1.1. Lietuvos gyventojų tautinė sudėtis.....	36
3.1.2. Tautinių mažumų padėtis Lietuvos Respublikoje.....	
3.1.2.1. Pranešimas apie Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencijos įgyvendinimą Lietuvos Respublikoje.....	39
3.2. Nepakantumo ir tautinių mažumų diskriminacijos problemų sprendimas.....	42
3.2.1. Nepakantumo apraiškos žiniasklaidoje.....	45
3.3. Tautinių mažumų kalbų vartojimo problemos.....	46
3.3.1. Žodžio laisvė ir priėjimas prie žiniasklaidos priemonių.....	46
3.3.2. Mažumos kalbos vartojimas santykiuose su administracine valdžia.....	47
3.3.3. Vardų ir pavardžių vartojimas bei informacijos pateikimas mažumos kalba.....	49
3.4. Tautinių mažumų švietimo Lietuvoje problemos.....	53
3.5. Tautinių mažumų veiksmingas dalyvavimas visuomenėje.....	56
3.6. Romų tautinės mažumos integracija į Lietuvos visuomenę.....	56
3.6.1. Aprūpinimo būstu problemos sprendimas.....	57
3.6.2. Užimtumo didinimas.....	58
3.6.3. Romų tautinės mažumos sveikatos apsauga.....	59
3.6.4. Švietimas ir kultūros paveldo apsauga.....	60
3.6.5. Romų integracijos į Lietuvos visuomenę programos įvertinimas.....	62
IŠVADOS	64
SANTRAUKA (lietuvių ir anglų kalbomis).....	66
LITERATŪROS IR ŠALTINIŲ SĄRAŠAS.....	71
PRIEDAI.....	

IVADAS

Tikriausiai pasaulyje nerastume nė vienos valstybės, kurioje visi gyventojai kalbėtų viena kalba, priklausytų tai pačiai rasei, tautybei ar turėtų tą patį tikėjimą, kultūrą ir tradicijas. Daugumoje valstybių didžioji dalis gyventojų turi bendrą tautybę, kalbą, religiją ir kultūrą, o mažesnės gyventojų grupės pasižymi kitomis individualiomis charakteristikomis. Kai kuriose valstybėse visos šios skirtingos gyventojų grupės taikiai sugyvena jau ne vieną šimtmetį, o kai kurios valstybės nuolat kenčia nuo etninių konfliktų. Taigi ne visoms valstybėms pavyksta savarankiškai išspręsti jose gyvenančių tautinių, etninių, kalbinių ar religinių mažumų apsaugos problemas. Siekiant išvengti etninių konfliktų, kurie dažnai peržengia valstybių ribas, ir užtikrinti valstybių politinį stabilumą, tarptautinei teisei tenka svarbūs uždavinys sureguliuoti šioms mažumoms priklausančių asmenų teisių apsaugos klausimus.

Pagrindiniu tarptautiniu dokumentu tautinių mažumų apsaugos srityje Europoje, kuriuo siekiama sukurti tam tikrus teisinius, ne tik politinius išpareigojimus šalims, tapo Europos Tarybos Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencija (priimta 1994 m. lapkričio 10 d., įsigaliojo nuo 1998 m. vasario 1 d.). Literatūroje ši konvencija dažnai dar vadinama Rėmine tautinių mažumų apsaugos konvencija¹ arba Sistemine tautinių mažumų apsaugos konvencija,² tačiau šiame darbe bus naudojamas konvencijos pavadinimas „Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencija“, nurodytas konvencijos ratifikavimo įstatyme.³ Lietuvoje Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencija įsigaliojo 2000 m. liepos 1 d.

Sociologiniai tyrimai rodo⁴, kad tautinių mažumų padėtis Lietuvoje vertinama gana palankiai. Tikėtina, kad Lietuvai įstojus į Europos Sąjungą gali padaugėti kitų tautybių asmenų. Ar Lietuvoje sudaromos palankios teisinės sąlygos tautinėms mažumoms ir, ar Lietuva yra pasirengusi užtikrinti naujai atvyksiančių kitų tautybių asmenų teisių apsaugą, galima atsakyti tik išanalizavus Lietuvos Respublikos priimtų tarptautinių išpareigojimų vykdymą.

Kadangi svarbiausias vaidmuo tautinių mažumų apsaugos srityje Europos mastu tenka Europos Tarybos Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencijai, magistro baigiamajam darbui buvo pasirinkta tema – „Europos Tarybos Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencijos įgyvendinimas Lietuvos Respublikoje“.

Baigiamojo darbo tikslas – išanalizuoti Europos Tarybos Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencijos įgyvendinimo Lietuvos Respublikoje problemas ir numatyti galimus jų sprendimo būdus.

Baigiamojo darbo uždaviniai:

1. Aptarti tautinės mažumos sampratą tarptautinėje teisėje ir Lietuvos Respublikoje;
2. Apžvelgti pagrindines Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencijos nuostatas;
3. Išanalizuoti Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencijos įgyvendinimą Lietuvos Respublikoje ir nustatyti pagrindines šios konvencijos įgyvendinimo problemas;
4. Pateikti siūlymus dėl tautinių mažumų apsaugos politikos ir teisinio reglamentavimo gerinimo Lietuvoje.

¹ Vaitiekus S. Tautinių mažumų teisės Lietuvos Respublikoje // Lomanienė N. (sud.). Žmogaus teisės Lietuvoje: teoriniai ir praktiniai aspektai. Vilnius, 1996, p. 99

² Mališauskas R. (sud.). Mažumų teisės: Tarptautinių dokumentų rinkinys, Vilnius, 1996, p. 34

³ LR įstatymas Dėl Europos Tarybos tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencijos ratifikavimo// Valstybės žinios, 2000, Nr. 20-491

⁴ JT vystymo programos projekto atlikto sociologinio tyrimo „Žmogaus teisės Lietuvoje 2001-2002 metais“ metu į klausimą „Kaip Jūs vertinate žmogaus teisių apsaugą Lietuvoje“ 51 proc. nelietuvių kilmės respondentų atsakė, kad tautinių mažumų teisės yra apsaugotos, ir 10 proc. – kad neapsaugotos // Žmogaus teisės Lietuvoje: padėties įvertinimas, Vilnius, 2002, p. 72.

Tyrimo objektas – Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencijos nuostatų įgyvendinimas Lietuvoje. Darbe naudojami šie tyrimo metodai: istorinis metodas, lyginamosios analizės metodas, sisteminės analizės metodas ir analitinis-kritinis metodas. Atliekant tyrimą buvo naudotasi tarptautiniais dokumentais, Lietuvos Respublikos įstatymais ir teisės aktais, užsienio ir lietuvių autorių mokslinės literatūros šaltiniais. Pagrindiniai autoriai, kuriais remtasi rašant darbą, buvo G.Alfredson, N.Girasoli, R. Higgins, V.Vadapalas. Tyrimo metu taip pat buvo apžvelgta Europos Tarybos Ministrų komiteto Patariamąjį komitetą praktika ir Europos žmogaus teisių teismo praktika tautinių mažumų apsaugos srityje.

1. TAUTINĖS MAŽUMOS SĄVOKOS PROBLEMA

Tarptautinė teisė nepateikia aiškaus tautinės mažumos apibrėžimo. Nors tautinių mažumų apsaugos problema iškilo dar prieš Antrąjį pasaulinį karą, tačiau iki šiol diskutuojama kurioms asmenų grupėms turėtų būti taikomi tarptautiniai dokumentai, reglamentuojantys tautinių mažumų ir joms priklausančių asmenų teisių apsaugą. Siekiant tinkamai nustatyti Europos Tarybos Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencijos taikymo sritį šiame baigiamojo darbo skyriuje bus bandoma nustatyti pagrindinius tautinės mažumos požymius ir apibrėžti, kokias asmenų grupes galima vadinti tautinėmis mažumomis.

1.1. Tautinės mažumos samprata tarptautiniuose dokumentuose

Nors tarptautinėje teisėje nėra įtvirtintos visuotinai pripažintos tautinės mažumos sąvokos, tačiau kai kuriuose tarptautiniuose dokumentuose bei tarptautinių organizacijų parengiamuosiuose dokumentuose (*pranc. travaux préparatoires*) vis dėlto galima išskirti tam tikrus tautinės mažumos požymius. Toliau šiame darbe bus nagrinėjamos tarptautinėje teisėje vyraujančios tautinės mažumos sampratos koncepcijos bei tarptautinių organizacijų - Jungtinių Tautų, Europos saugumo ir bendradarbiavimo organizacijos ir Europos Tarybos - bandymai įtvirtinti tautinės mažumos sąvoką tarptautiniuose dokumentuose.

1.1.1. Tautinės mažumos samprata iki Antrojo pasaulinio karo

Tautinių mažumų apsaugos klausimus tarptautiniu mastu pradėjo spręsti jau Tautų Sąjunga pasibaigus Pirmajam pasauliniam karui. Siekiant užtikrinti valstybių teritorinį vientisumą ir išvengti naujų karų grėsmės, Paryžiaus Taikos konferencijos pasėkoje 1919-1923 metais buvo priimti pagrindiniai dokumentai mažumų teisių klausimais⁵. Šalys sąjungininkės sudarė penkias sutartis su Lenkija, Serbijos, Kroatijos ir Slovėnijos Karalyste, Čekoslovakija, Rumunija ir Graikija, kurių tikslas buvo užtikrinti tam tikras mažumų teises, o su nugalėtomis šalimis (Austrija, Bulgarija, Vengrija ir Turkija) pasirašytose taikos sutartyse mažumų teisių klausimai buvo aptarti specialiuose šių taikos sutarčių skyriuose. Be to, svarstant Albanijos, Suomijos, Lietuvos, Latvijos ir Estijos priėmimo į Tautų Sąjungą klausimus, šios šalys padarė specialius pareiškimus dėl mažumų teisių savo teritorijose (pvz., 1922 m. Lietuvos deklaracija Dėl mažumų apsaugos Lietuvoje).⁶

⁵ Mališauskas R. (sud.). Mažumų teisės: Tarptautinių dokumentų rinkinys, Vilnius, 1996, p. 23

⁶ ten pat, p. 24

Pagal tuo metu Tautų Sąjungoje vyravusią tautinės mažumos koncepciją mažuma buvo laikomi „asmenys, nelaikantys savęs daugumos tautos ir gyventojų dalimi, kurių, lyginant su likusia valstybės gyventojų dalimi, yra mažiau bei užimantys nedominuojančią poziciją”.⁷ Sudarytose taikos sutartyse tautinėms mažumoms dažniausiai buvo suteikiamos šios pagrindinės teisės: mažumų nediskriminacijos principas, religinė ir kultūrinė autonomija bei apsisprendimo principas (mažumos teisė įteisinti savivaldą tam tikroje autonomiškoje teritorijoje nepažeidžiant šalies suvereniteto)⁸.

Faktiškai XX amžiaus 2-ajame dešimtmetyje tautinės mažumos statusą turėjo tos asmenų grupės, kurios: 1) perbraižius Europos politinius žemėlapius pasiliko savo gimtųjų valstybių užribyje ir savo skaičiumi buvo mažesnės nei likusi valstybės gyventojų dalis; 2) turėjo šiuos tarptautinių garantijų saugomus požymius – etniškumą, religiją ir kalbą.⁹ Šią tautinės mažumos sampratą dar patikslino Nuolatinis tarptautinio teisingumo teismas, kuriam buvo pavestas sutarčių mažumų teisių klausimais taikymas ir aiškinimas, 1930 m. liepos 31 d. konsultacinėje išvadoje byloje *The Greco-Bulgarian communities*. Nuolatinis tarptautinio teisingumo teismas tautinę mažumą apibūdino kaip „bendrią asmenų, gyvenančių šalyje ar tam tikroje vietovėje, turinčių savo rasę, religiją, kalbą ir tradicijas, ir kuriuos jungia ši rasė, religija, kalba ir tradicijos, ir kurie turi solidarumo jausmą, kad palaikytų jų apeigas, užtikrintų jų vaikų mokymą ir auklėjimą pagal savo rasę bei teiktų tarpusavio pagalbą“.¹⁰ Kaip matyti iš pateiktos sąvokos, Nuolatinis tarptautinio teisingumo teismas aiškindamas tautinės mažumos sąvoką neapsiribojo tomis asmenų grupėmis, kurios prarado savo tėvynę dėl pasikeitusių valstybių sienų.

Tačiau nuo 1933 m. Europoje paplitus nacionalistinėms idėjoms, tautinių mažumų apsaugos koncepcija pasikeitė iš esmės. Nacionalistinių judėjimų pasėkoje valstybėse tautiniai interesai buvo iškelti aukščiau visko, todėl tuo laikotarpiu valstybės siekė ne apsaugoti tautinių mažumų teises, o apsisaugoti nuo tautinių mažumų.¹¹ Tokiu būdu, mažumų teisės pamažu buvo „užmirštos”.

1.1.2. Tautinės mažumos samprata Jungtinių Tautų dokumentuose

Po Antrojo pasaulinio karo vėl buvo grįžta prie tautinių mažumų teisių problemų, tačiau joms nebuvo skirtas toks dėmesys, kaip Tautų Sąjungoje. Kadangi „senoji” tautinių mažumų apsaugos sistema faktiškai nebegyvavo, šalims reikėjo rasti naujų būdų mažumoms apsaugoti. Naujoji tautinių mažumų apsaugos koncepcija buvo pagrįsta bendra žmogaus teisių apsaugos

⁷ Girasoli N. *National Minorities: Who Are They?* Budapest: Akademiai Kiado, 1995, p.16

⁸ ten pat, p. 16-17

⁹ ten pat, p. 23

¹⁰ Nuolatinio tarptautinio teisingumo teismo 1930-07-31 konsultacinė išvada byloje *The Greco-Bulgarian communities*. // <http://www.icj-cij.org/icjwww/idecisions/icpij/>; prisijungimo laikas: 2004-07-30

¹¹ Girasoli N. *National Minorities: Who Are They?* Budapest: Akademiai Kiado, 1995, p.26

konceptija ir lygių teisių suteikimu visiems individams nepriklausomai nuo priklausymo tam tikroms tautinių mažumų grupėms. Pagal naująją tautinių mažumų apsaugos koncepciją svarbiausias valstybės tikslas buvo užtikrinti lygias teises visiems šalies piliečiams, įskaitant ir tautinėms mažumoms priklausančių asmenų teises.¹²

Netrukus po Antrojo pasaulinio karo Jungtinių Tautų (toliau - JT) priimti tarptautiniai dokumentai tik netiesiogiai įtvirtino tautinėms mažumoms priklausančių asmenų teises:

1) Jungtinių Tautų Chartijos (1945 m.) 1 straipsnio 3 dalis nustatė, kad Jungtinių Tautų vienas iš tikslų yra skatinti pagarbą „visoms žmogaus teisėms ir pagrindinėms laisvėms, nepaisant skirtingos rasės, lyties, kalbos bei religijos“.¹³

2) Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos (1948 m.) 2 straipsnis nustatė, kad „Kiekvienas žmogus gali naudotis visomis teisėmis ir laisvėmis, paskelbtomis šioje Deklaracijoje, be jokių skirtumų, tokių kaip rasė, odos spalva, lytis, kalba, religija, politiniai ar kitokie įsitikinimai, nacionalinė ar socialinė kilmė...“¹⁴

3) Konvencijos „Dėl kelio užkirtimo genocido nusikaltimui ir baudimo už jį“ (1948 m.) 2 straipsnis numatė, kad „Šioje Konvencijoje genocidu laikoma toliau išvardyta veika, kuria siekiama visiškai ar iš dalies sunaikinti kokią nors nacionalinę, etninę, rasinę ar religinę grupę...“¹⁵

Svarbus žingsnis tautinių mažumų apsaugos link buvo 1965 metais priimta JT konvencija „Dėl visų formų rasinės diskriminacijos panaikinimo“.¹⁶ Ši konvencija įpareigoja valstybes garantuoti, kad bus uždrausta bet kokia asmenų, grupių ar organizacijų vykdoma rasinė diskriminacija, rasinė propaganda arba organizacijų veikla, kurios remiasi vienos rasės ar tautybės pranašumo idėjomis, pateisina ar skatina rasinę diskriminaciją ir kt. 1966 metais Jungtinių Tautų Generalinei Asamblėjai priėmus Tarptautinį pilietinių ir politinių teisių paktą, šio pakto 27 straipsnyje pirmą kartą buvo įtvirtintos tautinėms mažumoms priklausančių asmenų teisės universaliu mastu. Pakto 27 straipsnis nurodo, kad „tose valstybėse, kur yra tautinių, religinių ir kalbinių mažumų, asmenims, priklausantiems tokioms mažumoms, negali būti atimta teisė drauge su kitais jų grupės nariais turėti savo kultūrą, išpažinti ir praktikuoti savo religiją ar vartoti gimtąją kalbą.“¹⁷

¹² ten pat, p.29

¹³ JT Chartija// www.urm.lt/data/5/LF23171158_chartija.htm; prisijungimo laikas: 2004-07-30

¹⁴ JT Visuotinė žmogaus teisių deklaracija// www.unhchr.ch/udhr/lang/lit.htm; prisijungimo laikas: 2004-07-30

¹⁵ JT Konvencija „Dėl kelio užkirtimo genocido nusikaltimui ir baudimo už jį“ // Valstybės žinios, 2002, Nr. 23-855

¹⁶ JT Tarptautinė konvencija „Dėl visų formų rasinės diskriminacijos panaikinimo“// Valstybės žinios, 1998, Nr. 108-2957

¹⁷ JT Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas//Valstybės žinios, 2002, Nr.77-3288

Kaip matyti iš 27 straipsnio formuluotės, Jungtinės Tautos šiame dokumente nepateikia valstybėms aiškaus tautinės mažumos apibrėžimo. Be to, atkreiptinas dėmesys, kad šiuo straipsniu užtikrinama ne etninių, religinių ar kalbinių mažumų kolektyvinė apsauga, o tik šioms mažumoms priklausančių asmenų teisių apsauga. Tarptautiniame pilietinių ir politinių teisių pakte buvo įtvirtintas Jungtinių Tautų požiūris, kad mažumų teisės yra individualiosios teisės, o ne kolektyvinės, ir todėl atskiroms mažumų grupėms negali būti suteikiamas išskirtinis statusas kitų grupių atžvilgiu.

Peržiūrėjus Jungtinių Tautų dokumentus matyti, kad mažumų grupės Tarptautiniame pilietinių ir politinių teisių pakte bei kituose iki tol priimtuose JT dokumentuose buvo apibūdinamos trimis tradiciniais požymiais – etninė kilmė, kalba ir religija. Tautybės terminas mažumų grupėms apibrėžti nebuvo naudojamas. Ilgainiui paaiškėjo, kad Jungtinių Tautų naudojamas mažumų apibūdinimas tik etniniais, kalbiniais ir religiniais požymiais nėra pakankamas, kadangi vadovaujantis tokia sąvoka mažumoms galima priskirti ir kitas asmenų grupes – imigrantus, šalyje ieškančius darbo asmenis, pabėgėlius ir pan. 1984 m. JT Žmogaus teisių komisija buvo pavedusi specialiai darbo grupei paruošti tautinės mažumos apibrėžimą, tačiau po dviejų metų darbo šios minties buvo atsisakyta.¹⁸

1992 metais patvirtintoje Jungtinių Tautų deklaracijoje „Dėl tautinėms, arba etninėms, religinėms ir kalbinėms mažumoms priklausančių asmenų teisių“ nebuvo nukrypta nuo ankstesnės individualių teisių koncepcijos, tačiau buvo patikslinta mažumos termino formuluotė - naudojamas terminas „tautinės arba etninės, religinės ar kalbinės mažumos“.¹⁹ Deklaracijos 2 straipsnis skelbia, kad:

„Tautinėms, arba etninėms, religinėms ir kalbinėms mažumoms priklausančias asmenys (toliau vadinami mažumoms priklausančiais asmenimis) turi teisę naudotis savo pačių kultūra, išpažinti savo pačių religiją, atlikti jos apeigas ir laisvai vartoti savo pačių kalbą privačiai ir viešai, be jokio kišimosi arba kokios nors formos diskriminacijos.“

Faktiškai ši Jungtinių Tautų deklaracija neįnešė nieko naujo į tautinės mažumos sampratą koncepciją, tačiau deklaracija svarbi tuo, kad papildomai išaiškino ir išplėtė Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto 27 straipsnį įvardindama mažumoms priklausančių asmenų teises.

¹⁸ Vaitiekus S. Tautinių mažumų teisės Lietuvos Respublikoje// ten pat, p. 100

¹⁹ JT deklaracija „Dėl tautinėms, arba etninėms, religinėms ir kalbinėms mažumoms priklausančių asmenų teisių“ // Mališauskas R. (sud.). Mažumų teisės: Tarptautinių dokumentų rinkinys, Vilnius, 1996, p. 94

1994 metais vadovaudamasis JT Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto 40 straipsnio 4 dalimi JT Žmogaus teisių komitetas pateikė autentišką šio pakto 27 straipsnio išaiškinimą.²⁰ JT Žmogaus teisių komiteto pateiktame išaiškinyje mažumoms priklausančių asmenų teisės įvardinamos kaip individualios teisės, tačiau asmenys gali įgyvendinti šias teises ne tik individualiai, bet ir drauge su kitais grupės nariais. Komitetas taip pat išaiškino, kad Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas gina visų mažumoms priklausančių individų teises, nepriklausomai nuo to, ar jie turi tos valstybės, kurioje gyvena, pilietybę ar tautybę, ir, ar jie yra nuolatiniai ar nenuolatiniai tos valstybės gyventojai. Be to, Žmogaus teisių komitetas pasisakė ir mažumoms priklausančios apsisprendimo teisės klausimu. Komiteto nuomone, mažumų teisių apsauga neturi pakenkti šalies suverenitetui ir teritoriniam vientisumui, todėl mažumoms gali būti suteikiama tik taip vadinama „vidinio“ apsisprendimo teisė, pavyzdžiui, teisė į kultūrinę autonomiją.

Apibendrinant galima išskirti šiuos Jungtinių Tautų dokumentuose įtvirtintos tautinės mažumos sampratos ypatumus:

1) Jungtinės Tautos atsisakė tautinės mažumos koncepcijos, naudotos iki Antrojo pasaulinio karo. Nors 1992 metais Jungtinės Tautos vėl oficialiai panaudojo tautinės mažumos terminą, tačiau jo tiksli prasmė nėra iki galo aiški. Jungtinių Tautų nenoras įtvirtinti tautinės mažumos apibrėžimą tarptautiniuose dokumentuose rodo šiuo klausimu egzistuojančią įtampą tarp politikų ir ekspertų. Dėl šios priežasties tautinės mažumos sąvokos apibrėžimo klausimas yra iki šiol atviras.

2) Mažumų grupių teisės turi būti užtikrinamos ir ginamos ne kaip kolektyvinės, bet kaip individualios asmenų teisės. Mažumų apsauga siekiama užtikrinti tik grupės identiškumą ir išlikimą. Tai reiškia, kad mažumai priklausanti autonomija valstybės viduje (taip vadinama „vidinio“ apsisprendimo teisė) nesuteikia mažumai teisės į secesiją, t.y. „išorinio“ apsisprendimo teisės.

3) Mažumų grupės suprantamos kaip asmenų grupės, kurios skiriasi nuo kitų valstybės gyventojų tam tikromis etninėmis, religinėmis ar kalbinėmis charakteristikomis. Šioms grupėms priklausančių asmenų teisės turi būti užtikrinamos nepriklausomai nuo to, ar jie turi valstybės pilietybę, ar jie yra nuolatiniai ar nenuolatiniai tos valstybės gyventojai.

4) Tautybės priskyrimo tam tikrai mažumai koncepcija laikoma atgyvenusia, kadangi svarbiausias saugomos grupės identifikavimo kriterijus turėtų būti ne tautybė, o grupės tarpusavio ryšys. Todėl nėra jokio poreikio sukurti specifines teisės normas tautinėms mažumoms apsaugoti,

²⁰ JT Žmogaus teisių komiteto bendrasis komentaras dėl Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto 27 straipsnio // [http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/\(Symbol\)/fb7fb12c2fb8bb21c12563ed004df111?Opendocument](http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/(Symbol)/fb7fb12c2fb8bb21c12563ed004df111?Opendocument); prisijungimo laikas: 2004-08-21

kadangi mažumos turi būti laikomos ne tam tikrą tautybę turinčiomis grupėmis, o tiesiog individų grupėmis su tam tikra „grupės“ tapatybe.

Kaip matyti iš aukščiau atliktos JT dokumentų analizės, Jungtinėms Tautoms nepavyko įtvirtinti tautinės mažumos apibrėžimą tarptautiniuose dokumentuose. Toliau bus apžvelgtos kitų tarptautinių organizacijų pastangos siekiant apibrėžti tautinės mažumos sąvoką.

1.1.3. Tautinės mažumos samprata Europos saugumo ir bendradarbiavimo organizacijos dokumentuose

Europos saugumo ir bendradarbiavimo organizacija (iki 1995 m. sausio 1 d. ši organizacija buvo vadinama Europos saugumo ir bendradarbiavimo konferencija (toliau - ESBK)) nemažai nuveikė mažumų teisių apsaugos srityje. Nors Europos saugumo ir bendradarbiavimo organizacijos (toliau –ESBO) priimami dokumentai neturi tarptautinių sutarčių galios, o yra tik valstybių politiniai įsipareigojimai, tačiau jų reikšmė neabejotina. Mažumų problema buvo minima jau 1975 metų Helsinkio Baigiamajame Akte:

„Valstybės dalyvės, kurių teritorijose yra tautinių mažumų, gerbs tokioms mažumoms priklausančių asmenų teisę į lygybę prieš įstatymus, teiks jiems visišką galimybę faktiškai naudotis žmogaus teisėmis ir pagrindinėmis laisvėmis ir tokiu būdu gins jų teisėtus interesus šioje srityje.“²¹

Siekiant suderinti valstybių dalyvių įvairius politinius interesus Helsinkio Baigiamajame Akte tautinės mažumos sąvoka nebuvo pateikta. Jugoslavijos nuomone, tautinės mažumos privalėjo turėti ryšį su savo kilmės valstybe, Sovietų Sąjunga teikė pirmenybę termino „etninė mažuma“ vartojimui, tuo tarpu daugelis kitų delegacijų į Baigiamąjį Aktą norėjo įtraukti visas mažumas. Šalys vieningai sutarė vienu klausimu, kad asmuo, norėdamas pasinaudoti tautinėms mažumoms suteikiamų teisių apsauga turi būti tos valstybės, kurioje jis gyvena, pilietis. Be to, buvo sutarta, kad tautine mažuma bus laikomi visi asmenys, nepriklausomai nuo to, ar jie turi ryšį su savo kilmės valstybe, ar ne, išskyrus imigrantus, darbo ieškančius asmenis, pabėgėlius, prieglobsčio prašytojus ir pan.²²

ESBK Vienos susitikimo Baigiamajame dokumente (1989 m.) matyti tolimesnės šalių pastangos apibūdinti mažumoms priklausančius asmenis, kaip asmenis turinčius tam tikrą etninę, kultūrinę, kalbinę ir religinę tapatybę.²³ Šių kriterijų dar negalima vadinti tautinės mažumos sąvoka,

²¹ Mališauskas R. Tautinių mažumų teisių problema Europos saugumo ir bendradarbiavimo organizacijoje // Lomanienė N. (sud.). Žmogaus teisės Lietuvoje: teoriniai ir praktiniai aspektai. Vilnius, 1996, p.85

²² Girasoli N. National Minorities: Who Are They? Budapest: Akademiai Kiado, 1995, p. 50-51

²³ ten pat, p.54

bet lyginant Helsinkio Baigiamąjį Aktą ir Vienos susitikimo Baigiamąjį dokumentą tai buvo ženklus žingsnis į priekį aiškesnės tautinės mažumos sampratos link.

ESBK Žmogiškojo matmens pasitarimas Kopenhagoje (1990 m.), įvykęs jau pasikeitus politinei situacijai Europoje, išsamiau nagrinėjo tautinių mažumų klausimus. Visų pirma, buvo iškelta problema, ar tai kolektyvinės, ar individualios asmenų teisės. Šiame susitikime mažumų, kaip grupių, teises palaikė Vengrija, Jugoslavija, Italija, Suomija, Švedija ir Norvegija, tai pat šį požiūrį palaikė Kanada, Nyderlandai, Ispanija, Portugalija, Austrija, JAV. Šiam požiūriui visiškai nepritarė Rumunija, Turkija, Bulgarija, Graikija ir Prancūzija.²⁴ Nors valstybėms nepavyko susitarti, kaip turėtų būti traktuojamos tautinių mažumų teisės – kaip kolektyvinės, ar kaip individualios teisės, tačiau tai buvo ganėtinai svarbus dokumentas nustatantis anksčiau pripažintas ir naujas asmenų, priklausančių tautinėms mažumoms teises. Be to, Kopenhagos dokumento 32 straipsnyje buvo įtvirtinta labai svarbi nuostata, kad „žmogaus priklausymas tautinei mažumai yra jo asmeninio pasirinkimo objektas”.²⁵

Kaip matyti, nuo Helsinkio Baigiamojo Akto priėmimo iki kitų ESBK dokumentų priėmimo dėmesys tautinių mažumų teisėms žymiai išaugo. Nors nebuvo rasta visoms šalims priimtino tautinės mažumos apibrėžimo, valstybės įdėjo daug pastangų siekdamos sukurti šį apibrėžimą. ESBO dokumentuose tautinė mažuma suvokiama kaip „asmenų grupė, gyvenanti toje pačioje teritorijoje ir užimanti nedominuojančią poziciją valstybėje bei turinti savo individualią grupės tapatybę”.²⁶ Apibendrinant galima pasakyti, kad iki „šaltojo” karo pabaigos ESBK dokumentuose vyravusi tautinės mažumos koncepcija buvo gana panaši į Tautų Sąjungos suformuotą tautinės mažumos koncepciją, o nuo 1990 metų Kopenhagos susitikimo– ESBK naudojama tautinės mažumos samprata priartėjo prie JT Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto 27 straipsnyje įtvirtintos tautinės mažumos sampratos. Varšuvos seminaro metu (1993 m.), valstybės dalyvės priėjo prie bendros nuomonės, kad visos trys tarptautinės organizacijos - ESBK, Jungtinės Tautos ir Europos Taryba – turi suvienyti savo pastangas ir kartu bendradarbiaudamos surasti visoms valstybėms priimtina tautinės mažumos apibrėžimą.²⁷

1.1.4. Tautinės mažumos samprata Europos Tarybos dokumentuose

Europos Taryba (toliau - ET) pirmą kartą tautinių mažumų terminą panaudojo 1950 metais priimtoje Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijoje (toliau – Europos žmogaus

²⁴ Mališauskas R. Tautinių mažumų teisių problema...// ten pat, p. 86-87

²⁵ ten pat, p.87

²⁶ Girasoli N. National Minorities: Who Are They? Budapest: Akademiai Kiado, 1995, p. 65

²⁷ ten pat, p. 63

teisių konvencija). Konvencijos 14 straipsnis skelbia, kad naudojimasis „šioje Konvencijoje pripažintomis teisėmis ir laisvėmis yra užtikrinamas be jokios diskriminacijos dėl asmens lyties, rasės, odos spalvos, kalbos, religijos, politinių ar kitokių pažiūrų, tautinės ar socialinės kilmės, priklausymo tautinei mažumai, nuosavybės, gimimo ar kitais pagrindais”.²⁸ Ši pirmoji Europos Tarybos tautinės mažumos samprata buvo gana panaši į Jungtinių Tautų suformuotą sampratą. Kaip ir Visuotinė žmogaus teisių deklaracija, Europos žmogaus teisių konvencija tautinėms mažumoms nesuteikė jokių specifinių teisių, o tik garantavo lygias žmogaus teises visiems asmenims, tame tarpe ir asmenims, priklausantiems tautinėms mažumoms.

Nuo 1950 iki 1990 metų Europos Taryba nepriėmė jokių naujų dokumentų tautinių mažumų apsaugos srityje. Buvo keletas mėginimų parengti ir priimti papildomą dokumentą tautinių mažumų apsaugos klausimais, tačiau, Europos Tarybos ekspertų nuomone, tautinių mažumų padėtis tuometinėje Vakarų Europoje buvo pakankamai gera ir valstybėms nebuvo būtinybės priimti papildomų įsipareigojimų tautinių mažumų atžvilgiu.²⁹

Pasikeitus politinei situacijai Europoje, 1990 metais Europos Tarybos Parlamentinė Asamblėja priėmė rekomendaciją Nr. 1134 (1990), kuria nustatė, kad „pagarba mažumų ir joms priklausančių asmenų teisėms yra pagrindinis veiksnys, užtikrinantis taiką, teisingumą, stabilumą ir demokratiją”.³⁰ Rekomendacijoje konstatuojama, kad Europoje egzistuoja įvairių rūšių mažumos, pasižyminčios skirtingomis etninėmis, kalbinėmis, religinėmis ir kitomis charakteristikomis. Rekomendacijos 11 straipsnyje nurodomi tam tikri tautinės mažumos požymiai - aiški asmenų grupė, gyvenanti šalies teritorijoje, turinti tos šalies pilietybę ir pasižyminti tam tikromis religinėmis, kalbinėmis, kultūrinėmis ar kitomis charakteristikomis. Siekiant labiau apsaugoti mažumoms priklausančių asmenų teises, šia rekomendacija ET Ministrų komitetui buvo siūloma priimti papildomą protokolą prie Europos žmogaus teisių konvencijos arba parengti atskirą konvenciją mažumų teisių klausimais.

Neilgai trukus 1992 metais Europos Taryboje priimta Europos regioninių, arba mažumų, kalbų chartija pripažino kolektyvinę asmenų teisę vartoti savo gimtąją kalbą asmeniniame ir viešajame gyvenime.³¹ Nors šios chartijos tikslai yra grynai kultūriniai, ji yra ganėtinai svarbi užtikrinant mažumų teises. Chartijoje taip pat nebuvo apibrėžta tautinės mažumos sąvoka, tačiau jos 1 straipsnyje pateikiama regioninės ar mažumos kalbos apibrėžimas:

²⁸ ET Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija // <http://www3.lrs.lt/cgi-bin/preps2?Condition1=19841&Condition2=>; prisijungimo laikas: 2004-07-30

²⁹ Girasoli N. National Minorities: Who Are They? Budapest: Akademiai Kiado, 1995, p.72

³⁰ ten pat, p. 75

³¹ ET Europos regioninių, arba mažumų, kalbų chartija// http://www.tmid.lt/index.php?page_id=255; prisijungimo laikas: 2004-07-30

„Regioninės ir mažumų kalbos yra tos kalbos, kurios tradiciškai vartojamos tam tikroje valstybės vietovėje vienos tautybės asmenų, sudarančių mažesnę grupę asmenų, nei likusi valstybės gyventojų dalis, ir kurios skiriasi nuo valstybinės kalbos (-ų).”

1991 metų kovo mėnesį Europos Tarybos Ministrų komitetas įpareigojo ET Žmogaus teisių reglamentavimo komitetą (toliau - ŽTRK) ištirti, kaip būtų galima reglamentuoti tautinių mažumų teisių apsaugą Europos Taryboje, įvertinant Jungtinių Tautų ir ESBK šioje srityje nuveiktus darbus.³² ŽTRK kartu su specialiai šiam tikslui įsteigtu Ekspertų komitetu išnagrinėjo įvairius pasiūlymus dėl tautinių mažumų apsaugos. Reikšmingiausi pasiūlymai buvo šie: Europos demokratijos per teisę komisijos (vadinamoji Venecijos komisija) parengtas Europos tautinių mažumų konvencijos projektas, Austrijos pasiūlymas dėl Europos žmogaus teisių konvencijos Papildomo protokolo projekto bei Europos žmogaus teisių konvencijos Papildomo protokolo projektas, įtrauktas į ET Parlamentinės Asamblėjos rekomendaciją Nr. 1201 (1993).³³ Šiuose pasiūlymuose buvo pateikti įvairūs tautinės mažumos apibrėžimai.

Venecijos komisijos parengtame Europos tautinių mažumų konvencijos projekte tautinė mažuma buvo apibrėžiama kaip „grupė asmenų, kuri yra mažesnė negu likusi valstybės gyventojų dalis ir, kurios nariai valstybės piliečiai, turintys etninius, religinius ar lingvistinius požymius, skirtingus nuo kitų gyventojų, ir kurie turi tikslą išsaugoti savo kultūrą, tradicijas, religiją ar kalbą”.³⁴

Austrijos pasiūlyme dėl Europos žmogaus teisių konvencijos Papildomo protokolo projekto naudojamas etninės grupės terminas, o tautinės mažumos nepaminėtas. Šiame projekte etninė grupė apibrėžiama kaip grupė asmenų, kurie yra: 1) nuolatiniai valstybės gyventojai; 2) skaičiumi sudaro mažesnę valstybės gyventojų dalį negu kiti valstybės gyventojai; 3) turi skirtingus nuo kitų valstybės gyventojų etninius ar kalbinius požymius; 4) turi savitą kultūrinę tapatybę”.³⁵

ET Parlamentinės Asamblėjos rekomendacijoje Nr. 1201 (1993) buvo siūloma tautine mažuma pripažinti asmenis, kurie: 1) turi valstybės, kurioje gyvena, pilietybę; 2) turi ilgalaikius ryšius su ta valstybe, kurioje gyvena; 3) pasižymi tam tikromis etninėmis, kultūrinėmis, religinėmis ar kalbinėmis charakteristikomis, skiriančiomis juos nuo kitų valstybės gyventojų; 4) šių asmenų grupę vienija pakankamas žmonių skaičius, tačiau šis skaičius yra mažesnis negu valstybės, kurioje

³² ET Sisteminės tautinių mažumų apsaugos konvencijos aiškinimas// Mališauskas R. (sud.). Mažumų teisės: Tarptautinių dokumentų rinkinys, Vilnius, 1996, p. 157

³³ ET Sisteminės tautinių mažumų apsaugos konvencijos aiškinimas// ten pat, p. 157

³⁴ Girasoli N. National Minorities: Who Are They? Budapest: Akademiai Kiado, 1995, p. 76-77

³⁵ ten pat, p. 78

gyvena, daugumai atstovaujantis asmenų skaičius; 5) šiai grupei priklausantys asmenys siekia išlaikyti savo grupės tapatybę (tradicijas, religiją, kalbą).³⁶

Žmogaus teisių reglamentavimo komitetas atlikęs pasiūlymų dėl tautinių mažumų apsaugos reglamentavimo analizę, 1993 m. rugsėjo 8 d. pateikė ataskaitą Ministrų komitetui, kurioje nurodė, kad nesutariama aiškinant terminą „tautinės mažumos“.³⁷

Siekiant įgyvendinti Vienos deklaracijos (1993 m.) nuostatas, kuria Europos Tarybos narių valstybių vadovų ir viršūnių susitikime buvo galutinai nuspręsta priimti teisinius išipareigojimus tautinių mažumų apsaugos srityje, 1994 m. lapkričio 10 d. ET Ministrų komitetas priėmė Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvenciją³⁸ (toliau šiame poskyryje- Konvencija). Konvencijoje tautinės mažumos apibrėžimas nebuvo pateiktas, nes, kaip jau buvo minėta aukščiau, nebuvo rasta visoms šalims priimtina tautinės mažumos samprata. Konvencijos preambulėje tautinėms mažumoms priklausantys asmenys apibūdinami kaip turintys etninį, kultūrinį, kalbinį ir religinį savitumą.³⁹ Be to, Konvencijoje tautinėms mažumoms priklausantiems asmenims buvo suteikta teisė „laisvai pasirinkti, ar su juo turi būti elgiamasi kaip su tautinei mažumai priklausančiu asmeniu, ar ne“ (3 straipsnis).

Atkreiptinas dėmesys, kad Konvencijoje ir jos išaiškinime galutinai suformuluojama Europos Tarybos pozicija tautinių mažumų teisių atžvilgiu, kad tautinėms mažumoms priklausančių asmenų teisės gali būti įgyvendinamos individualiai, taip pat kartu su kitais asmenimis, tačiau tai nėra kolektyvinės teisės (3 straipsnis). Konvencijos išaiškinimo 13 paragrafe teigiama, kad „Tai nereiškia, jog pripažįstamos kolektyvinės teisės. Pabrėžiama tautinėms mažumoms priklausančių asmenų, kurie gali naudotis savo teisėmis individualiai, taip pat drauge su kitais (žr. 3 straipsnio 2 paragrafą), apsauga.“⁴⁰

Pažymėtina, kad tautinės mažumos sąvokos klausimas netiesiogiai buvo nagrinėjamas ir Europos žmogaus teisių teisme. Byloje *Gorzelik and others v. Poland*⁴¹ pareiškėjai Gorzelik ir kiti „Sileziečių tautybės žmonių sąjungos“ (*angl.* “Union of People of Silesian Nationality”) steigėjai kreipėsi į Europos žmogaus teisių teismą skųsdami Lenkijos valstybinių institucijų sprendimą neįregistruoti šios asociacijos pagal Europos žmogaus teisių konvencijos 11 straipsnį (asociacijos

³⁶ ten pat, p. 81

³⁷ ET Sisteminės tautinių mažumų apsaugos konvencijos aiškinimas// ten pat, p. 157

³⁸ ET Sisteminės tautinių mažumų apsaugos konvencijos aiškinimas// ten pat, p. 158

³⁹ ET Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencija// Valstybės žinios, 2000, Nr. 20-497

⁴⁰ ET Sisteminės tautinių mažumų apsaugos konvencijos aiškinimas// ten pat, p.159

⁴¹ EŽTT 2004-02-17 sprendimas byloje *Gorzelik and others v. Poland.* // <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=2&portal=hbkm&action=html&highlight=Gorzelik%20%7C%20POLAND&sessionId=37098&skin=hudoc-en>
prisijungimo laikas: 2004-10-10

laisvė). Savo sprendime Teismas nurodė, kad ne jo kompetencija yra pareikšti nuomonę, ar sileziečiai gali būti pripažinti Lenkijos tautine mažuma, ar ne, kadangi tautinės mažumos apibrėžimo nepavyko įtvirtinti nei viename tarptautiniame dokumente, įskaitant ir Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvenciją.

Kadangi tautinės mažumos sąvoka Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencijoje nepateikiama, kiekviena valstybė individualiai turi apsibrėžti kokioms asmenų grupėms bus taikoma Konvencija. Dalis šalių dalyvių jau ratifikuodamos Konvenciją deklaravo, kokioms tautinėms mažumoms taikoma Konvencijos apsauga, nurodydamos tautinės mažumos apibrėžimą (Austrija, Estija, Šveicarija, kt.) arba tiesiog išvardindamos šalyje esančias mažumas (Danija, Slovėnija, Švedija, kt.).⁴² Pavyzdžiui, Estija deklaravo, kad tautine mažuma gali būti „laikomi Estijos piliečiai, kurie: 1) gyvena Estijos teritorijoje, 2) palaiko ilgalaikius ir tvirtus ryšius su Estija; 3) skiriasi nuo estų tam tikrais etniniais, kultūriniais, religiniais ar kalbiniais požymiais; 4) siekia išsaugoti savo kultūros tradicijas, religiją ar kalbą, kuri sudaro jų identiteto pagrindą.“⁴³ Kaip matyti iš pateikto apibrėžimo, Estija laikosi ganėtinai konservatyvaus požiūrio į tautinės mažumas, kuris neatitinka JT Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto 27 straipsniu įtvirtintos tautinės mažumos sampratos. Kai kurios šalys Konvencijos ratifikavimo metu netgi pareiškė, kad jų teritorijose tautinių mažumų nėra (Lichtenšteinas, Liuksemburgas, Malta).⁴⁴ Tokią valstybių praktiką Konvencijos ratifikavimo metu pareikšti kokioms tautinėms mažumos gali būti taikoma Konvencija, o kokioms ne, neigiamai įvertino Europos Taryba. ET Parlamentinė Asamblėja savo rekomendacijoje Nr. 1492 (2000)⁴⁵ nurodė, kad šalys turi ratifikuoti Konvenciją be išlygų ir ribojančių pareiškimų, o tos šalys, kurios jau yra ratifikavę Konvenciją, atsisakyti tokių išlygų ir pareiškimų. Kitoje rekomendacijoje Nr. 1623 (2003)⁴⁶ ET Parlamentinė Asamblėja pakartojo savo nuostatą dėl išlygų, taip pat nurodė, kad „valstybės neturi besąlyginės teisės nuspręsti, kas gali būti laikoma tautine mažuma, o kas ne”.

Taikydamos Konvenciją valstybės neturėtų nukrypti nuo Europos Tarybos ir kitų tarptautinių organizacijų suformuotos tautinės mažumos sampratos taip, kad mažumų teisės būtų mažiau apsaugotos nei numato tarptautiniai dokumentai. Reikėtų atkreipti dėmesį, kad nei Jungtinės Tautos, nei Europos Taryba neatsiriboja nuo taip vadinamų „naujųjų mažumų” (pavyzdžiui, darbo

⁴² List of declarations made with respect to treaty No. 157 // <http://conventions.coe.int/Treaty/EN/cadreprincipal.htm>; prisijungimo laikas: 2004-11-17

⁴³ ten pat

⁴⁴ ten pat

⁴⁵ ET Parlamentinės Asamblėjos rekomendacija Nr. 1492 (2000) Dėl tautinių mažumų teisių // <http://assembly.coe.int/Mainf.asp?link=http://assembly.coe.int/Documents/AdoptedText/ta01/EREC1492.htm>; prisijungimo laikas: 2004-07-30

⁴⁶ ET Parlamentinės Asamblėjos rekomendacija 1623 (2003) Dėl tautinių mažumų teisių // <http://assembly.coe.int/Mainf.asp?link=http://assembly.coe.int/Documents/AdoptedText/ta03/EREC1623.htm>; prisijungimo laikas: 2004-07-30

imigrantų).⁴⁷ Daugelis tautinėms mažumoms garantuojamų teisių yra tos pačios visiems asmenims nepriklausomai nuo jų tautybės garantuojamos žmogaus teisės (lygybės prieš įstatymą principas, žodžio laisvė, asociacijų laisvė). Todėl valstybės, taikydamos Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvenciją neturėtų apsiriboti teisių suteikimu tik toms mažumoms, kurios jau gyvena valstybėje tam tikrą laikotarpį, ar kitaip susiaurinti tautinėms mažumoms priklausančių asmenų teises.

Taigi Konvencijos taikymo sritis išlieka vis dar diskutuotinas klausimas. Kaip nurodė ET Ministrų komiteto Patariamąjo komiteto prezidentas R.Hofman, Patariamasis komitetas tikrindamas, ar valstybės tinkamai taiko Konvenciją, visų pirma atsižvelgia į šalių padarytus pareiškimus Konvencijos ratifikavimo metu ir nacionaliniuose įstatymuose įtvirtintą tautinės mažumos sąvoką.⁴⁸ Vertindamas, ar valstybės taikoma tautinės mažumos samprata atitinka tarptautinius standartus, Patariamasis komitetas Konvencijos taikymo sritį nustato individualiai pagal atskirus Konvencijos straipsnius Pavyzdžiui, Konvencijos 6 straipsnio taikymo sritis bus platesnė (taikomas ir tradicinėms, ir naujosioms tautinėms mažumoms) nei 11 straipsnio (labiau taikomas tradicinėms tautinėms mažumoms).⁴⁹ Apibendrinant galima pasakyti, kad nuo Konvencijos rengimo pradžios (1993 m.) iki dabar Europos Taryba žymiai išplėtė tautinės mažumos sampratą ir, tokiu būdu, suteikė galimybę naudotis Konvencijos apsauga kaip įmanoma platesniam asmenų, priklausančių tautinėms mažumoms, ratui.

1.2. Tautinės mažumos sąvoka doktrinoje

Tautinės mažumos sąvoką buvo bandoma apibrėžti ne tik tarptautiniuose dokumentuose, bet ir užsienio mokslininkų darbuose. Šiame poskyryje bus apžvelgtos pagrindinių autorių nuomonės tautinės mažumos sampratos atžvilgiu.

Literatūroje dažnai vadovaujamas JT Žmogaus teisių komisijos pakomisio mažumų klausimais specialiojo pranešėjo Francesco Capotorti 1979 metais pasiūlytu tautinės mažumos apibrėžimu. Remdamasis Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto 27 straipsniu F.Capotorti taip išaiškino tautinės mažumos sąvoką:

„Grupė, savo skaičiumi mažesnė negu likusi valstybės gyventojų dalis, kuri užima nedominuojančią poziciją ir kurios nariai, būdami valstybės piliečiais, turi etninių, religinių ar

⁴⁷ Cilevičs B. The Framework Convention for the Protection of National Minorities within the context of the Council of Europe, Strasbourg, 2003, p.3-4// http://www.coe.int/T/E/human_rights/minorities/5_5_anniversary/; prisijungimo laikas: 2004-05-14

⁴⁸ Hofman R. The Framework Convention at the end of the first cycle of monitoring. Strasbourg, 2003, p. 4-5 // http://www.coe.int/T/E/human_rights/minorities/5_5_anniversary/; prisijungimo laikas: 2004-05-14

⁴⁹ ten pat, p.5

kalbinių požymių, kuriais skiriasi nuo likusių gyventojų, ir kuri išreiškia, bent netiesiogiai, solidarumo jausmą, kad apsaugotų savo kultūrą, tradicijas, religiją ar kalbą.”⁵⁰

De Azcárate, 12 metų vadovavęs Tautų Sąjungos skyriui mažumų sutarčių klausimais, iš savo darbo patirties padarė išvadą, kad tautinės mažumos fenomeną visų pirma reikėtų sieti su tautinės savimonės bei kalbinių ir kultūrinių skirtumų, buvimu. Kitaip tariant, „tautinės mažumos terminas atspindi didesnę ar mažesnę kiekį valstybės gyventojų, turinčių skirtingą tautybę, negu dauguma valstybės gyventojų”.⁵¹ Pažymėtina, kad De Azcárate religijos nelaikė tautinę mažumą apibūdinančiu požymiu. Jo nuomone, tikėjimo ir sąžinės laisvė moderniosiose valstybėse pakankamai užtikrina mažumų teisę praktikuoti savo religiją ir papildoma apsauga tautinėms mažumoms, siekiančioms išpažinti savo religiją, nėra būtina. Kaip labiausiai kitoms tautinės mažumos sąvokoms nebūdingą kriterijų galima nurodyti De Azcárate išskirtą požymį „tautinės savimonės buvimas”.

JT deklaracijos mažumų klausimais rengimo grupės narys J.Deschênes į mažumos apibrėžimą pasiūlė įtraukti šiuos elementus: 1) grupės etniniai, religiniai ar kalbiniai požymiai; 2) grupės narių skaičius, mažesnis negu pusė valstybės gyventojų; 3) nedominuojanti padėtis valstybėje; 4) pilietybė; 5) solidarumas; 6) kolektyvinis noras išgyventi. J.Deschênes JT Žmogaus teisių komisijos pakomisiui mažumų klausimais pateikė tokį savo sukurtą mažumos apibrėžimą:

„Mažuma – tai grupė valstybės piliečių, sudarančių pagal skaičių mažumą, esančią ne vadovaujančiose pozicijose valstybėje, turinti tautinius, religinius ar kalbinius bruožus, kurie skiriasi nuo daugumos gyventojų bruožų, turinti tarpusavio solidarumo jausmą, motyvuotą bendru noru išgyventi, ir kurios tikslas yra pasiekti faktinę ir teisinę lygybę su dauguma.”⁵²

J.Deschênes tautinės mažumos apibrėžimą papildė mažumos siekiu išsaugoti savo tapatybę, taip pat kolektyviniu išgyvenimo jausmu bei faktine ir teisine lygybe su dauguma.

N.Girasoli savo knygoje „*National minorities: who are they?*” tautinės mažumos terminui apibrėžti naudoja panašius kriterijus kaip ir J. Deschênes. Pasak N.Girasoli, tautinė mažuma gali būti apibūdinta pagal tam tikrus objektyvius ir subjektyvius požymius.⁵³

1)Objektyvūs požymiai – kalba, etninė grupė, religija, kultūra, grupės narių skaičius, kuris turi sudaryti mažesnę pusę šalies gyventojų, nedominuojanti pozicija, pilietybė;

2)Subjektyvūs požymiai – noras išsaugoti savo kultūrą, tradicijas, religiją ir kalbą arba, kitaip tariant, kolektyvinis noras išgyventi kaip grupę.

⁵⁰ Vadapalas V. Tarptautinė teisė: Bendroji dalis. Vilnius, 1998, p.272

⁵¹ Girasoli N. National Minorities: Who Are They? Budapest: Akademiai Kiado, 1995, p. 91

⁵² Mališauskas R. Mažumų teisės...// ten pat, p. 30

⁵³ Girasoli N. National Minorities: Who Are They? Budapest: Akademiai Kiado, 1995, p. 87-88

Kai kurie iš aukščiau pateiktų tautinės mažumos apibrėžimų pakankamai gerai apibūdina tautinę mažumą, tačiau abejotina, ar tokie kriterijai kaip „pilietybė“ ir „buvimas vadovaujančiose pozicijose“ reikalingi tautinės mažumos sąvokos apibrėžimui. Vadovaujantis F.Capotorti, J.Deschênes, N.Girasoli tautinės mažumos samprata dalis tos pačios tautybės asmenų ir turinčių valstybės pilietybę, galėtų naudotis tautinių mažumų teisėmis, o kita dalis asmenų, neturinčių pilietybės, negalėtų. Tokiu būdu, dalis tos pačios tautinei mažumai priklausančių asmenų būtų diskriminuojami tik todėl, kad neturi valstybės, kurioje jie gyvena, pilietybės. Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto 27 straipsnis suteikia visoms asmenų grupėms vienodas teises nepriklausomai nuo jų pilietybės, tautybės ar gyvenimo valstybėje laikotarpio (žr. JT Žmogaus teisių komiteto 27 straipsnio išaiškinimą). Taip pat diskutuotinas klausimas, ar tikslinga tautinės mažumos sampratai priskirti požymį „nedominuojanti pozicija valstybėje“. Pritaikius šį kriterijų tautinei mažumai identifikuoti, praktikoje gautųsi situacija, kai vienu laikotarpiu ta pati asmenų grupė būtų laikoma tautine mažuma, o pasikeitus politinei situacijai (asmenų grupei tapus dominuojančia) – ji nebegalėtų naudotis tautinėms mažumoms priklausančių asmenų teisių apsauga.

Vėlesni autoriai (G.Alfredsson, A.Eide, R.Higgins, J.Rehman) atsisakė tokių tautinę mažumą apibūdinančių požymių, kaip „nedominuojanti pozicija valstybėje“ ir „pilietybė“.

A.Eide, JT Žmogaus teisių komisijos pakomisionaro klausimais specialusis pranešėjas 1993 metais, pateikė tokį tautinės mažumos apibrėžimą:

„Mažuma – tai bet kokia grupė asmenų, gyvenančių suverenioje valstybėje, sudaranti mažiau negu pusę šalies gyventojų ir, kurios nariai turi bendrus etninius, religinius ar kalbinius bruožus, skiriančius juos nuo likusios gyventojų dalies.“⁵⁴

Šiame tautinės mažumos apibrėžime nedaromas skirtumas tarp valstybės piliečių ir nepiliečių, tradicinių grupių ir imigrantų, seniai ir naujai atvykusiųjų asmenų, todėl ši tautinės mažumos samprata yra pakankamai universali ir gali būti naudojama valstybių. A.Eide suformuota samprata atitinka ir JT Žmogaus teisių komiteto 1994 m. pateiktą Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto 27 straipsnio komentarą. Kaip nurodė R.Higgins, toksai tautinių mažumų teisių apribojimas, kai pilietybės neturintys asmenys nepripažįstami tautinei mažumai priklausančiais asmenimis, būtų „žingsnis atgal“ ir nesuderinamas su Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakte tautinių mažumų atstovams suteikiamomis teisėmis.⁵⁵

⁵⁴ Girasoli N. National Minorities: Who Are They? Budapest: Akademiai Kiado, 1995, p. 94

⁵⁵ Higgins R., Minority Rights Discrepancies and Divergences Between the International Covenant and the Council of Europe System. // Schermers H.G., The Dynamics of the Protection of Human Rights in Europe, Kluwer Academic Publishers, Dordrecht, 1994, p. 204

J.Rehman aiškindamas tautinės mažumos sąvoką nuėjo dar toliau. Jis pasiūlė atsisakyti ir tokio kriterijaus kaip „grupės narių skaičius, kuris turi sudaryti mažesnę pusę šalies gyventojų”,⁵⁶ nes praktikoje yra valstybių, kuriose nei viena asmenų grupė nesudaro daugumos (daugiau nei 50 proc. gyventojų). Tačiau, kaip nurodo G.Alfredsson, nors šis kriterijus ir nėra būtinas, jis labiau apibūdina tautinę mažumą. G.Alfredsson nuomone, tokiu atveju, kai nėra viena asmenų grupė nesudaro daugumos valstybėje, visoms šioms grupėms turi būti taikoma mažumų apsauga.⁵⁷

Taigi atsižvelgiant į doktrinoje ir tarptautiniuose dokumentuose pateiktus požymius, teisiškai tautinė mažuma turėtų būti apibrėžiama kaip asmenų grupė turinti šiuos požymius:

- 1) Objektivūs požymiai – kalba, etninė kilmė, religija, kultūra, grupės narių skaičius, kuris turi sudaryti mažesnę pusę šalies gyventojų;
- 2) Subjektyvūs požymiai – noras išsaugoti savo kultūrą, tradicijas, religiją ir kalbą arba, kitaip tariant, kolektyvinis noras išgyventi kaip grupė.

Tarptautinėje teisėje taip pat nėra aiškaus atsakymo, ar terminai „tautinė mažuma” ir „etninė mažuma” gali būti vartojami kaip lygiaverčiai, ar jie turi skirtingą prasmę. Kaip nurodo S.Vaitiekus, tautinės mažumos sąvoka turėtų būti naudojama apibrėžti toms mažumoms, kurių tėvynainiai turi sukūrę atskiras valstybes (pavyzdžiui, lenkai, rusai, baltarusiai), o etninės mažumos sąvoka turėtų būti vartojama apibūdinti mažumoms, neturinčioms savo valstybių (pavyzdžiui, karaimai ar totoriai Lietuvoje).⁵⁸

Pažymėtina, kad Jungtinių Tautų dokumentuose dažniau yra naudojamos „mažumos” ar „etninės mažumos” terminas, o Europos regioniniuose dokumentuose labiau priimta naudoti „tautinės mažumos” terminą. Neabejotinai, visų mažumų (tautinių ir etninių) teisės turėtų būti vienodai ginamos nepriklausomai nuo to, kokių istorinių aplinkybių pagrindu jos atsirado. Dėl šios priežasties šiame darbe bus vadovaujamas požiūriu, kad nėra esminio skirtumo tarp tautinės ir etninės mažumos. Kadangi ET Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencijoje naudojamas tautinės mažumos terminas, todėl ir šiame darbe toliau vartojamas tautinės mažumos terminas.

1.3. Tautinės mažumos samprata Lietuvos Respublikos teisėje

Lietuvos įstatymuose, kaip ir tarptautinėje teisėje nėra apibrėžta tautinės mažumos sąvoka. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 37 straipsnis skelbia, kad „Piliečiai, priklausantys tautinėms

⁵⁶ Rehman J. International human rights law: a practical approach, 2003, p. 300

⁵⁷ Alfredson G., Minority Rights: International Standards and Monitoring Procedures// Latvian Human Rights Quarterly N5/6, 1998. p.12

⁵⁸ Vaitiekus S. Tautinių mažumų teisės Lietuvos Respublikoje. // ten pat, p. 101-102

bendrijoms, turi teisę puoselėti savo kalbą, kultūrą ir papročius”.⁵⁹ Konstitucijos 45 straipsnyje taip pat naudojamas „tautinių bendrijų” terminas.

Nors pagal Konstitucijos 37 ir 45 straipsnių formuluotes galima daryti prielaidą, kad tautinių mažumų teisės garantuojamos tik Lietuvos Respublikos piliečiams, tačiau galiojantis Tautinių mažumų įstatymas neapsiriboja teisių suteikimu tik Lietuvos Respublikos piliečiams.⁶⁰ Tautinių mažumų įstatymo 1 straipsnis nurodo, kad Lietuvos Respublika „vadovaudamasi tautų lygybės ir humanizmo principais, visoms jos teritorijoje gyvenančioms tautinėms mažumoms garantuoja laisvą vystymąsi, reiškia pagarbą kiekvienai tautybei ir kalbai”.⁶¹

Tautinių mažumų įstatyme naudojamos dvi sąvokos: „tautinė mažuma” ir „tautinės bendrijos”. Vėlesniais metais priimtuose Lietuvos Respublikos įstatymuose taip pat galima sutikti abi sąvokas, pavyzdžiui, Švietimo įstatyme⁶², Visuomenės informavimo įstatyme⁶³ naudojamas „tautinės mažumos” terminas, o Valstybinės kalbos įstatyme⁶⁴ ir Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatyme⁶⁵ naudojamas „tautinių bendrijų” terminas. Kituose teisės aktuose galima rasti ir tokius terminus, kaip: „etninė mažuma”, „etninė bendruomenė”, „etninė grupė”. Kaip nurodoma Patariamąjo komiteto nuomonėje, tokia terminų įvairovė atspindi Lietuvos poziciją tautinių mažumų atžvilgiu, kuri reiškia, kad „kiekviena kalbinei arba etninei grupei, esančiai Lietuvoje, automatiškai suteikiama tautinėms mažumoms garantuojama jų teisių apsauga”.⁶⁶ Vis dėlto, ateityje rekomenduotina suvienodinti Lietuvos Respublikos įstatymuose ir kituose teisės aktuose naudojamus terminus.

Nors Lietuvos Respublikos ataskaitoje Europos Tarybai teigiama, kad „Lietuvoje nėra nė vienos kalbinės ar etninės grupės, kuri nebūtų laikoma tautine mažuma”,⁶⁷ tačiau Lietuvos Respublikos sutartyse dėl draugiškų santykių ir gero kaimyninio bendradarbiavimo su Lenkija, Baltarusija ir Ukraina pateikiamuose tautinės mažumos apibrėžimuose atsispindi kitokia Lietuvos

⁵⁹ LR Konstitucija // Valstybės žinios, 1992, Nr. 33-1014; 2003, Nr. 32-1315

⁶⁰ Vadapalas V. Tarptautinė teisė: Bendroji dalis. Vilnius, 1998, p. 273

⁶¹ LR tautinių mažumų įstatymas // Valstybės žinios, 1989, Nr.34-485; 1991, Nr.4-117

⁶² LR švietimo įstatymas // Valstybės žinios, 2003, Nr. 63-2853; 2004, 103-3755; 2004, Nr. 120-4437

⁶³ LR visuomenės informavimo įstatymas// <http://www3.lrs.lt/cgi-bin/preps2?Condition1=238730&Condition2=:prisijungimo laikas: 2004-09-24>

⁶⁴ LR valstybinės kalbos įstatymas// Valstybės žinios, 1995, Nr. 15-344; 2001, Nr. 68-2760

⁶⁵ LR vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas// Valstybės žinios, 1996, Nr. 33-807; 1999, Nr. 66-2129; 2001, Nr. 71-2523; 2002, Nr. 95-4090; 2003, Nr. 38-1685

⁶⁶ Advisory Committee. Opinion on Lithuania, 2003-02-21, p. 6// http://www.coe.int/T/e/human_rights/Minorities/2_FRAMEWORK_CONVENTION_MONITORING/2_Monitoring_mechanism/4.Opinions_of_the_Advisory_Committee/1_Country_specific_opinions/1_First_cycle/; prisijungimo laikas:2004-03-26

⁶⁷ LR Vyriausybės pranešimas apie Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencijos įgyvendinimą Lietuvos Respublikoje, 2001-10-31 p. 20 // http://www.coe.int/T/e/human_rights/Minorities/2_FRAMEWORK_CONVENTION_MONITORING/2_Monitoring_mechanism/3_State_reports/1_First_cycle/; prisijungimo laikas: 2004-03-26

valstybės pozicija tautinėms mažumoms priklausančių mažumų atžvilgiu. Pavyzdžiui, Lietuvos sutarties su Lenkija 13 straipsnio 2 dalyje nurodoma, kad „asmenys, priklausantys lenkų tautinei mažumai Lietuvos Respublikoje, tai yra asmenys, turintys Lietuvos pilietybę, kurie yra lenkų kilmės, arba priskiria save lenkų tautybei, kultūrai ir tradicijoms bei laiko lenkų kalbą savo gimtąja kalba”.⁶⁸ Panašūs tautinių mažumų apibrėžimai taip pat pateikiami sutartyse su Baltarusija⁶⁹ ir Ukraina.⁷⁰ Taigi, vadovaujantis Lietuvos dvišalėse sutartyse pateiktais tautinės mažumos apibrėžimais, tautinėms mažumoms gali būti priskiriami tik Lietuvos Respublikos pilietybę turintys asmenys.

Tautinių mažumų įstatymo pakeitimo įstatymo projekte Nr. IXP-561A(2)⁷¹ (toliau šiame poskyryje – Įstatymo projektas) bandoma spręsti tautinės mažumos sąvokos problemą. Įstatymo projekte naudojamos dvi sąvokos: „tautinė (etninė) mažuma” ir „asmenys, priklausantys tautinei (etninei) mažumai”. Sąvokų apibrėžimai pateikiami Įstatymo projekto 2 straipsnyje:

- 1) *Tautinė (etninė) mažuma* - grupė asmenų, gyvenančių Lietuvos Respublikoje bei laisva valia pasirinkusių priklausomybę ne lietuvių, o kitai tautai (etninei) grupei.
- 2) *Asmuo, priklausantis tautinei (etninei) mažumai*, - asmuo, laisva valia pasirinkęs priklausomybę kuriai nors tautinei mažumai ar etninei grupei ir siekiantis išsaugoti savo tautos ar etninės grupės kultūrą - kalbą, tradicijas, papročius, tautinę (etninę) savimonę.

Iš kitų Įstatymo projekto straipsnių taip pat nėra aišku, ar ateityje neturintys Lietuvos pilietybės asmenys nebus laikomi tautinei mažumai priklausančiais asmenimis. Įstatymo projekto 3 straipsnio 1 dalyje nurodoma, kad Lietuvos Respublika „visiems savo piliečiams, nepaisant nuo jų tautybės, garantuoja lygias politines, ekonomines ir socialines teises bei laisves, pripažįsta tautinį tapatumą, kultūros tęstinumą, skatina tautinę savimonę bei jos saviraišką”. Tuo tarpu to paties straipsnio 2 dalyje nurodoma, kad Lietuvos Respublika „visoms jos teritorijoje gyvenančioms tautinėms (etninėms) mažumoms ir joms priklausantiems asmenims sudaro sąlygas puoselėti ir plėtoti savo tautos ar etninės grupės kultūrą, kalbą, papročius, tradicijas ir išsaugoti tautinį ar etninį tapatumą”.

Kaip matyti, galutinė Lietuvos Respublikos pozicija, ar pilietybės turėjimas yra būtinas asmens priskyrimo tautinei mažumai kriterijus, nėra aiški. Atkreiptinas dėmesys, kad nei doktrina,

⁶⁸ Lietuvos Respublikos ir Lenkijos Respublikos draugiškų santykių ir gero kaimyninio bendradarbiavimo sutartis// Valstybės žinios, 1994, Nr. 97-1907

⁶⁹ Lietuvos Respublikos ir Baltarusijos Respublikos sutartis Dėl geros kaimynystės ir bendradarbiavimo// Valstybės žinios, 1996, Nr. 43-1047

⁷⁰ Lietuvos Respublikos ir Ukrainos draugystės ir bendradarbiavimo sutartis // Valstybės žinios, 1995, Nr. 46-1120

⁷¹ Tautinių mažumų įstatymo pakeitimo įstatymo projektas // <http://www3.lrs.lt/cgi-bin/preps2? Condition1= 208728& Condition2=>; prisijungimo laikas: 2004-08-14

nei Europos Tarybos praktika nelaiko pilietybės kriterijaus būtinu tautinės mažumos požymiu. Savaime suprantama, kad kai kurios teisės (pavyzdžiui, rinkimų teisė) gali būti suteikiamos tik valstybės piliečiams, tačiau kitomis teisėmis tautinėms mažumoms priklausantys asmenys turėtų naudotis nepriklausomai nuo jų turimos pilietybės ar gyvenimo Lietuvoje laikotarpio. Tokiu būdu, Įstatymo projekto nuostatos atitinkamai turėtų būti patikslintos, kad ateityje nekiltų abejonių aiškinant tautinės mažumos sampratą.

Nei galiojančiame Tautinių mažumų įstatyme, nei Įstatymo projekte neišvardinamos asmenų grupės, kurios laikomos tautinėmis mažumomis. Tautinių mažumų įstatyme nurodoma asmens teisė pasirinkti, ar jis bus laikomas tautinei mažumai priklausančiu asmeniu (8 straipsnis). Ši nuostata atitinka Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencijos 3 straipsnio nuostatą, pagal kurią asmuo turi teisę laisvai pasirinkti, ar „su juo turi būti elgiama kaip su tautinei mažumai priklausančiu asmeniu, ar ne“. Įstatymo projekte pateikiama analogiška nuostata, leidžianti asmeniui pasirinkti, ar „su juo turi būti elgiama kaip su tautinei (etninei) mažumai priklausančiu asmeniu, ar ne“ (4 straipsnis).

Apibendrinant galima pasakyti, kad nors kai kurios Įstatymo projekto nuostatos turėtų būti tikslintinos, atsisakant pilietybės kriterijaus kaip būtino tautinės mažumos požymio, Įstatymo projekte nurodyta ir LR praktikoje nusistovėjusi tautinės mažumos samprata iš esmės atitinka tarptautinėje teisėje ir doktrinoje suformuotą tautinės mažumos sampratą. Toliau šiame darbe analizuojant mažumų teisinę padėtį reglamentuojančius tarptautinius dokumentus ir nacionalinius įstatymus bus remiamasi tarptautinės teisės ir doktrinos suformuluota tautinės mažumos samprata, kai *tautine mažuma laikoma valstybėje gyvenančių asmenų grupė, pasižyminti skirtinga nuo kitų valstybės gyventojų etnine kilme, kalba ar religija, ir savo skaičiumi mažesnė, nei likusi valstybės gyventojų dalis, kurią vienija grupės narių siekis išlaikyti ir išsaugoti savo grupės tapatybę.*

2. TAUTINIŲ MAŽUMŲ TEISIŲ IR LAISVIŲ APSAUGA PAGAL EUROPOS TARYBOS TAUTINIŲ MAŽUMŲ APSAUGOS PAGRINDŲ KONVENCIJĄ

Siekiant užtikrinti efektyvesnę tautinėms mažumoms priklausančių asmenų teisių apsaugą Europoje buvo priimta Europos Tarybos Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencija (toliau - Konvencija). Konvencija yra pagrindinis tarptautinis dokumentas, reglamentuojantis tautinių mažumų apsaugą Europoje. Šiame baigiamojo darbo skyriuje bus apžvelgtos svarbiausios tautinėms mažumoms priklausančių asmenų teisės ir laisvės, įtvirtintos Konvencijoje, bei jų įgyvendinimo problemos įvairiose šalyse dalyvėse.

2.1. Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencijos įgyvendinimo prielaidos

1994 m. lapkričio 10 d. Europos Tarybos Ministrų komitetas priėmė Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvenciją. 1995 m. vasario 1 d. Konvencija tapo atvira Europos Tarybos valstybių narių pasirašymui ir įsigaliojo 1998 m. vasario 1 d., kai ją ratifikavo 12 valstybių.⁷² Konvencijos reikšmė tautinių mažumų teisių apsaugos srityje neabejotina. Tai pagrindinis Europoje teisiškai valstybes įpareigojantis daugiašalis dokumentas, išties skirtas tautinių mažumų apsaugos klausimams reguliuoti. Konvencijos preambulėje nurodyti tikslai yra išsaugoti Europos kontinento stabilumą, demokratiją ir taiką, užtikrinti pliuralistinės ir demokratiškos visuomenės vystymąsi, sukurti pakantumo ir tarpusavio supratimo klimata bei užtikrinti tolerantišką ir klestinčią Europos ateitį.

Tautinėms mažumoms priklausantiems asmenims Konvencija garantuoja šias pagrindines teises ir laisves: apsisprendimo laisvę dėl priklausymo tautinei mažumai (3 str.), lygybę prieš įstatymą (4 str.), teisę puoselėti ir plėtoti savo kultūrą (5, 6 str.), susirinkimų ir asociacijos laisvę (7 str.), religijos laisvę (8 str.), žodžio laisvę (9 str.), teisę vartoti mažumos kalbą santykiuose su administracine valdžia (10 str.), teisę nurodyti vardą ir pavardę mažumos kalba (11 str.), teisę steigti savo privačias švietimo ir mokymo įstaigas (13 str.) bei mokytis mažumos kalba (14 str.), dalyvauti visuomeniniame gyvenime (15 str.), teisę užmegzti užsienio kontaktus ir dalyvauti nacionalinėse ir tarptautinėse organizacijose (17 str.).

Kadangi dauguma Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencijos nuostatų yra programinio pobūdžio ir reikalauja jų įgyvendinimo valstybių nacionaliniuose įstatymuose bei politikoje, Konvencijoje buvo nustatytas ir jos įgyvendinimo monitoringo mechanizmas.

⁷² Mališauskas R. (sud.). Mažumų teisės: Tarptautinių dokumentų rinkinys, Vilnius, 1996, p. 34

Vadovaujantis Konvencijos 24 straipsniu Europos Tarybos Ministrų komitetas kontroliuoja, kaip susitariančios šalys įgyvendina Konvencijos nuostatas. Konvencijos 25 straipsnyje numatyta valstybių ataskaitų sistema, kurias valstybės pateikia Europos Tarybos Generaliniam sekretoriui. Pirmoji valstybės ataskaita Europos Tarybai turi būti pateikta per metus nuo prisijungimo prie Konvencijos, o vėliau reguliariai ir, kai to pareikalauja Ministrų komitetas. Pagal Konvenciją (26 str.). įsteigtas Ministrų komiteto Patariamasis komitetas tautinių mažumų klausimais (toliau – Patariamasis komitetas) išanalizuoja šalių pateiktas ataskaitas ir paruošia nuomonę apie kiekvieną ataskaitą, kurią persiunčia Ministrų komitetui ir ataskaitą pateikusiai valstybei. Kai nuomonė pateikiama valstybei, valstybė ne vėliau kaip per 4 mėnesius gali parengti savo komentarus ir juos pateikti Ministrų komitetui, kuris Ministrų komitetas atsakingas už galutinių išvadų ir rekomendacijų paruošimą.⁷³ Konvencija nenumato individualios peticijos teisės. Siekdama užtikrinti tinkamą nuostatų aiškinimą, ET Parlamentinė Asamblėja rekomendacijoje Nr. 1623 (2003)⁷⁴ rekomendavo Ministrų komitetui parengti Konvencijos papildomą protokolą, kuriuo Ministrų komitetui būtų suteikta teisė kreiptis į Europos žmogaus teisių teismą dėl konsultacinių išvadų Konvencijos taikymo klausimais.

Įgyvendindama Konvenciją Europos Taryba glaudžiai bendradarbiauja su kitomis tarptautinėmis organizacijomis (ESBO, Jungtinėmis Tautomis) ir Europos Sąjunga. Europos Sąjunga neturi savo atskiros tautinių mažumų apsaugos sistemos, tačiau savaime suprantama, kad Europos Sąjungos narės turi atitikti tarptautiniuose dokumentuose nustatytus tautinių mažumų teisių apsaugos reikalavimus. 1993 m. priimti ES Kopenhagos kriterijai *inter alia* apima ir „pagarbą mažumų teisėms ir jų apsaugą”.⁷⁵ ET Parlamentinė Asamblėja rekomendacijoje Nr. 1623 (2003)⁷⁶ ET Ministrų komitetui rekomendavo kaip įmanoma glaudžiau bendradarbiauti su ES institucijomis, ir užtikrinti, kad visos ES narės atitiktų Kopenhagos kriterijus.

2004 m. lapkričio 17 d. duomenimis, 34 šalys iš 35, prisijungusių prie Konvencijos, buvo pateikę ataskaitas apie Konvencijos įgyvendinimą.⁷⁷ Atitinkamai 2004 m. lapkričio 17 d. Patariamasis komitetas buvo patvirtinęs 34 nuomones, Ministrų komitetas – 29 rezoliucijas. Šiuose dokumentuose atsispindi, kurių Konvencijoje įtvirtintų teisių ir laisvių įgyvendinimas valstybėse

⁷³ Phillips A., The First Monitoring Cycle of the FCNM, National Meeting of Government Offices for National Minorities, Vilnius, 2002// http://www.greekhelsinki.gr/bhr/english/articles/fcnm_monitor.doc; prisijungimo laikas: 2004-07-28

⁷⁴ ET Parlamentinės Asamblėjos rekomendacija Nr. 1623 (2003) Dėl tautinių mažumų teisių// ten pat

⁷⁵ Stojimo į ES proceso stebėseną: Mažumų apsauga, I tomas, Vilnius, 2002, p. 7

⁷⁶ ET Parlamentinės Asamblėjos rekomendacija Nr. 1623 (2003) Dėl tautinių mažumų teisių // ten pat

⁷⁷ http://www.coe.int/T/E/human_rights/minorities/2_FRAMEWORK_CONVENTION_MONITORING/2_Monitoring_mechanism/Chart%20of%20signs%20and%20rats.asp#TopOfPage; prisijungimo laikas: 2004-11-17

dalyvėse sukelia daugiausia problemų ir, kuria linkme turėtų būti nukreipiamos valstybių pastangos efektyvesnės tautinių mažumų apsaugos link.

Toliau šiame skyriuje bus apžvelgtas pagrindinių tautinėms mažumoms priklausančių asmenų teisių ir laisvių įgyvendinimas Albanijoje, Austrijoje, Čekijoje, Estijoje, Ispanijoje, Italijoje, Kroatijoje, Lenkijoje, Lietuvoje, Norvegijoje, Rumunijoje, Suomijoje, Švedijoje, Vengrijoje ir Vokietijoje atliekant Patariamąjį komiteto pateiktų nuomonių apie šias šalis analizę.⁷⁸

2.2. Apsisprendimas dėl priklausymo tautinei mažumai

Konvencijos 3 straipsnis numato, kad „kiekvienas tautinei mažumai priklausantis asmuo turi teisę laisvai pasirinkti, ar su juo turi būti elgiama kaip su tautinei mažumai priklausančiu asmeniu, ar ne, ir dėl tokio savo pasirinkimo arba dėl naudojimosi su tokiu pasirinkimu susijusiomis teisėmis jis neturi atsidurti nepalankioje padėtyje”.

Kaip šios apsisprendimo teisės pavyzdį galima pateikti Suomijos atvejį švedų kilmės suomių atžvilgiu. Suomijoje švediškai kalbančius suomių atstovaujanti organizacija (*angl. The Swedish Assembly of Finland*) ET Ministrų komiteto Patariamajam komitetui pareiškė, kad Konvencijos taikymo tikslais švediškai kalbantys suomiai nėra laikomi tautine mažuma. Tačiau dalis šių mažumą atstovaujančių asmenų informavo Patariamąjį komitetą, kad jie norėtų naudotis Konvencijos teikiama apsauga. Savo nuomonėje apie Suomiją Patariamasis komitetas pabrėžė, kad visų pirma tautinei mažumai priklausantis asmuo, turi teisę pasirinkti būti laikomu ar nelaikomu tautinės mažumos atstovu.⁷⁹ Suomijos ataskaitoje Europos Tarybai taip pat nurodoma, kad Konvencija taikoma tik „seniesiems rusams”. Patariamasis komitetas atkreipė Suomijos atstovų dėmesį, kad rusų tautinei mažumai priklausantys asmenys neturėtų būti skirstomi į „senuosius” ir „naujuosius” rusus.⁸⁰ Visiems Suomijoje gyvenantiems rusams turėtų būti suteiktos vienodos teisės pasirinkti, ar priklausyti rusų tautinei mažumai, ar ne.

Analizuodamas Vokietijos situaciją Patariamasis komitetas atkreipė dėmesį, kad Bavarijos policijos pareigūnų naudojamoje asmeninio aprašymo formoje yra skiltis apie asmens priklausomybę etninei grupei. Tokiu būdu, šios formos pagrindu policijos pareigūnams suteikiama teisė kiekvieną įtariamąjį priskirti vienai, ar kitai etninei grupei, be asmens leidimo ar net jo apie tai neinformavus.⁸¹ Patariamąjo komiteto nuomone, tokia Bavarijos policijos pareigūnų praktika

⁷⁸ Advisory Committee. Country specific opinions First Cycle// [http://www.coe.int/T/e/human_rights/Minorities/2_FRAMEWORK_CONVENTION_\(MONITORING\)/2_Monitoring_mechanism/4_Opinions_of_the_Advisory_Committee/1_Country_specific_opinions/1_First_cycle/](http://www.coe.int/T/e/human_rights/Minorities/2_FRAMEWORK_CONVENTION_(MONITORING)/2_Monitoring_mechanism/4_Opinions_of_the_Advisory_Committee/1_Country_specific_opinions/1_First_cycle/); prisijungimo laikas: 2004-07-30

⁷⁹ Advisory Committee. Opinion on Finland, 2000-09-22, p. 5 // ten pat

⁸⁰ ten pat

⁸¹ Advisory Committee. Opinion Germany, 2002-03-01, p.6 //

nesuderinama su Konvencijos 3 straipsniu, o taip pat gali būti traktuojama kaip diskriminacija, kadangi dažniausiai taikoma romų/ sinti tautinės mažumos atžvilgiu.

Praktikoje taip pat galimi tokie apsisprendimo teisės pažeidimo atvejai, kai tautinės mažumos nariai pageidauja būti laikomi tautinei mažumai priklausančiais asmenimis, tačiau valstybė nepripažįsta tokios jos teritorijoje esančios tautinės mažumos. Pavyzdžiui, Albanijos vyriausybė pareiškė, kad Albanijoje gyvenantys egiptiečiai negali būti laikomi tautine mažuma, kadangi jie ilgainiui asimiliavosi su albanų tautybės gyventojais ir neturi savo atskiros kalbos.⁸² Nepaisant tokios vyriausybės pozicijos, patys egiptiečiai save vadina išeiviais iš Egipto su savo tradicijomis ir kultūriniu paveldu ir nenori būti tapatinami nei su albanais, nei su romais. Patariamąojo komiteto nuomone, Albanijos egiptiečius reikėtų laikyti tautine mažuma.⁸³

Analizuodamas situaciją Estijoje Patariamasis komitetas taip pat atkreipė dėmesį, kad tokia praktika, kai šalyje vykdomos gyventojų apklausos ir apklausiami asmenys privalo nurodyti savo tautybę, yra pažeidžiama tautinei mažumai priklausančio asmens apsisprendimo teisė.⁸⁴

2.3. Pilna ir veiksminga lygybė, pakantumo ir tarpkultūrinio dialogo dvasia

Konvencijos 4 straipsnis įpareigoja šalis dalyves „garantuoti tautinėms mažumoms priklausantiems asmenims teisę į lygybę prieš įstatymą ir vienodą įstatymo teikiamą apsaugą“. Konvencija draudžia bet kokią tautinėms mažumoms priklausančių asmenų diskriminaciją.

Išanalizavus Patariamąojo komiteto nuomones matyti, kad dauguma atvejų, nors valstybės įstatymuose nėra tautinės mažumas diskriminuojančių nuostatų, mažumoms priklausančios asmenys susiduria diskriminacija *de facto*. Dažniausiai su diskriminaciniu elgesiu susiduria romų tautinė mažuma, tačiau pasitaiko, kad kai kuriose šalyse būna diskriminuojami ir kitų tautinių mažumų atstovai (pavyzdžiui, serbai Kroatijoje).⁸⁵ Romų tautinės mažumos diskriminacijos atvejai įsidarbinimo, apsirūpinimo būstu, švietimo, sveikatos priežiūros bei socialinių paslaugų srityse buvo pastebėti Čekijoje, Estijoje, Ispanijoje, Italijoje, Lenkijoje, Rumunijoje, Suomijoje, Švedijoje, Vokietijoje, Vengrijoje ir kitose valstybėse.

Kaip matyti toliau analizuojant Patariamąojo komiteto dokumentus, dažniausiai tos mažumos, kurios patiria diskriminaciją visuomenėje, susiduria ir su visuomenės nepakantumo problemomis. Konvencijos 6 straipsnis numato, kad šalys turi skatinti pakantumą ir dialogą tarp kultūrų bei imtis veiksmingų priemonių, kurios skatintų abipusę pagarbą, supratimą ir

⁸² Advisory Committee. Opinion on Albania, 2002-09-12, p. 7// ten pat

⁸³ ten pat

⁸⁴ Advisory Committee. Opinion on Estonia, 2001-09-14, p. 5// ten pat

⁸⁵ Advisory Committee. Opinion on Croatia, 2001-04-06, p. 7 // ten pat

bendradarbiavimą visų asmenų, visų pirma švietimo, kultūros ir žiniasklaidos srityse. Šalys taip pat įsipareigoja imtis reikiamų priemonių apsaugoti asmenis, kuriems gali būti grasinama arba grėsti diskriminacija, priešiškus ar smurtas dėl jų etninio, kultūrinio, kalbinio ar religinio savitumo.

1993 m. buvo parengta ET Parlamentinės Asamblėjos rekomendacija Nr. 1203 (1993) dėl čigonų Europoje.⁸⁶ Rekomendacija numato eilę priemonių, kurių turėtų imtis Europos Tarybos narės dėl romų tautinės mažumos padėties pagerinimo kultūros, švietimo, įdarbinimo, aprūpinimo būstu ir kitose srityse. Kaip viena iš priemonių nurodoma, kad vyriausybė turi parengti programas, kurių tikslas būtų padėti prastesnėje padėtyje esantiems romų tautinės mažumos atstovams pagerinti jų aprūpinimo darbu, būstu ir kitas gyvenimo sąlygas.

Kaip pastebėjo Patariamasis komitetas, su netolerantišku elgesiu dažniausiai susiduria romų tautinė mažuma, taip pat kitos šalyse paprastai diskriminuojamos tautinės mažumos.⁸⁷ Dažniausiai stereotipiškai neigiamai tautinių mažumų atstovai vaizduojami žiniasklaidos priemonėse. Policijos pareigūnai bendraudami su tam tikrų tautinių mažumų atstovais taip pat dažnai vadovaujasi stereotipais ir automatiškai priskiria juos nusikaltėliams. Kaip priemonė, mažinanti policijos pareigūnų diskriminacinį elgesį, gali būti naudojamas kuo didesnis tautinėms mažumoms priklausančių asmenų skaičiaus įtraukimas dirbti policijoje.⁸⁸ Netolerancijos apraiškos gali būti pastebėtos ir kitose gyvenimo srityse. Pavyzdžiui, Suomijoje buvo užfiksuoti keli atvejai, kai romų tautinės mažumos atstovai, vilkintys savo tradicinius rūbus, nebuvo įleisti į restoranus dėl jų tautybės.⁸⁹

ET Ministrų komiteto parengta rekomendacija Nr. (2001)17⁹⁰ numato priemones romų situacijai gerinti: romų įdarbinimo politikos ir priėjimo prie darbo rinkos gerinimas, pajamas nešančių veiklų kūrimas (smulkus verslas, socialines paslaugas teikiančios įmonės, kt.). Švietimo politika turi skatinti romų vaikus baigti vidurines mokyklas ir toliau stoti į aukštąsias mokyklas. Turi būti skiriamas dėmesys viešajame ir privačiame sektoriuje dirbančių asmenų tolerancijos tautinėms mažumoms mokymams. Rengiant ir įgyvendinant valstybines programas romų situacijai gerinti turėtų dalyvauti ir patys romų tautinės mažumos atstovai. Be to, turi būti atkreiptas ypatingas

⁸⁶ ET Parlamentinės Asamblėjos rekomendacija Nr. 1203 (1993) Dėl čigonų Europoje// <http://assembly.coe.int/Mainf.asp?link=http://assembly.coe.int/Documents/AdoptedText/ta93/EREC1203.htm>; prisijungimo laikas: 2004-07-30

⁸⁷ Advisory Committee. Country specific opinions First Cycle// ten pat

⁸⁸ Advisory Committee. Opinion on Finland, 2000-09-22, p. 8 // ten pat

⁸⁹ ten pat, p. 7

⁹⁰ ET Ministrų komiteto rekomendacija Nr. 2001(17) Dėl romų/čigonų ir keliautojų Europoje ekonominės bei užimtumo situacijos gerinimo // <https://wcm.coe.int/ViewDoc.jsp?id=241681&Lang=en>; prisijungimo laikas: 2004-07-30

dėmesys į romų tautinės mažumos moterų padėtį, kadangi jos dažniau nei vyrai, susiduria su diskriminaciniu elgesiu.

Nuomonėje apie Ispaniją Patariamasis komitetas analizavo vyriausybės programos dėl romų padėties gerinimo įgyvendinimą Ispanijoje.⁹¹ Kaip pažymėjo Patariamasis komitetas, iš esmės programa įgyvendinama gerai, tačiau yra kai kurių aspektų, į kuriuos turėtų atkreipti dėmesį Ispanijos vyriausybė. Patariamąojo komiteto nuomone, skiriamas dar nepakankamas dėmesys romių moterų įtraukimui į darbo rinką. Kaip pažymėjo Patariamasis komitetas, sprendžiant romų aprūpinimo būstu problemas išskeldinimo būdu galima dar labiau pabloginti romų tautinei mažumai priklausančių asmenų situaciją. Pasitaiko, kad vietinės bendruomenės atsisako įsileisti romų grupes į jų gyvenamąsias teritorijas. Išskeldinimas tik laikinai išsprendžia romų apgyvendinimo problemas, tačiau gali įtakoti naujas romų marginalizacijos ar izoliacijos formas. Komitetas taip pat atkreipė dėmesį, kad yra gana aukšti tokie rodikliai kaip romų vaikų mirtingumas, neproporcingai didelis kalėjimuose esančių romų skaičius (ypatingai romių moterų), todėl turėtų būti skatinamas sveikatos priežiūros paslaugų teikimas, užimtumo didinimas. Visos vyriausybės priemonės turi būti rengiamos atsižvelgiant į romų gyvenimo būdo ir kultūros tradicijas.

2.4. Žodžio laisvė ir priėjimas prie žiniasklaidos priemonių

Konvencijos 9 straipsnio 1 dalis numato, kiekvieno „tautinei mažumai priklausančio asmens teisė į žodžio laisvę apima pažiūrų laisvę ir laisvę gauti bei perduoti informaciją bei idėjas tautinės mažumos kalba be valstybinių institucijų įsikišimo ir nepaisant sienų“. Šalys turi užtikrinti tautinėms mažumoms priklausančių asmenų teisę kreiptis į žiniasklaidą (9 str. 1 d.), taip pat kurti ir naudoti savo spaudinius bei kitas žiniasklaidos priemones (9 str. 2 d.).

Išanalizavus Patariamąojo komiteto dokumentus matyti, kad ši tautinėms mažumoms priklausančių asmenų teisė pakankamai gerai užtikrinta, tačiau kai kuriose šalyse vis dar galima pastebėti įvairių trūkumų. Visų pirma, dažniausia problema, su kuria susiduria tautinėms mažumoms priklausančias asmenys, būna neobjektyviai įvairioms tautinėms mažumoms paskirstomas finansavimas ir transliavimo laikas. Kai kuriose šalyse, nors romų tautinei mažumai priklausančių asmenų skaičius viršija kitoms tautinėms mažumoms priklausančių asmenų skaičių, jų laidų transliacijoms skiriama mažiausiai dėmesio (pavyzdžiui, Italija, Rumunija). Suomijoje su panašia problema susiduria rusakalbių tautinė mažuma. Antra, pasitaiko, kad kai kurios transliacijos nepasiekia labiau atokiuose šalies regionuose gyvenančių mažumų, todėl šalyse dalyvėse turėtų būti

⁹¹ Advisory Committee. Opinion on Spain, 2003-11-27, p.11-13// ten pat

užtikrinama geresnė programų sklaida. Trečia, šalyse galėtų būti pateikiama daugiau televizijos laidų su subtitrais į mažumų kalbas (pavyzdžiui, Estijoje). Be to, kaip atkreipė dėmesį Patariamasis komitetas, šalyse dažnai pastebima tendencija nuolat mažinti tautinėms mažumoms transliuojamų laidų laiką.

2.5. Teisė vartoti mažumos kalbą santykiuose su administracine valdžia

Konvencijos 10 straipsnio 2 dalis numato, kad šalys „tose teritorijose, kuriose tradiciškai arba gausiai gyvena tautinėms mažumoms priklausantys asmenys, jiems prašant ir jei toks prašymas atitinka realų poreikį, kiek įmanoma stengiasi minėtiems asmenims sudaryti sąlygas tautinės mažumos kalbą vartoti bendraujant su administracinės valdžios institucijomis“. Pagal Konvencijos išaiškinimą „realaus poreikio“ buvimas valstybėje turi būti įvertinamas remiantis objektyviais kriterijais, o formuluotė „kiek įmanoma“ rodo, kad šalys gali atsižvelgti į įvairius veiksnius, ypač valstybės finansinius išteklius.⁹²

Pavyzdžiui, Estijoje kalbos naudojimą reglamentuojantis įstatymas nustato, kad norint gauti atsakymus iš administracinės valdžios institucijų nevalstybine kalba, bent pusė vietovėje gyvenančių asmenų turi būti tautinei mažumai priklausantys asmenys.⁹³ Patariamąjo komiteto nuomone, toks procentas „realiam poreikiui“ nustatyti yra per aukštas.⁹⁴ Rumunijoje Viešojo administravimo įstatymas numato galimybę bendraujant su viešojo administravimo įstaigomis naudoti tautinės mažumos kalbą, jeigu regione tautinei mažumai priklausantys asmenys sudaro ne mažiau kaip 20 proc. gyventojų.⁹⁵

Austrijos įstatymas dėl etninių grupių anksčiau numatė, kad tautinėms mažumoms priklausančių asmenų kalbos (kroatų, slovėnų ir vengrų) gali būti naudojamos bendraujant su administracinės valdžios atstovais tuose administraciniuose vienetuose, kuriuose tautinėms mažumoms priklausantys asmenys sudaro ne mažiau kaip 25 proc. gyventojų.⁹⁶ 2001 m. gruodžio 13 d. Austrijos konstitucinis teismas priėmė sprendimą, pagal kurį tautinių mažumų kalbos gali būti naudojamos bendraujant su administracinės valdžios atstovais, jeigu administraciniame vienetuose gyvena ne mažiau kaip 10 proc. tautinei mažumai priklausančių asmenų.

Lenkijoje lenkų kalbos vartojimą reglamentuojantis įstatymas⁹⁷ numato, kad tik lenkų kalba gali būti vartojama bendraujant su administracinės valdžios organais. Įstatymuose nėra jokių

⁹² Sisteminės tautinių mažumų apsaugos konvencijos aiškinimas// ten pat, p. 168-169

⁹³ Advisory Committee. Opinion on Estonia, 2001-09-14, p 8 // ten pat

⁹⁴ ten pat

⁹⁵ Advisory Committee. Opinion on Romania, 2001-04-06, p 12 // ten pat

⁹⁶ Advisory Committee. Opinion on Austria, 2002-05-16, p. 13 // ten pat

⁹⁷ Advisory Committee. Opinion on Poland, 2003-11-27, p.17// ten pat

garantijų tautinių mažumų kalbų vartojimui. Lenkijos sudaryti dvišaliai susitarimai taip pat nenumato jokių galimybių vartoti tautinių mažumų kalbas. Tokiu būdu, nei viename administraciniame vienetė, nepriklausomai nuo to, kiek juose gyvena tautinėms mažumoms priklausančių asmenų, nėra teisinės galimybės naudoti mažumų kalbas oficialiai bendraujant su valdžios atstovais. Patariamasis komitetas atkreipė dėmesį, kad Lenkijoje yra keli regionai, kuriuose pagal Konvencijos 10 straipsnio nuostatas tradiciškai arba gausiai gyvena tautinės mažumos, todėl faktiškai Lenkijoje pažeidžiamos Konvencijos 10 straipsnio 2 dalies nuostatos.⁹⁸ Lenkijos vidaus reikalų ministro dekretas dėl „atvejų, kuriais prie lenkų kalba nurodytų pavadinimų ar tekstų galima papildomai pridėti vertimus į užsienio kalbą“ numato galimybę naudoti užsienio kalbas tuose miestuose, kuriuose sutelktai gyvena tautinėms mažumoms priklausančys asmenys.⁹⁹ Patariamojo komiteto nuomone, tai nėra pakankama priemonė įgyvendinti Konvencijos nuostatas. Mažumų kalboms negali būti taikomas „užsienio“ kalbos statusas, kadangi mažumoms priklausančių ir užsienio kalbų statusas bei vartojimo poreikiai yra visiškai skirtingi.

2.6. Teisė nurodyti vardą ir pavardę bei pateikti informaciją mažumos kalba

Tautinėms mažumoms priklausančių asmenų teisę vartoti savo pavardę (tėvo vardą) ir vardą (vardus) vartoti mažumos kalba numato Konvencijos 11 straipsnio 1 dalis. Dėl šios tautinėms mažumoms priklausančių asmenų teisės paminėtinas Norvegijos atvejis.¹⁰⁰ Kaip savo nuomonėje pažymėjo Patariamasis komitetas, daugelio dabartinių mažumoms priklausančių asmenų Norvegijoje protėviai praeityje buvo verčiami „novergizuoti“ savo pavardes. Konvencijos aiškinime nurodoma, kad asmenims, „kurie buvo priversti atsisakyti savo originalaus vardo (ų) arba kurių vardas (ai) buvo pakeistas panaudojant prievartą, reikėtų suteikti teisę jį (juos) grąžinti“.¹⁰¹ Norvegijos 1964 m. įstatymas, reglamentuojantis asmeninių vardų naudojimą, nustatė eilę apribojimų asmenims, norintiems susigrąžinti asmeninius vardus. Pavyzdžiui, jeigu senoji pavardė buvo neįprasta, turėjo būti gautas sutikimas visų asmenų, naudojančių pakeistą pavardę. Kadangi daugelis šio įstatymo nuostatų buvo diskriminacinio pobūdžio, 2002 metais priimta nauja šios įstatymo versija, numatanti mažiau apribojimų susigrąžinti senąją pavardę.¹⁰²

Konvencija taip pat numato garantijas savo mažumos kalba viešai pateikti ženklus, įrašus ir kitą privataus pobūdžio informaciją (11 str. 2 d.). Šalys tose teritorijose, kuriose tradiciškai gausiai

⁹⁸ ten pat, p. 18

⁹⁹ ten pat

¹⁰⁰ Advisory Committee. Opinion on Norway, 2002-09-12, p.14// ten pat

¹⁰¹ Sisteminės tautinių mažumų apsaugos konvencijos aiškinimas// ten pat, p. 169

¹⁰² Advisory Committee. Opinion on Norway, 2002-09-12, p.14// ten pat

gyvena tautinei mažumai priklausantys asmenys, visuomenei skirtus tradicinius vietovių, gatvių pavadinimus ir kitus topografinius įrašus turi stengtis daryti ir mažumos kalba, jeigu yra pakankamas tokio žymėjimo poreikis (11 str. 3 d).

Pavyzdžiui, Čekijos Respublikos savivaldybių įstatymas įteisina dviejų kalbų vartojimą topografiniame žymėjime.¹⁰³ Įstatymas numato dvi sąlygas, kad topografinės nuorodos būtų dvejomis kalbomis: visų pirma, savivaldybės teritorijoje turi gyventi bent 20 proc. tautinei mažumai priklausančių piliečių, antra – ne mažiau kaip 50 proc. savivaldybės teritorijoje gyvenančių ir tautinei mažumai priklausančių asmenų turi kreiptis dėl tokio žymėjimo.

Austrijoje reikalavimas dėl topografinių nuorodų dvejomis kalbomis pateikimo, kad vietovėje ne mažiau kaip ketvirtadalį gyventojų turi sudaryti tautinei mažumai priklausantys asmenys, konstitucinio teismo sprendimu buvo sumažintas nuo 25 proc. iki 10 proc. (žr. aukščiau). Tokiu būdu, Austrijoje topografinės nuorodos gali būti pateikiamos dvejomis kalbomis (valstybine ir mažumos), jeigu vietovėje ilgą laiką gyvena ne mažiau kaip 10 proc. tautinei mažumai priklausančių asmenų.¹⁰⁴ Kaip pažymėjo Patariamasis komitetas, Konvencijos 11 straipsnio 3 dalyje nurodoma, kad tokie reikalavimai taikomi toms vietovėms, kuriose tradiciškai gyvena tautinės mažumos. Patariamasis komitetas nurodė, kad skaičiuojant ir nustatant kokią dalį gyventojų sudaro tautinei mažumai priklausantys asmenys, turi būti imami ne tik paskutinio surašymo duomenys, bet duomenys už ilgesnį laikotarpį.¹⁰⁵

2.7. Teisė mokytis mažumos kalba

Tautinių mažumų teisėms švietimo srityje užtikrinti buvo paskirti Konvencijos 12, 13 ir 14 straipsniai. Konvencijos 12 straipsnis nustato, kad šalys turi: 1) imtis reikiamų priemonių švietimo ir mokslinių tyrimų srityse informacijai apie savo tautinių mažumų ir daugumos kultūrą, istoriją, kalbą ir religiją skleisti; 2) sudaryti reikiamas sąlygas mokytojams rengti bei ryšiams tarp skirtingų bendruomenių studentų ir mokytojų palaikyti; 3) sudaryti vienodas galimybes tautinėms mažumoms priklausančioms asmenims įgyti visų lygių išsilavinimą. Konvencijos 13 straipsnis reglamentuoja tautinių mažumų teisę steigti savo privačias mokymo ir švietimo įstaigas.

Vadovaujantis Konvencijos 14 straipsniu valstybė privalo pripažinti kiekvieno tautinei mažumai priklausančio asmens teisę mokytis savo mažumos kalbos. Šalys „teritorijose, kuriose tradiciškai arba gausiai gyvena tautinėms mažumoms priklausantys asmenys, jei yra pakankamas

¹⁰³ Advisory Committee. Opinion on Czech Republic, 2001-04-06, p.13 // ten pat

¹⁰⁴ Advisory Committee. Opinion on Austria, 2002-05-16, p. 14// ten pat

¹⁰⁵ ten pat, p. 15

poreikis, savo švietimo sistemose stengiasi kiek įmanoma užtikrinti, kad mažumoms priklausantys asmenys turėtų reikiamas galimybes mokytis tos mažumos kalbos arba mokytis ta kalba”. Konvencija taip pat pabrėžia, kad ši nuostata turi būti įgyvendinama nepažeidžiant nuostatos mokytis oficialiosios kalbos arba mokytis ta kalba.

Tarptautinė praktika organizuojant tautinių mažumų švietimą yra labai įvairi. Europoje priskaičiuojama per 200 tautinių mažumų švietimo modelių.¹⁰⁶ Pavyzdžiui, Belgijoje, Danijoje, Suomijoje, Prancūzijoje, Vokietijoje, Airijoje, Italijoje, Ispanijoje, Didžiojoje Britanijoje tautinių mažumų mokyklose taikomas dvikalbis mokymo modelis: žemesnėse klasėse per pamokas daugiau kalbama tautinės mažumos kalba, o aukštesnėse klasėse – valstybine kalba.¹⁰⁷ Kai kurių kitų Europos šalių tautinių mažumų mokyklose gimtąja kalba mokoma tik dalykų, susijusių su tos tautos kalba, kultūra ir istorinėmis tradicijomis, o kitų dalykų mokoma valstybine kalba.¹⁰⁸

Mažumų kalbų naudojimas švietimo sistemose buvo nagrinėtas ir Europos žmogaus teisių teisme 1968 m. *Belgium Linguistic Case v. Belgium* byloje.¹⁰⁹ Šioje byloje buvo sprendžiama, ar Belgijos įstatymai, reglamentuojantys mažumų kalbų naudojimą Belgijos švietimo sistemoje, atitinka Europos žmogaus teisių konvencijos 8 straipsnį (teisė į privatą ir šeimos gyvenimą), 14 straipsnį (diskriminacijos uždraudimas) bei Konvencijos pirmojo protokolo 2 straipsnį (teisė į mokslą). Į Teismą kreipėsi šešiuose Belgijos regionuose, kuriuose dominuoja olandiškai kalbantys Belgijos gyventojai, gyvenančios prancūziškai kalbančios mažumos atstovai. Pareiškėjai nurodė, kad šiuose regionuose neužtikrinamas prancūzų kalbos naudojimas švietimo sistemoje, prancūzakalbių mokykloms nesuteikiamas reikiamas finansavimas ir nepripažįstami tokių mokymo įstaigų suteikti baigimo sertifikatai. Be to, pareiškėjai norėdami užtikrinti, kad jų vaikai būtų mokomi prancūzų kalba, priversti išsiųsti savo vaikus į kituose Belgijos regionuose esančias mokyklas. Išnagrinėjęs bylą Teismas konstatavo, kad vieno iš šešių reikalavimų atveju buvo pažeistas Konvencijos 14 straipsnis kartu su pirmojo protokolo 2 straipsniu. Teismas pripažino, kad tuo atveju, kai prancūzakalbiai tėvai nori, jog jų vaikai mokytųsi gimtąja kalba ir dėl šios priežasties vaikai siunčiami į kituose regionuose esančias mokyklas, vaikai yra diskriminuojami dėl gyvenamosios vietos ir nėra pilnai užtikrinama jų teisė į mokslą.

¹⁰⁶ Motuzas R. Tarptautiniai standartai ir tautinių mažumų švietimo galimybės // Tautinių mažumų švietimas Lietuvoje: teoriniai ir praktiniai aspektai. Konferencijos medžiaga 2000 m. gruodžio mėn. 19-20 d., Vilnius, 2001, p. 7

¹⁰⁷ ten pat

¹⁰⁸ ten pat

¹⁰⁹ EŽTT 1968-07-23 sprendimas byloje *Belgium linguistic case v. Belgium* // <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/portal.asp?sessionId=1495004&skin=hudoc-en&action=request>; prisijungimo laikas: 2004-10-10

Analizuodamas šalių praktiką organizuojant švietimą tautinėms mažumoms priklausančių asmenų vaikams, Patariamasis komitetas atkreipė dėmesį, kad dažniausiai skiriamas nepakankamas dėmesys romų tautinei mažumai priklausantiems vaikams, dažnai romų vaikai atskiriami nuo kitų vaikų ir, tokiu būdu, jiems gali grėsti marginalizacija. Pavyzdžiui, Švedijoje mokyklose steigiamos specialios klasės romų vaikams. Patariamasis komitetas nurodė, kad tokių specialių klasių steigimas prieštarauja tautinių mažumų ir daugumos tarpkultūrinio dialogo tikslams.¹¹⁰ ET Ministrų komiteto rekomendacijoje Nr. (2000) 4 Dėl romų/ čigonų vaikų švietimo Europoje¹¹¹ rekomenduojama vaikus mokyti klasėse kartu su visais vaikais ir paskirti jiems specialių dalykų mokymą – gimtąją kalbą ir kultūrą. Buvo pastebėta, kad gimtosios kalbos pamokos dažniausiai skiriamos prieš arba po pagrindinio pamokų laiko, todėl tautinių mažumų vaikams sunkiau atvykti į pamokas. Sveikintina tai, kad Švedijoje užtenka bent 5 mokinių, kad jie būtų mokomi gimtosios kalbos, tačiau praktiškai ši nuostata gali būti įgyvendinta tik tada, jei yra pakankamas mokytojų skaičius.¹¹² Jeigu nėra mokytojų, mokiniai negali būti mokomi, todėl ypatingas dėmesys turi būti skiriamas reikiamam mokytojų skaičiui paruošti.

Vengrijoje pakankamai gerai organizuota tautinių mažumų vaikų švietimo sistema, tačiau romų vaikai švietimo sistemoje neretai diskriminuojami romų vaikus siunčiant mokytis į sutrikusio intelekto vaikų mokyklas, nors kartais tokio realaus poreikio nėra.¹¹³ Praktikoje vengrų ir kitų tautybių vaikų tėvai dažnai atsiima vaikus iš mokyklų, kuriose mokomi romų vaikai.¹¹⁴ Patariamasis komitetas taip pat pastebėjo, kad Vengrijoje labai mažas romų tautinei mažumai priklausančių asmenų skaičius baigia aukštąsias mokyklas.¹¹⁵ Situaciją siūloma taisyti atsižvelgiant į aukščiau minėtą ET Ministrų komiteto rekomendaciją dėl romų vaikų švietimo.

Lenkijos valstybė taip pat susiduria su tautinių mažumų vaikų švietimo problema, ypač romų vaikų mokymu. Kaip nurodo Patariamasis komitetas, Lenkijoje 30 proc. romų vaikų nebaigia privalomo mokymo.¹¹⁶ Lenkijoje paplitusi praktika romų vaikams steigti atskiras klases, kuriose akcentuojamas dėmesys ne į romų kalbos ir kultūros mokymą, o tik stengiamasi romų vaikus atskirti nuo kitų vaikų. Tokiu būdu, romų vaikai ne integruojami į švietimo sistemą, o atskiriami nuo jos. Patariamasis komitetas teigiamai įvertino Lenkijos teisės aktuose įtvirtintą nuostatą, kuria

¹¹⁰ Advisory Committee. Opinion on Sweden, 2002-08-25, p.14 // ten pat

¹¹¹ ET Ministrų komiteto rekomendacija Nr. (2000)4 Dėl romų/čigonų vaikų švietimo Europoje// <https://wcm.coe.int/rsi/CM/index.jsp>; prisijungimo laikas: 2004-07-30

¹¹² Advisory Committee. Opinion on Sweden, 2002-08-25, p. 14 // ten pat

¹¹³ Advisory Committee. Opinion on Hungary, 2000-09-22, p. 9// ten pat

¹¹⁴ ten pat, p. 10

¹¹⁵ ten pat

¹¹⁶ Advisory Committee. Opinion on Poland, 2003-11-27, p.19// ten pat

nurodoma, kad norint įsteigti klasę mažumoms priklausantiems vaikams, kurioje būtų mokoma mažumos kalba, minimaliai turi būti 7 mokiniai, kai klasė steigiama pradinėje mokykloje, ir 15 mokinių – kai klasė steigiama vidurinėje mokykloje.¹¹⁷ Lenkijoje kiekvieno mokinio finansavimui skiriamas 20 proc. didesnis finansavimas didelėse mokyklose ir 50 proc. didesnis finansavimas mažose mokyklose.¹¹⁸

2.8. Tautinių mažumų veiksmingas dalyvavimas visuomenėje

Konvencijos 15 straipsnis numato, kad šalys turi sudaryti sąlygas, reikalingas tautinėms mažumoms priklausantiems asmenims veiksmingai dalyvauti kultūriniame, socialiniame ir ekonominiame gyvenime bei visuomeniniuose reikaluose. Siekdamas įgyvendinti šią Konvencijos garantuojamą teisę, šalys dažnai įstatymuose įtvirtina įvairias priemones, kuriomis skatinamas tautinių mažumų atstovavimas visuomeniniame gyvenime.

Pavyzdžiui, pagal Lenkijos parlamento rinkimų įstatymą tautinių mažumų organizacijoms gali būti netaikomas įstatyme nustatytas 5 proc. rinkimų barjeras.¹¹⁹ Tačiau, kaip nurodo Patariamasis komitetas, tokia priemonė nėra veiksminga, kai tautinėms mažumoms priklausantys asmenys yra pasklidę po visą šalies teritoriją.¹²⁰ Nepaisant šios priemonės, Lenkijos parlamente mažumas atstovaujančių asmenų skaičius nuolat mažėja.

Kaip pažymi Patariamasis komitetas, Estijoje gyvena daug rusakalbių asmenų, neturinčių Estijos pilietybės, todėl negali būti užtikrinta jų teisė efektyviai dalyvauti šalies politiniame gyvenime. Dėl šios priežasties itin teigiamai vertintina Rinkimų į vietos savivaldos tarybas įstatyme įtvirtinta galimybė balsuoti asmenims, neturintiems Estijos pilietybės.¹²¹ Tačiau kandidatams į vietos savivaldos ir centrinius valdžios organus keliama griežti reikalavimai mokėti estų kalbą. Šis reikalavimas neigiamai įtakoja tautinėms mažumoms priklausančių asmenų atstovavimą. Įstatymuose taip pat įtvirtinta, kad visa rinkiminė medžiaga gali būti pateikiama tik estų kalba.¹²²

Tautinėms mažumoms priklausančių asmenų atstovavimo atvejis taip pat buvo nagrinėtas Europos žmogaus teisių teisme. *Podkolzina v. Latvia* byloje¹²³ pareiškėja Podkolzina kreipėsi į Teismą su skundu dėl Europos žmogaus teisių konvencijos 13 ir 14 straipsnių bei jos pirmojo protokolo 3 straipsnio pažeidimo. Pareiškėja, rusų tautinės mažumos atstovė Latvijoje, buvo

¹¹⁷ ten pat, p.20

¹¹⁸ ten pat, p.21

¹¹⁹ ten pat

¹²⁰ ten pat, p. 22

¹²¹ Advisory Committee. Opinion on Estonia, 2001-09-14, p.13 // ten pat

¹²² ten pat

¹²³ EŽTT 2002-04-09 sprendimas byloje *Podkolzina v. Latvia*// <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/portal.asp?sessionId=1495329&skin=hudoc-en&action=request>; prisijungimo laikas: 2004-10-10

išbraukta iš kandidatų į Latvijos parlamentą rinkimų sąrašo dėl nepakankamo latvių kalbos mokėjimo. Latvijos rinkimų įstatymas numatė, kad į parlamentą gali būti renkami tik tie asmenys, kurie turi trečio (aukščiausio) lygio latvių kalbos mokėjimą patvirtinantį dokumentą, jeigu jie nesimokė valstybine latvių kalba vidurinėje mokykloje. Nors pareiškėja turėjo valstybinės kalbos mokėjimą patvirtinantį sertifikatą, tačiau Valstybinės kalbos centras nusprendė patikrinti dalies tautinės mažumas atstovaujančių kandidatų (9 iš 21) latvių kalbos žinias. Šio patikrinimo rezultate pareiškėja Podkolzina buvo išbraukta iš rinkimų sąrašų. Europos žmogaus teisių konvencijos pirmojo fakultatyvinio protokolo 3 straipsnis numato, kad šalis „įsipareigoja priimtinais terminais organizuoti laisvus rinkimus.“¹²⁴ Kadangi ši rinkimų laisvė nėra absoliuti, valstybei paliekama teisė nustatyti tam tikrus objektyviai pateisinamus rinkimų teisės apribojimus. Teismo nuomone, antrasis latvių kalbos žinių patikrinimo būdas nebuvo objektyvus ir neatitiko procedūrų nešališkumo bei teisinio aiškumo reikalavimų. Išnagrinėjęs bylą, Teismas konstatavo, kad buvo pažeistas Europos žmogaus teisių konvencijos pirmojo protokolo 3 straipsnis.

Taigi apibendrinant šiame skyriuje aptartas tautinių mažumų teises ir laisves, kurią apsaugą užtikrina Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencija, galima padaryti tokias išvadas:

1. Daugumos valstybių vidaus teisės aktai atitinka Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencijos ir kitų tarptautinių dokumentų nuostatas dėl tautinių mažumų nediskriminavimo, tačiau šalyse egzistuoja kai kurių tautinių mažumų (pavyzdžiui, romų) diskriminacija *de facto*. Šios mažumos dažnai susiduria ir su visuomenės nepakantumo problemomis.

2. Tautinių mažumų problemos dažniausiai susiję su mažumos kalbos vartojimu bendraujant su administracinės valdžios atstovais, pateikiant informaciją ir kitas informacines nuorodas mažumos kalba, integruojant mažumų kalbų mokymą į švietimo sistemą. Siekiant užtikrinti tinkamą mažumų kalbų apsaugą, kiekviena valstybė Konvencijos dalyvė turėtų ratifikuoti ir Europos regioninių, arba mažumų, kalbų chartiją.

3. Kitų tautinėms mažumoms priklausančių asmenų teisių ir laisvių apsaugą garantuojantys valstybių teisės aktai dauguma atvejų atitinka Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencijos nuostatas. Tačiau bendrai reikėtų atkreipti dėmesį, kad beveik visos šios konvencijos nuostatos yra programinio pobūdžio, reikalaujančios valstybių aktyvių veiksmų, todėl valstybės valdžios ir valdymo institucijos turėtų formuoti savo politiką atsižvelgdamos į tautinių mažumų problemas bei nuosekliai įgyvendinti šias tautinių mažumų apsaugos ir integracijos į bendrą šalies gyvenimą priemones.

¹²⁴ Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos, garantuojant kai kurias kitas teises ir laisves, be tų, kurios joje nurodytos, pirmasis protokolai // Valstybės žinios, 1996, Nr. 15-386

3. EUROPOS TARYBOS TAUTINIŲ MAŽUMŲ APSAUGOS PAGRINDŲ KONVENCIJOS ĮGYVENDINIMO LIETUVOS RESPUBLIKOJE ANALIZĖ

Lietuvoje įsigaliojus Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencijai, Lietuvos Respublikos Vyriausybė parengė pirminį pranešimą apie konvencijos įgyvendinimą ir pateikė jį Europos Tarybai 2001 m. spalio 31 d. Šio pranešimo pagrindu Europos Tarybos Ministrų komiteto Patariamasis komitetas išanalizavo, kaip įgyvendinamos Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencijos nuostatos ir pateikė pasiūlymus bei rekomendacijas, kaip turėtų būti gerinama tautinėms mažumoms priklausančių asmenų padėtis Lietuvos Respublikoje.

Remiantis Patariamąjo komiteto atliktos analizės duomenimis bei išvadomis šiame baigiamojo darbo skyriuje bus aptartos pagrindinės Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencijos įgyvendinimo Lietuvoje problemos bei nustatytos tolimesnės tautinių mažumų apsaugos politikos tobulinimo kryptys Lietuvos Respublikoje.

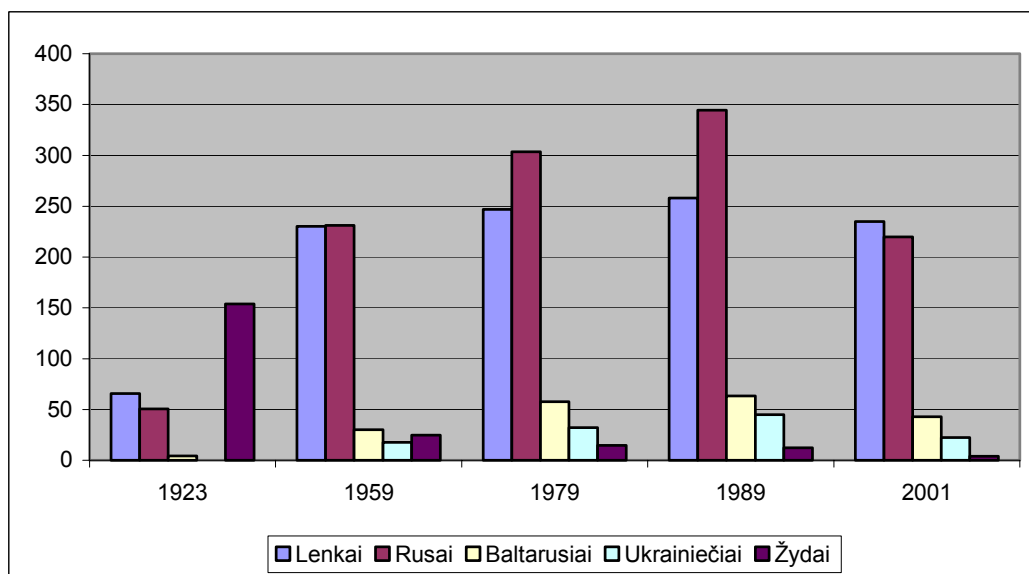
3.1. Tautinių mažumų situacijos Lietuvos Respublikoje apžvalga

3.1.1. Lietuvos gyventojų tautinė sudėtis

2001 metų surašymo duomenimis, Lietuvoje gyveno 115 tautybių žmonės, iš kurių tik 29 tautybių buvo 100 ir daugiau žmonių.¹²⁵ Detalūs surašymų duomenys apie Lietuvos gyventojų tautinę sudėtį pateikti 1 ir 2 prieduose. Tradiciškai išskiriamos šios Lietuvoje šimtmečius gyvenančios tautinės mažumos: lenkai, baltarusiai, rusai, karaimai, totoriai, žydai, romai (čigonai). Rumunų, gruzinų, armėnų, azerbaidžaniečių, graikų, moldavų, estų ir kai kurių kitų tautų atstovai Lietuvoje gyvena tik keletą dešimtmečių, patekę į Lietuvą po Antrojo pasaulinio karo ir vėliau.

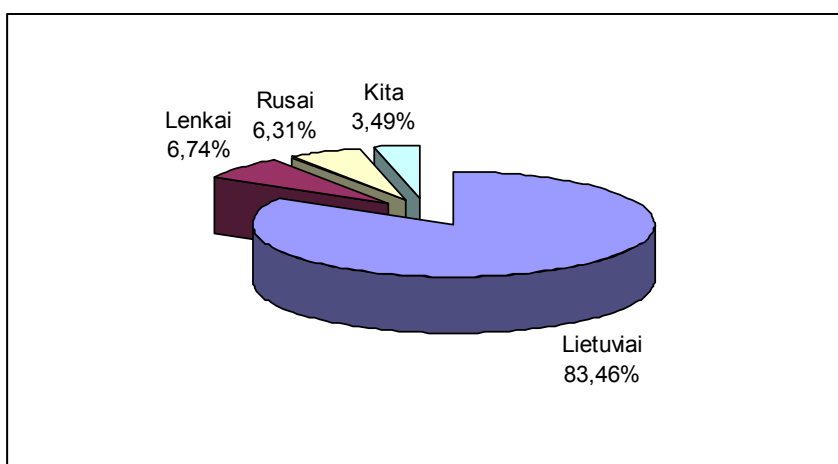
Lyginant Lietuvos gyventojų surašymų duomenis matyti, kad 2001 metais Lietuvos valstybės teritorijoje užfiksuota daugiausia lietuvių. Nuo 1989 metų iki 2001 metų labiausiai sumažėjo rusų tautybės asmenų: nuo 345 iki 220 tūkst., kiek mažiau sumažėjo lenkų – nuo 258 iki 235 tūkst., baltarusių nuo 63 iki 43 tūkst., ukrainiečių nuo 45 iki 22 tūkst., žydų nuo 12,4 iki 4 tūkst. (žr. 1 priedą). Palyginus laikotarpį tarp 1923 metų ir 2001 metų, matyti, kad labiausiai pakito lenkų, rusų ir žydų mažumų proporcijos Lietuvos gyventojų sudėtyje (žr. 1 pav.). Žydų skaičius Lietuvoje nuolat mažėjo, o lenkų ir rusų nuolat augo.

¹²⁵ Kasatkina N., Leončikas T. Lietuvos etninių grupių adaptacija: kontekstas ir eiga. Vilnius, 2003, p. 37

1 pav. Tautinės mažumos Lietuvoje 1923-2001 metais (tūkst.)

Rusų tautinė mažuma iki 1989 metų buvo didžiausia Lietuvoje, tačiau pasikeitus politinei situacijai ir daliai rusų emigravus iš Lietuvos, 2001 metų lenkai tapo didžiausia tautine mažuma Lietuvoje (žr. 2 pav.).

2 pav. Tautinė Lietuvos gyventojų sudėtis 2001 metais (proc.)

Absoliuti dauguma ne lietuvių tautybės nuolatinių Lietuvos gyventojų turi Lietuvos Respublikos pilietybę. 2001 metų surašymo duomenimis, Lietuvos Respublikos pilietybę turėjo 99 proc. gyventojų, Rusijos – 0,4 proc. gyventojų, kitų valstybių - 0,2 proc., neturi pilietybės - 0,3 proc., nenurodė - 0,1 proc. gyventojų.¹²⁶

Tautinė specifika būdinga ir kai kuriems Lietuvos regionams. Tautiniu vienalytiškumu pasižymi 7 apskritys (žr. 3 priedą), kuriose lietuviai sudaro daugiau kaip 93 proc. gyventojų, o

¹²⁶ ten pat, p.37

didžiausia tautine įvairove pasižymi Vilniaus, Utenos ir Klaipėdos apskritys, kur lietuviai atitinkamai sudaro tik 54,9 proc., 77,1 proc. ir 84,2 proc. apskrities gyventojų. Didžiausia tautine įvairove pasižymi Vilniaus miestas, kuriame gyvena 42,2 proc. nelietuvių tautybės asmenų, iš kurių lenkai sudaro 18,7 proc., rusai – 14 proc., baltarusiai – 4 proc., ukrainiečiai – 1,3 proc. (žr. 4 priedą). Daugiausiai nelietuvių tautybės asmenų gyvena Visagino mieste: 25,1 tūkst. arba 85 proc. visų Visagino gyventojų, iš jų rusai – 52,4 proc.¹²⁷

3.1.2. Tautinių mažumų padėtis Lietuvos Respublikoje

Lietuvos Respublikos tautinių mažumų įstatymo, priimto 1989 m. lapkričio 23 d., preambulėje skelbiama, kad „Lietuvos Respublika visiems savo piliečiams, nepriklausomai nuo jų tautybės, garantuoja lygias politines, ekonomines ir socialines teises bei laisves, pripažįsta tautinį identišumą, kultūros tęstinumą, skatina tautinę savimone bei jos saviraišką”.¹²⁸ Tautinėms mažumoms priklausančių asmenų apsauga garantuoja ir Lietuvos Respublikos Konstitucija. Konstitucijos 37 straipsnis skelbia, kad „Piliečiai, priklausantys tautinėms bendrijoms, turi teisę puoselėti savo kalbą, kultūrą ir papročius”.¹²⁹

Nei Lietuvos Respublikos Konstitucija, nei Tautinių mažumų įstatymas nedaro skirtumo tarp atskirų tautybių, traktuoja jas visas vienodai. Tautinių mažumų teisinę padėtį Lietuvos Respublikoje taip pat reglamentuoja Valstybinės kalbos, Švietimo, Pilietybės, Asociacijų, Visuomenės informavimo, Religinių bendruomenių ir bendrijų, Politinių partijų ir organizacijų, Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymai bei kiti teisės aktai.¹³⁰

Tautinių mažumų įstatymo 2 straipsnyje išvardintos visos teisės, kurias garantuoja Lietuvos Respublikos įstatymai - tai teisė į valstybės paramą ugdyti tautinę kultūrą ir švietimą, teisė mokytis gimtąja kalba, teisė jungtis į tautines kultūros organizacijas, religijos laisvė, taip pat teisė būti atstovaujamais visų pakopų valstybinės valdžios organuose, teisė eiti bet kurias pareigas valstybinės valdžios ir valdymo organuose, įmonėse, įstaigose bei organizacijose.

1989 metais priėmus Pilietybės įstatymą¹³¹ buvo pasirinktas taip vadinamas nulinis pilietybės įgijimo variantas, kuris nuolatiniais Lietuvos gyventojams neapribojo teisės įgyti Lietuvos Respublikos pilietybę nepriklausomai nuo tautybės, gyvenimo šalyje trukmės, valstybinės kalbos mokėjimo.

¹²⁷ ten pat, p. 38).

¹²⁸ LR tautinių mažumų įstatymas // ten pat

¹²⁹ LR Konstitucija // ten pat

¹³⁰ http://www.tmid.lt/index.php?page_id=20; prisijungimo laikas: 2004-08-14

¹³¹ LR pilietybės įstatymas (1989 m.) // Valstybės žinios, 1989, Nr. 33-444

Tautinių mažumų įstatymo 8 straipsnis nustato, kad Lietuvos Respublikoje tautybė laisvai pasirenkama gaunant pasą - pagal tėvų ar vieno iš jų tautybę, tačiau niekas negali būti verčiamas įrodinėti savo tautybės. Pasak dr. S.Vaitiekaus, tokia „teisinė norma visų pirma įtvirtina kitataučio teisę būti pripažintam (egzistencijos teise), gina atskirų asmenų apsisprendimą laikyti save vienos ar kitos tautybės atstovais”.¹³²

Lietuva yra daugelio tarptautinių sutarčių, ginančių žmogaus teises, dalyvė. 1995 m. balandžio 27 d. buvo ratifikuota ET Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija. Svarbiu įvykiu Lietuvoje tapo Europos Tarybos tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencijos ratifikavimas Lietuvoje. Lietuva taip pat yra prisijungusi prie JT Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto bei JT Tarptautinio socialinių, ekonominių ir kultūrinių teisių pakto, ratifikavusi JT Konvenciją dėl visų formų diskriminacijos panaikinimo, JT Konvenciją dėl visų formų diskriminacijos panaikinimo moterims ir JT Vaiko teisių konvenciją, Europos Konvenciją prieš kankinimą ir kitokį žiaurų ir nežmonišką ar žeminantį elgesį.¹³³ Kaip jau buvo minėta anksčiau, Lietuva yra pasirašiusi ir ratifikavusi dvišales bendradarbiavimo sutartis su Rusija, Baltarusija, Ukraina, Lenkija ir kai kuriomis kitomis valstybėmis, kuriose numatyti tam tikri išsipareigojimai dėl tautinių mažumų teisių apsaugos.

2001-04-06 buvo parengtas ir Seime užregistruotas Tautinių mažumų įstatymo projektas Nr. IXP-561, kurį Vyriausybės pavedimu parengė Vidaus reikalų ministerija.¹³⁴ Pirmoji įstatymo versija susilaukė gana neigiamos reakcijos iš tautinių mažumų atstovų pusės, todėl atsižvelgus į Seimo Žmogaus teisių komiteto prašymą buvo sudaryta darbo grupė iš Seimo narių, valstybės valdymo institucijų ir tautinių mažumų visuomeninių organizacijų atstovų.¹³⁵ Ši darbo grupė parengė alternatyvų įstatymo projektą, kuris buvo užregistruotas Seime 2002 m. birželio 3 d.¹³⁶

Alternatyviame įstatymo projekte buvo pateikti „tautinės (etninės) mažumos” ir „asmens, priklausančio tautinei (etninei) mažumai” sąvokų apibrėžimai, pakeistas naujos redakcijos įstatymo pavadinimas (naujas įstatymo pavadinimas turėtų skambėti taip „Asmenų, priklausančių tautinėms (etninėms) mažumoms, teisių ir laisvių apsaugos įstatymas”). Parengtas įstatymo projektas labiau

¹³² Vaitiekus S. Tautinių mažumų teisės Lietuvos Respublikoje // ten pat, p.99

¹³³ http://www.tmid.lt/index.php?page_id=20; prisijungimo laikas: 2004-08-14

¹³⁴ Tautinių mažumų įstatymo projektas Nr. IXP-561 // <http://www3.lrs.lt/cgi-bin/preps2?Condition1=129461&Condition2=>; prisijungimo laikas: 2004-08-14

¹³⁵ Tautinių mažumų įstatymo pakeitimo įstatymo projekto Nr. Nr. IXP-561A aiškinamasis raštas // <http://www3.lrs.lt/cgi-bin/preps2?Condition1=167704&Condition2=>; prisijungimo laikas: 2004-08-14

¹³⁶ Tautinių mažumų įstatymo pakeitimo įstatymo projektas Nr. IXP-561A // <http://www3.lrs.lt/cgi-bin/preps2?Condition1=167703&Condition2=>; prisijungimo laikas: 2004-08-14

pabrėžė asmens teisę priskirti save tautinei mažumai bei pripažino tautine mažuma „ne lietuvių asmenų grupę, nepriklausomai nuo to, kiek ilgai jos atstovai gyvena Lietuvoje, kiek seni yra jos istoriniai ryšiai su valstybe ar geografinė teritorija”.¹³⁷

Atsižvelgiant į projekto svarstymo metu gautus pasiūlytus pasiūlymus 2003 m. balandžio 9 d. buvo parengtas patobulintas įstatymo projektas Nr. IXP-561A(2).¹³⁸ Pirmajame projekto variante tautinėms mažumoms priklausantys asmenys galėjo laisvai pasirinkti tautybę be jokių apribojimų (užteko tik subjektyvaus kriterijaus „asmens noro laikyti save priklausančiu tautinei mažumai”), todėl antrame projekto variante buvo atsižvelgta į Europos teisės departamento siūlymą¹³⁹ ir patikslinta įstatymo projekte nustatyta tautinės mažumos samprata įvedant papildomą objektyvų kriterijų. Įstatymo projekto 4 straipsnis papildytas nuostata, kad „kiekvienas asmuo laisvai pasirenka savo tautybę pagal tėvų ar vieno iš jų tautinę (etninę) kilmę”. Be to, atsižvelgiant į tautinės mažumas atstovaujančias organizacijas ir kai kurių Seimo narių siūlymus buvo 5 straipsnyje nurodytos tautinėms mažumoms priklausantiems asmenims garantuojamos teisės.¹⁴⁰

Nors patobulintame įstatymo projekte iš esmės buvo suderintos tautinių mažumų ir valdžios institucijų atstovų nuomonės, tačiau iki šiol įstatymo projektas nėra priimtas. Atkreiptinas dėmesys, kad šiuo metu galiojančio tautinių mažumų įstatymo galiojimo terminas pratęstas iki 2005 m. sausio 1 d.¹⁴¹ Abejotina, ar Lietuvos Respublikos Seime iki 2005 m. sausio 1 d. bus priimtas ir įsigalios Tautinių mažumų įstatymo pakeitimo įstatymas, todėl būtina nedelsiant priimti Lietuvos Respublikos teritorijoje galiojančių įstatymų, priimtų iki 1990 m. kovo 11 d., galiojimo laikino pratęsimo įstatymo 1 straipsnio pakeitimo įstatymą.

2003 m. kovo 6 d. buvo parengta Lietuvos Respublikos etninės politikos koncepcija.¹⁴² Kadangi šią koncepciją neigiamai įvertino kai kurie politikai, ji nebuvo priimta. Tačiau nagrinėjant Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencijos nuostatų įgyvendinimą Lietuvoje, reikėtų atsižvelgti ir į šioje koncepcijoje siūlomas priemones tautinių mažumų problemoms spręsti.

¹³⁷ Tautinių mažumų įstatymo pakeitimo įstatymo projekto Nr. Nr. IXP-561A aiškinamasis raštas // <http://www3.lrs.lt/cgi-bin/preps2? Condition1=167704&Condition2=>; prisijungimo laikas: 2004-08-14

¹³⁸ Tautinių mažumų įstatymo pakeitimo įstatymo projektas Nr. IXP-561A(2) <http://www3.lrs.lt/cgi-bin/preps2? Condition1=208728&Condition2=>; prisijungimo laikas: 2004-08-14

¹³⁹ Europos teisės departamento prie LR Vyriausybės 2002-07-02 išvada // <http://www3.lrs.lt/cgi-bin/preps2? Condition1=170618& Condition2=>; prisijungimo laikas: 2004-08-14

¹⁴⁰ LR Seimo Žmogaus teisių komiteto 2003-04-09 išvada Tautinių mažumų įstatymo pakeitimo įstatymo projektui // <http://www3.lrs.lt/cgi-bin/preps2?Condition1=208729&Condition2=>

¹⁴¹ Lietuvos Respublikos teritorijoje galiojančių įstatymų, priimtų iki 1990 m. kovo 11 d., galiojimo laikino pratęsimo įstatymo 1 straipsnio pakeitimo įstatymas // Valstybės žinios, 2003, Nr. 123-5573

¹⁴² Lietuvos Respublikos etninės politikos koncepcija (projektas), 2003-03-06// http://www.tmld.lt/index.php?page_id=19; prisijungimo laikas: 2003-09-17

3.1.2.1. Pranešimas apie Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencijos įgyvendinimą Lietuvos Respublikoje

Lietuvos Respublikos Seimui 2000 m. vasario 17 d. ratifikavus Europos Tarybos tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvenciją (toliau - Konvencija), Lietuvoje ji įsigaliojo 2000 m. liepos 1 dieną. Pirminį pranešimą apie Konvencijos nuostatų įgyvendinimą Lietuvoje Lietuvos Respublikos Vyriausybė parengė ir Europos Tarybos Ministrų komitetui (toliau – Ministrų komitetas) pateikė 2001 m. spalio 31 d., nors galutinis pateikimo terminas buvo nustatytas 2001 m. liepos 1 d.¹⁴³

Siekdamas gauti papildomos informacijos, Europos Tarybos Ministrų komiteto Patariamasis komitetas (toliau – Patariamasis komitetas) 2002 m. birželio 24 d. Lietuvai išsiuntė klausimyną, o atsakymai į pateiktus klausimus Europos Taryboje buvo gauti – 2002 m. rugpjūčio 14 d.¹⁴⁴ Vadovaujantis Ministrų komiteto rezoliucija Nr. (97)10 ir Lietuvos Respublikos Vyriausybės kvietimu, Patariojo komiteto delegacija apsilankė Lietuvoje 2002 m. lapkričio 25-28 dienomis.¹⁴⁵ Vizito metu Patariojo komiteto atstovai bendravo su Vyriausybės pareigūnais, nevyriausybinių organizacijų atstovais ir kitais nepriklausomais informacijos šaltiniais. Nevyriausybinių organizacijų atstovai atkreipė Patariojo komiteto dėmesį, kad rengdami pranešimą Europos Tarybai valstybinių institucijų atstovai nesikonsultavo su tautinių mažumų atstovais, o tik persiuntė jiems jau parengtą pranešimą. Po konsultacijų su tautinių mažumų atstovais, Patariamasis komitetas taip pat nustatė, kad Lietuvos Respublika neinformavo Europos Tarybos apie planuojamus Tautinių mažumų įstatymo ir kitų įstatymų pakeitimus. Šie projektai Patariamajam komitetui buvo pateikti tik tada, kai tautinių mažumų atstovai išreiškė nepasitenkinimą numatomais įstatymų pakeitimais.¹⁴⁶ Nepaisant išvardintų pranešimo rengimo trūkumų, Europos Tarybos atstovams buvo sudarytos pakankamos sąlygos įvertinti Konvencijos įgyvendinimą Lietuvos Respublikoje.

2003 m. vasario 21 d. buvo patvirtinta Patariojo komiteto nuomonė apie Lietuvą (*angl. Opinion on Lithuania*).¹⁴⁷ Lietuvos Respublikos Vyriausybė, susipažinusi su Patariojo komiteto nuomone, pateikė savo komentarus. Atsižvelgęs į Lietuvos Respublikos Vyriausybės komentarus, 2003 m. gruodžio 10 d. Ministrų komitetas patvirtino galutinę rezoliuciją Nr. (2003)11 dėl Tautinių

¹⁴³ Advisory Committee. Opinion on Lithuania, 2003-02-21, p. 3// ten pat

¹⁴⁴ ten pat

¹⁴⁵ ten pat

¹⁴⁶ ten pat, p.4

¹⁴⁷ ten pat

mažumų apsaugos konvencijos įgyvendinimo Lietuvoje.¹⁴⁸ Tokiu būdu buvo užbaigtas ir įgyvendintas pirmasis Konvencijos įgyvendinimo Lietuvos Respublikoje monitoringo etapas pagal Konvencijos 25 straipsnio 1 dalį. Kitą pranešimą Europos Tarybai Lietuva turi pateikti iki 2006 m. liepos 1 d.

Toliau baigiamajame darbe bus nagrinėjamos Patariamąjio komiteto identifikuotos ir parengtoje nuomonėje pateiktos pagrindinės Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencijos įgyvendinimo Lietuvos Respublikoje problemos.

3.2. Nepakantumo ir tautinių mažumų diskriminacijos problemų sprendimas

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 29 straipsnio 1 dalyje įtvirtintas asmenų lygybės prieš įstatymą, teismą ir kitas valstybės institucijas ar pareigūnus principas. Tautinių mažumų įstatymo 2 straipsnio 2 dalyje skelbiama, kad bet kokia diskriminacija rasės, tautybės, kalbos ar kitais su žmogaus tautybe susijusiais motyvais yra draudžiama ir baudžiama įstatymų numatyta tvarka. Kituose pagrindiniuose Lietuvos įstatymuose taip pat yra įtvirtintos diskriminaciją dėl rasės draudžiančios nuostatos (Civilinis kodeksas, Civilinio proceso kodeksas, Darbo kodeksas, Švietimo įstatymas). Patariamasis komitetas teigiamai įvertino naujajame Baudžiamojo kodekso (įsigaliojo nuo 2003-05-01) nuostatas, numatančias baudžiamąją atsakomybę už nusikalstamas veikas, susijusias su rasine ar kitokia diskriminacija (169 str.).¹⁴⁹

Tačiau Patariamasis komitetas atkreipė dėmesį, kad 2002 m. rugsėjo 19 d. priimto naujojo Pilietybės įstatymo¹⁵⁰ nuostata dėl dvigubos pilietybės diskriminuoja kitų tautybių asmenis. Įstatymo 18 straipsnis numato, kad lietuvių kilmės asmenims netaikoma nuostata dėl automatinio Lietuvos Respublikos pilietybės netekimo, įgijus kitos valstybės pilietybę. 2004 m. lapkričio 11 d. buvo priiminėjamos Pilietybės įstatymo, įskaitant ir 18 straipsnį, pataisos, tačiau ši dvigubos pilietybės problema nebuvo sprendžiama.¹⁵¹ Siekiant užtikrinti tautinių mažumų nediskriminavimo principą, ateityje būtina spręsti šį klausimą ir atitinkamai tikslinti Pilietybės įstatymo nuostatas.

Kaip nurodo Patariamasis komitetas, Lietuvoje tautinės mažumos sugyvena draugiškai su kitais gyventojais, tačiau kartais pasitaiko neigiamų ir priešišku nuostatų apraiškų mažumų, ypač

¹⁴⁸ ET Ministrų komiteto 2003-12-10 rezoliucija Nr. (2003)11 Dėl Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencijos įgyvendinimo // [http://www.coe.int/T/e/human_rights/Minorities/2_FRAMEWORK_CONVENTION\(MONITORING\)/2_Monitoring_mechanism/6_Resolutions_of_the_Committee_of_Ministers/1_Country-specific_resolutions/1_First_cycle/](http://www.coe.int/T/e/human_rights/Minorities/2_FRAMEWORK_CONVENTION(MONITORING)/2_Monitoring_mechanism/6_Resolutions_of_the_Committee_of_Ministers/1_Country-specific_resolutions/1_First_cycle/); prisijungimo laikas: 2004-03-26

¹⁴⁹ Advisory Committee. Opinion on Lithuania, 2003-02-21, p. 12// ten pat

¹⁵⁰ Pilietybės įstatymas (2002 m.) // Valstybės žinios, 2002, Nr. 95-4087

¹⁵¹ Nepasirašytas. Pilietybės įstatymo 12, 13, 14, 15, 16, 18, 20, 21, 26, 27, 28, 30, 31, 32 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymas // <http://www3.lrs.lt/cgi-bin/preps2?Condition1=246000&Condition2=>; prisijungimo laikas: 2004-11-26

žydų ir romų, atžvilgiu. Po 2001 m. rugsėjo 11 d. įvykių neigiamos nuostatos taip pat buvo pastebėtos pabėgėlių bei prieglobsčio prašytojų (afganų, kurdų, pakistaniečių, čečėnų) atžvilgiu. Kai kuriais atvejais buvo užfiksuotas diskriminacinis elgesys šių asmenų atžvilgiu. Patariamasis komitetas savo nuomonėje atkreipė Lietuvos Respublikos Vyriausybės dėmesį, kad Konvencijos 6 straipsnis (pakantumo ir tarpkultūrinio dialogo dvasia) turėtų būti taikomas ne tik tautinėms mažumoms, tradiciškai gyvenančioms Lietuvos teritorijoje, bet ir imigrantams, pabėgėliams bei kitiems asmenims.¹⁵²

Patariamasis komitetas neigiamai įvertino kelis atvejus, kurių metų Lietuvos politikai (netgi Seimo nariai) išreiškė savo rasistines, ksenofobines ir antisemitines mintis tautinių mažumų atžvilgiu.¹⁵³ LR Seimo Etikos ir procedūrų komisija 2001 metais svarstė vieno Seimo nario Švedijos televizijai išsakytas nepagarbias mintis apie žydų tautą bei to paties Seimo nario viešą pareiškimą dėl armėnų tautos.¹⁵⁴ Įvertinusi Seimo nario elgesį, Etikos ir procedūrų komisija nusprendė, kad tokie Seimo nario vieši pareiškimai dėl žydų tautos yra neetiški ir neatsakingi bei nusprendė kreiptis į Užsienio reikalų ministeriją su prašymu kreiptis į Švedijos televiziją dėl faktų, neatitinkančių tikrovės, paneigimo.¹⁵⁵

Etikos ir procedūrų komisija Seimo nario pareiškimus apie Armėnijos parlamentą televizijos tiesioginėje laidoje įvertino, kaip sukeliančius tautinę, socialinę neapykantą. Komisija taip pat nurodė, kad kurstydamas prievartą jis pažeidė Lietuvos Respublikos Konstitucijos 25 straipsnį.¹⁵⁶ Be to, 2003 metais svarstyti dar vieno LR Seimo nario pareiškimai apie čečėnų tautą ir islamą. Tokius pareiškimus Etikos ir procedūrų komisija pripažino nekorektiškais Lietuvoje gyvenančių tautinių ir religinių mažumų atstovų atžvilgiu.¹⁵⁷

Skundus dėl diskriminacijos etniniu pagrindu turi teisę nagrinėti įvairios Lietuvos Respublikos valstybės institucijos ir įstaigos – teismai, ikiteisminio tyrimo pareigūnai, Lietuvos Respublikos Seimo kontrolieriai ir kiti viešojo administravimo subjektai. Nacionalinės teismų administracijos duomenimis, 2001–2003 metais Lietuvos teismuose nebuvo gauta ir nagrinėta bylų dėl rasizmo ar antisemitizmo propagandos, neapykantos kurstymo. Lietuvos Respublikos generalinės prokuratūros duomenimis, 2000–2003 metais prokuratūrose pradėti 2 tyrimai dėl

¹⁵² ten pat, p. 13

¹⁵³ ten pat

¹⁵⁴ Antrasis ir trečiasis periodinis pranešimas pagal Tarptautinę konvenciją dėl visų formų rasinės diskriminacijos panaikinimo (patvirtinta LR Vyriausybės 2004-05-03 nutarimu Nr. 538), p. 34 // Valstybės žinios, 2004, Nr. 76-2628

¹⁵⁵ ten pat p. 34

¹⁵⁶ ten pat

¹⁵⁷ ten pat

kurstymų prieš tautines grupes.¹⁵⁸ Nuo 2005 m. sausio 1 d. įsigaliojus Lygių galimybių įstatymui,¹⁵⁹ asmenys, kurių lygios galimybės bus pažeistos dėl jų rasinės ar etninės priklausomybės, turės teisę kreiptis į lygių galimybių kontrolierių dėl jų teisių pažeidimo. Moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymo nustatyta tvarka.

3.2.1. Nepakantumo apraiškos žiniasklaidoje

Visuomenės informavimo įstatymo 20 straipsnis numato, kad visuomenės informavimo priemonėse draudžiama skelbti informaciją, kurioje kurstoma tautinė, rasinė, religinė neapykanta, taip pat draudžiama platinti informaciją, šmeižiančią, įžeidžiančią žmogų, žeminančią jo garbę ir orumą.¹⁶⁰ Tačiau praktikoje žiniasklaidos atstovai dažnai stereotipiškai vaizduoja tautinių mažumų atstovus ir prisideda prie kai kurių visuomenės grupių (pavyzdžiui, romų) bei prieglobsčio prašytojų (ypač čečėnų) neigiamo įvaizdžio formavimo.¹⁶¹ Šių grupių nariai aprašomi kriminaliniuose straipsniuose ir dažniausiai sensacingu būdu.

Patariamasis komitetas teigiamai įvertino žiniasklaidos savireguliacijos ir monitoringo institucijų – Žurnalistų ir leidėjų etikos komisijos bei Žurnalistų etikos inspektoriaus – buvimą.¹⁶² Žurnalistų ir leidėjų etikos komisijai pavesta tirti etinės, rasinės ir religinės neapykantos kurstymo atvejus, o Žurnalistų etikos inspektoriui – suinteresuotų asmenų skundus dėl jų garbės ir orumo įžeidimo per masinės informacijos priemones. Žurnalistų etikos inspektorius yra gavęs keletą skundų, kai neigiamai buvo vaizduojamos tautinės mažumos (romai, žydai) ir kitos labiau pažeidžiamos asmenų grupės (čečėnų pabėgėliai).¹⁶³

2000 m. lapkričio 3 d. buvo iškelta baudžiamoji byla pagal LR BK 72¹ str. (kurstymas prieš tautinę, rasinę, etninę, religinę ar kitokią žmonių grupę) dėl 2000 m. spalio 18 d. dienraštyje „Lietuvos aidas“ išspausdintų straipsnių „Žydai, komunizmo teorija ir praktika“ (autorius Algirdas Statkevičius) ir „Ar žydai vėl valdys Lietuvą“ (autoriai Juozas Valionis, Viktorija Žygaitė, Paulius Stanonis).¹⁶⁴ Per parengtinį tardymą atliktos ekspertizės išvadose buvo nurodyta, kad straipsniuose nėra tiesioginių teiginių, kuriais būtų tyčiojama iš žmonių grupės (žydų) ar jie būtų niekinami, skatinama neapykanta jiems ar kurstoma smurtauti prieš juos, fiziškai susidoroti su jais dėl jų

¹⁵⁸ ten pat, p. 30

¹⁵⁹ LR lygių galimybių įstatymas // Valstybės žinios, 2003, Nr. 114-5115

¹⁶⁰ LR visuomenės informavimo įstatymas// <http://www3.lrs.lt/cgi-bin/preps2?Condition1=238730&Condition2=>; prisijungimo laikas: 2004-09-24

¹⁶¹ Advisory Committee. Opinion on Lithuania, 2003-02-21, p. 13// ten pat

¹⁶² ten pat

¹⁶³ ten pat

¹⁶⁴ Antrasis ir trečiasis periodinis pranešimas pagal Tarptautinę konvenciją dėl visų formų rasinės diskriminacijos panaikinimo patvirtinimo, p. 31 // ten pat

tautybės, kilmės, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų. Remiantis surinkta baudžiamosios bylos medžiaga ir gautomis ekspertizės išvadomis, 2001 m. spalio 3 d. buvo priimtas nutarimas baudžiamąją bylą nutraukti nesant nusikaltimo sudėties.

2004 m. vasario 20, 21 ir 23 d.d. dienraštyje „Respublika“ buvo atspausdintas V. Tomkaus publikacijų ciklas bendru pavadinimu „Kas valdo pasaulį“, kuriame buvo neigiamai pasisakyta žydų tautybės asmenų atžvilgiu.¹⁶⁵ 2004 m. vasario 24 d. į žurnalistų etikos inspektorių kreipėsi Tautinių bendrijų tarybos prie Tautinių mažumų ir išeivijos departamento pirmininkas R. Arutiunianas dėl publikacijose „Kas valdo pasaulį?“ (1) („Respublika“ 2004-02-20, Nr. 41/4189) bei „Kas valdo pasaulį?“ (3) („Respublika“ 2004-02-23, Nr. 43/4191) viešai pareikštos dienraščio „Respublika“ vyriausiojo redaktoriaus V. Tomkaus nuomonės, iliustruotos R. Valeikio karikatūra. 2004 m. vasario 26 d. Žurnalistų etikos inspektorius dėl akivaizdžių tautinės nesantaikos, antisemitizmo kurstymo elementų viešai pareiškė, kad minėtose publikacijose V. Tomkaus neetiška nuomonė prieštarauja Visuomenės informavimo įstatymui ir ja skatinama tautinė neapykanta. 2004 m. kovo 4 d. Generalinė prokuratūra kreipėsi į Žurnalistų ir leidėjų etikos komisiją dėl publikacijų dienraštyje „Respublika“ su prašymu įvertinti, ar šiose publikacijose tyčiojamosi, niekinama, skatinama neapykanta, kurstoma diskriminuoti žydų tautybės asmenis. Žurnalistų ir leidėjų etikos komisija, išnagrinėjusi paklausimą, priėmė sprendimą, kad publikacijose „Kas valdo pasaulį“ skatinama nacionalinė neapykanta.¹⁶⁶ 2004 m. kovo 12 d. nelaukdama Žurnalistų ir leidėjų etikos komisijos išvadų, Generalinė prokuratūra nusprendė pradėti ikiteisminį tyrimą dėl antisemitinių rašinių „Respublikoje“.¹⁶⁷

Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekso 214¹² straipsnis (informavimo produkcijos, propaguojančios nacionalinę, rasinę ar religinę nesantaiką, gaminimas, laikymas, platinimas arba viešas demonstravimas) nuo jo įsigaliojimo 1997 metais pritaikytas 4 kartus.¹⁶⁸ Iš jų vienu atveju (byla prieš „Lietuvio kalendoriaus“ leidėją Danutę Balsytę-Lideikienę) 2001 metų sausio mėnesį konfiskuotos leidybos priemonės ir dar neišparduotas „Lietuvio kalendoriaus“ tiražas. Kitose 3 bylose – „Lietuvos aidą“ savininkui Algirdui Pilveliui už antisemitines publikacijas 2001 metais, „Žemaitijos parlamento“ leidėjui Justinui Burbai už

¹⁶⁵ Žurnalistų etikos inspektoriaus Romo Gudaičio 2003-2004 metų veiklos ataskaita, 2004-04-13 // http://www3.lrs.lt/pls/inter/w3_viewer.ViewTheme?p_int_tv_id=2707&p_kalb_id=1&p_org=0; prisijungimo laikas: 2004-11-01

¹⁶⁶ Žurnalistų ir leidėjų etikos komisijos įvertinimai ir išvados dėl V. Tomkaus rašinių „Kas valdo pasaulį?“ ir kitų publikacijų // http://www3.lrs.lt/pls/inter/w3_viewer.ViewDoc?p_int_tekst_id=32091&p_int_tv_id=2758&p_org=0; prisijungimo laikas: 2004-11-01

¹⁶⁷ Liandzbergienė G. Numerio tema: redaktoriaus laiškas sukėlė pasipiktinimo bangą // „Žurnalistų žinios“, Nr. 2004/03

¹⁶⁸ Antrasis ir trečiasis periodinis pranešimas pagal Tarptautinę konvenciją dėl visų formų rasinės diskriminacijos panaikinimo, p. 31 // ten pat

antisemitines publikacijas 2003 metų rugsėjo mėnesį, interneto svetainę „Kavkaz center“ palaikiusios bendrovės „Elneta“ direktoriui už tautinės nesantaikos kurstymą – administracines nuobaudas skirti atsisakyta.

Kaip nurodomas Lietuvos Respublikos Vyriausybės pranešime, tokio pobūdžio bylų tyrimą apsunkina keli faktoriai:¹⁶⁹

1) Teismų praktika šiuo metu yra tokia, kad paprastai reikalaujama įrodyti įtariamųjų tiesioginę tyčią, t. y. kad jie sąmoningai norėjo sukurstyti priešišumą kitos tautybės ar rasės žmonėms.

2) Bylose dėl tautinės nesantaikos kurstymo teismas remiasi eksperto išvada, tačiau nėra aiškiai apibrėžta, kokia institucija turi teikti eksperto išvadą esant rasizmo propagandai, todėl ši darbą atlieka nepakankamai kvalifikuoti ekspertai.

3) Bylų tyrimą sunkina kai kurių radikalios pakraipos politikų ir visuomenės veikėjų spaudimas.

Nemažai problemų kelia internetu platinama informacija, kadangi ji skleidžiama anonimiškai ir yra ganėtinai sudėtinga patraukti asmenis atsakomybėn už paskleistą informaciją. Be to, anonimiškumas pats savaime dažnai skatina neetišką saviraišką ir elgesį. LR Vyriausybės 2003-03-05 nutarimas Nr. 290 „Dėl Viešo naudojimo kompiuterių tinkluose neskelbtinos informacijos kontrolės ir ribojamos viešosios informacijos platinimo tvarkos patvirtinimo“ įtvirtino nuostatą, kad už interneto tinklalapio turinį atsako to interneto tinklalapio įkūrėjas (valdytojas).¹⁷⁰ Ši nutarimo nuostata skatina elektroniniu būdu platinamos viešosios informacijos rengėjus ir platintojus nedelsiant šalinti atsiradusią tautinę neapykantą kurstančią informaciją. Pavyzdžiui, interneto naujienų svetainės leidėja uždaroji akcinė bendrovė „Delfi“ 2003 m. rugsėjo 24 d. pirmą kartą kreipėsi į Generalinę prokuratūrą, prašydama ištirti tautinę neapykantą kurstančių komentarų atsiradimo aplinkybes ir inicijuoti tyrimą.¹⁷¹

Patariamasis komitetas atkreipė dėmesį, kad neigiamų nuostatų mažumų atžvilgiu galima rasti ne tik internete, bet ir kompiuteriniuose žaidimuose vaikams.¹⁷²

Siekiant išvengti tautinės netolerancijos ir diskriminacijos apraiškų ateityje, žiniasklaidos atstovams turėtų būti pastoviai rengiami seminarai, skirti žmogaus teisėms ir daugiakultūriškumo

¹⁶⁹ ten pat, p. 31-32

¹⁷⁰ LR Vyriausybės 2003-03-05 nutarimas Nr. 290 „Dėl Viešo naudojimo kompiuterių tinkluose neskelbtinos informacijos kontrolės ir ribojamos viešosios informacijos platinimo tvarkos patvirtinimo“// Valstybės žinios, 2003, Nr.24-1002

¹⁷¹ Antrasis ir trečiasis periodinis pranešimas pagal Tarptautinę konvenciją dėl visų formų rasinės diskriminacijos panaikinimo, p. 32 // ten pat

¹⁷² ten pat, p.13

idėjoms.¹⁷³ Žurnalistai visų pirma turėtų būti tie asmenys, kurie skleidžia visuomenėje teigiamą požiūrį į tarpkultūrinę harmoniją ir toleranciją kitų tautų atstovams, o ne rasistines ir ksenofobines mintis. 2002 m. lapkričio mėnesį Tautinių mažumų ir išeivijos departamentas organizavo seminarą žiniasklaidos atstovams.¹⁷⁴

Etninės politikos koncepcijos projekte taip pat sprendžiami nepakantumo ir diskriminacijos žiniasklaidoje klausimai.¹⁷⁵ Koncepcijos projekte siūloma:

1) Parengti Visuomenės informavimo įstatymo pataisas, numatančius draudimą skleisti tautinės, rasinės ir religinės nesantaikos kurstymą internete.

2) Tikslinti Žurnalistų ir leidėjų etikos kodeksą įvardijant jame rasizmo, ksenofobijos arba religinio nepakantumo propagavimą kaip nesuderinamą su profesine etika.

3) Stiprinti Žurnalistų ir leidėjų etikos komisijos bei Žurnalistų etikos inspektoriatų vaidmenį. Šių institucijų veikla turėtų būti nuolatinis monitoringas, prevencija. Institucijos taip pat turėtų periodiškai rengti ir viešinti pranešimus apie rasizmą, ksenofobiją ir etninę neapykantą žiniasklaidoje.

4) Žurnalistams rengti seminarus, skirtus rasizmui ir ksenofobijai žiniasklaidoje, dalyvaujant ekspertams iš tarptautinių žurnalistų organizacijų.

5) Remti nepriklausomo pilietinio informacijos priemonių kontrolės mechanizmo atsiradimą. Tai reiškia, kad viešąją nuomonę formuojantys asmenys (visuomeninių organizacijų, politinių partijų, kt.) turėtų nuolat pasisakyti prieš rasizmo ir ksenofobijos pasireiškimus žiniasklaidoje bei visuomenės gyvenime.

Pažymėtina, kad Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004-06-08 nutarimu Nr. 703 patvirtintoje Tautinių mažumų integracijos į Lietuvos visuomenę 2005-2010 metų programoje¹⁷⁶ numatyta eilė priemonių, skatinančių toleranciją bei mažinančių neigiamą stereotipų poveikį. Tikėtina, kad sėkmingai įgyvendinus visas programoje numatytas priemones, Lietuvoje vis mažiau pasitaikys netolerancijos atvejų tautinių mažumų atstovų atžvilgiu.

3.3. Tautinių mažumų kalbų vartojimo problemos

Konvencijos 9, 10, 11 straipsniai numato mažumų teisių garantijas, susijusias su mažumos kalbos vartojimu. Lietuvos Respublikoje mažumų teises vartoti savo kalbą puoselėti savo kultūrą ir

¹⁷³ Advisory Committee. Opinion on Lithuania, 2003-02-21, p. 13// ten pat

¹⁷⁴ ten pat

¹⁷⁵ Lietuvos Respublikos etninės politikos koncepcija (projektas), 2003-03-06// ten pat

¹⁷⁶ LR Vyriausybės 2004-06-08 nutarimas Nr. 703 „Dėl tautinių mažumų integracijos į Lietuvos visuomenę 2005-2010 metų programos patvirtinimo“ // Valstybės žinios, 2004, Nr. 93-3403

tradicijas užtikrina Konstitucija (37 str.), Tautinių mažumų įstatymas, Valstybinės kalbos įstatymas, Visuomenės informavimo įstatymas, Švietimo įstatymas. Toliau bus aptariama, kaip šios teisinės garantijos įgyvendinamos praktikoje.

3.3.1. Žodžio laisvė ir priėjimas prie visuomenės informavimo priemonių

Tautinių mažumų įstatymo 2 straipsnis garantuoja mažumų teisę turėti laikraščius ir kitas informacijos priemones jų gimtąja kalba (5 priede leidinių mažumų kalbomis sąrašas). Visuomenės informavimo įstatymas užtikrina tolimesnes šios mažumų teisės garantijas. Nors Visuomenės informavimo įstatymo 34 straipsnis nustato, kad viešoji informacija rengiama ir platinama valstybine ar kuria kita kalba, laikantis Valstybinės kalbos įstatymo ir Valstybinės lietuvių kalbos komisijos nutarimų, tačiau to paties straipsnio 2 dalyje numatyta išimtis dėl tautinėms mažumoms priklausančių asmenų kalbos vartojimo. Pagal šią išimtį radijo ir televizijos laidos, skirtos Lietuvos tautinėms mažumoms, neturi būti verčiamos į lietuvių kalbą arba rodomos su lietuviškais subtitrais (Visuomenės informavimo įstatymo 34 str. 1 d.). Be to, Lietuvos radijo ir televizijos komisija, atsižvelgdama į tautinių mažumų, gyvenančių transliuojamų programų aprėpties zonoje, poreikius, gali licencijos sąlygose nustatyti, kokią laidų dalį turi sudaryti programos ar laidos tautinių mažumų kalbomis (34 str. 2 d.).

Panašios garantijos tautinėms mažumoms numatytos ir Valstybinės kalbos įstatyme. Šio įstatymo 13 straipsnio 2 dalis numato, kad įstatymo nuostata dėl programų transliavimo lietuvių kalba ar jų vertimo į lietuvių kalbą netaikoma mokomiesiems, specialiesiems, proginiams ir tautinėms bendrijoms skirtiems renginiams bei programoms.

Kaip nurodo Patariamasis komitetas, pastaruoju metu tautinių mažumų atstovai pastebi tendenciją mažinti laidų, skirtų tautinėms mažumoms, transliavimo laiką arba perkelti laidas į mažiau populiarių transliacijos laiką.¹⁷⁷ Patariamojo komiteto nuomone, valstybė turėtų teikti didesnę paramą tautinių mažumų visuomenės informavimo priemonėms, ypač negausioms mažumoms, kurios neturi pakankamai finansinių resursų publikuoti spaudoje.¹⁷⁸

3.3.2. Mažumos kalbos vartojimas santykiuose su administracine valdžia

Lietuvos Respublikoje tautinėms mažumoms priklausantiems asmenims sudarytos visos sąlygos savo gimtąja kalba bendrauti su administracinės valdžios institucijomis. Galiojančio Tautinių mažumų įstatymo 4 straipsnis numato, kad „administracinių teritorinių vienetų, kuriuose

¹⁷⁷ Advisory Committee. Opinion on Lithuania, 2003-02-21, p. 14// ten pat

¹⁷⁸ ten pat., 15

kompaktiškai gyvena kuri nors tautinė mažuma, vietos įstaigose ir organizacijose greta valstybinės kalbos vartojama tos tautinės mažumos (vietinė) kalba”. Panaši nuostata įtvirtinta ir Tautinių mažumų įstatymo pakeitimo įstatymo projekte.

Pagal Viešojo administravimo įstatymo 29 straipsnį administracinės procedūros kalba yra valstybinė lietuvių kalba, tačiau kai pareiškėjas ar kiti suinteresuoti asmenys nemoka kalbėti ar nesupranta lietuviškai arba dėl sensorinio ar kalbos sutrikimo negali suprantamai reikšti minčių, administracinėje procedūroje turi dalyvauti vertėjas.¹⁷⁹ Vertėją kviečia administracinę procedūrą vykdanči institucija. Nors Lietuvos Respublikos teisės aktuose tai nenustatyta, valstybės tarnautojai, į kuriuos gimtąja kalba žodžiu kreipiasi tautinėms mažumoms priklausantys asmenys, stengiasi informaciją suteikti ta kalba, kuria į juos kreiptasi. Savaime suprantama, tai įmanoma tik tais atvejais, kai valstybės tarnautojas šią kalbą moka.

Patariamasis komitetas kaip šios teisės įgyvendinimo trūkumą nurodė tai, kad Tautinių mažumų įstatyme nėra išaiškinta sąvoka „kompaktiškai gyvena” ir valdžios atstovams paliekama interpretacijos laisvė.¹⁸⁰ Siekiant teisinio aiškumo, Tautinių mažumų įstatymo pakeitimo įstatymo projekte turėtų būti išaiškinta sąvoka „vietovė, kurioje gausiai gyvena tautinė (etninė) mažuma” atsižvelgiant į kitų šalių patirtį šioje srityje. Pavyzdžiui, Tautinių mažumų įstatymo pakeitimo įstatymo projekte turėtų būti numatyta, kad „gausiai” apgyvendinta vietovė laikoma ta vietovė, kurioje gyvena ne mažiau kaip 20 proc. tautinei mažumai priklausančių gyventojų.

3.3.3. Vardų ir pavardžių vartojimas bei informacijos pateikimas mažumos kalba

LR Aukščiausiosios Tarybos 1991-01-31 nutarimo Nr. I-1031 „Dėl vardų ir pavardžių rašymo Lietuvos Respublikos piliečio pase” 2 punktas numato, kad nelietuvių tautybės asmenų vardai ir pavardės išduodamame Lietuvos Respublikos piliečio pase rašomi lietuviškais rašmenimis. Vardas ir pavardė gali būti rašomi pagal tarimą ir nesugramatinti (be lietuviškų galūnių) arba pagal tarimą ir gramatinami (pridedant lietuviškas galūnes).¹⁸¹ Asmenų, turėjusių kitos valstybės pilietybę, vardai ir pavardės išduodamame Lietuvos Respublikos piliečio pase gali būti rašomi pagal tos valstybės piliečio pasą ar jį atitinkantį dokumentą (3 punktas).

Kaip matyti, pagal šį nutarimą taikomos nevienodos sąlygos asmenims, turėjusiems kitos valstybės pilietybę, vardai ir pavardės išduodamuose pasuose gali būti rašomi ir nelietuviškais

¹⁷⁹ LR viešojo administravimo įstatymas // Valstybės žinios, 1999, Nr.60-1945; 2002, Nr. 123-5557; 2003, Nr. 104-4637

¹⁸⁰ Advisory Committee. Opinion on Lithuania, 2003-02-21, p. 15// ten pat

¹⁸¹ LR Aukščiausiosios Tarybos 1991-01-31 nutarimas Nr. I-1031 „Dėl vardų ir pavardžių rašymo Lietuvos Respublikos piliečio pase” // Valstybės žinios, 1991, Nr.5-132

rašmenimis, o visą laiką turėjusių Lietuvos Respublikos pilietybę asmenų vardai ir pavardės turi būti rašomi lietuviškais rašmenimis. Manytina, kad nutarimo nuostatos turėtų būti suderintos ir taikomos vienodai visiems tautinėms mažumoms priklausantiems asmenims, nepriklausomai nuo to, kurios valstybės pilietybę jie turėjo anksčiau.

1999 m. spalio 21 d. buvo priimtas Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos 1991 m. sausio 31 d. nutarimo „Dėl vardų ir pavardžių rašymo Lietuvos Respublikos piliečio pase“ atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai”.¹⁸² Pareiškėjas Vilniaus apygardos teismas kreipėsi į Konstitucinį Teismą su prašymu ištirti ar minėtas Aukščiausiosios Tarybos nutarimas neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijos 18, 22, 29 ir 37 straipsniams. Byloje nagrinėtas ginčas buvo susijęs su lenkų tautybės Lietuvos Respublikos piliečių vardų ir pavardžių rašymo ypatumais – lenkų tautybės ieškovas prašė įpareigoti policijos komisariatą išduodamame jam naujame pase vardą ir pavardę įrašyti gimtąja kalba.

Išnagrinėjęs bylą Konstitucinis Teismas pripažino, kad „Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos 1991 m. sausio 31 d. nutarimo „Dėl vardų ir pavardžių rašymo Lietuvos Respublikos piliečio pase“ 2 punktas neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. Nutarime Konstitucinis Teismas konstatavo, kad „atsižvelgiant į tai, kad Lietuvos Respublikos piliečio pasas yra oficialus dokumentas, patvirtinantis asmens ir valstybės nuolatinį teisinį ryšį, t. y. asmens pilietybę, kad pilietybės santykiai yra viešojo valstybės gyvenimo sritis, asmens vardas ir pavardė piliečio pase turi būti rašomi valstybine kalba“. Konstitucinis Teismas taip pat pabrėžė, kad „konstitucinis valstybinės kalbos statusas reiškia, jog lietuvių kalba privalomai vartojama tik viešajame Lietuvos gyvenime. Kitose gyvenimo srityse asmenys nevaržomai gali vartoti bet kokią jiems priimtina kalbą.“

Tačiau Lietuvos Respublika ir tautinių mažumų atstovai turėtų rasti abiem šalims priimtina sprendimą dėl mažumoms priklausančių asmenų vardų ir pavardžių rašymo. Pažymėtina, kad Lietuvos Respublikos ir Lenkijos Respublikos draugiškų santykių ir gero kaimyninio bendradarbiavimo sutartis numato teisę lenkų tautinei mažumai vartoti savo vardus ir pavardes pagal tautinės mažumos kalbos skambesį. Šioje sutartyje taip pat buvo numatyta, kad detalios pavardžių rašymo normos bus nustatytos specialioje sutartyje, tačiau iki šiol tokia sutartis tarp Lietuvos ir Lenkijos nebuvo pasirašyta.

¹⁸² LR Konstitucinis Teismo 1999-10-21 nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos 1991 m. sausio 31 d. nutarimo „Dėl vardų ir pavardžių rašymo Lietuvos Respublikos piliečio pase“ atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“// Valstybės žinios, 1999, Nr. 90-2662

Dėl informacinių ženklų naudojimo mažumos kalba Patariamasis komitetas atkreipė dėmesį, kad yra tam tikra kolizija tarp Tautinių mažumų įstatymo ir Valstybinės kalbos įstatymo.¹⁸³ Tiek galiojantis Tautinių mažumų įstatymas, tiek Tautinių mažumų įstatymo pakeitimo įstatymo projektas numato, kad administraciniuose teritorijos vienetuose, kurioje kompaktiškai gyvena kuri nors tautinė mažuma, vietos įstaigose ir organizacijose greta valstybinės kalbos gali būti ir tautinės mažumos kalba. Tuo tarpu Valstybinės kalbos įstatymo 18 straipsnis numato, kad tik tautinių mažumų organizacijų pavadinimai ir jų informaciniai užrašai greta valstybinės kalbos gali būti pateikiami ir kitomis kalbomis. Kaip pastebi Patariamasis komitetas, praktikoje dažnai taikoma Valstybinės kalbos įstatymo viršenybė. Dėl šios priežasties Valstybinės kalbos įstatymas turėtų būti suderintas su Tautinių mažumų įstatymu taip, kad tautinėms mažumoms priklausantiems asmenims būtų užtikrintos pakankamos teisių garantijos, numatytos Konvencijoje. Be to, kaip ir aukščiau minėtu atveju dėl mažumų kalbų naudojimo bendraujant su valdžios atstovais, Tautinių mažumų įstatymo pakeitimo įstatymo projekte turi būti aptarta sąvoka „vietovė, kurioje gausiai gyvena tautinė (etninė) mažuma“ patikslinant, kokiais atvejais greta valstybinės kalbos gali būti naudojama tautinės mažumos kalba.

3.4. Tautinių mažumų švietimo Lietuvoje problemos

Tautinių mažumų švietimo klausimus reglamentuoja Švietimo įstatymas ir Tautinių mažumų įstatymas. Tautinių mažumų įstatymas numato, kad tautinėms mažumoms priklausantys asmenys turi teisę mokytis gimtąją kalbą, sudarant sąlygas turėti ikimokyklinės įstaigas, pamokas ir bendrojo lavinimo mokyklas, taip pat grupes, fakultetus ir filialus aukštosiose mokyklose, rengiančiose auklėtojus, mokytojus bei kitus tautinių mažumų poreikiams tenkinti reikalingus specialistus (2 str.)

Švietimo įstatymo 28 straipsnio 7 dalis numato, kad „vietovėse, kuriose tradiciškai gausiai gyvena tautinė mažuma, ir jeigu bendruomenė prašo, savivaldybė laiduoja mokymąsi tautinės mažumos kalba“. Bendrojo lavinimo ir neformaliojo švietimo mokykloje, kurios veiklos nuostatuose, atsižvelgiant į tėvų bei mokinių pageidavimą, įteisintas mokymas tautinės mažumos kalba bei tautinės mažumos kultūros puoselėjimas, ugdymo procesas vykdomas arba kai kurie dalykai mokomi tautinės mažumos kalba (30 str. 2 d.). Valstybinės, savivaldybių ikimokyklinio ugdymo ir bendrojo lavinimo mokyklos turi sudaryti sąlygas tautinėms mažumoms priklausantiems mokiniams papildomai mokytis gimtosios kalbos, jeigu yra realus poreikis, yra tos kalbos specialistas ir ugdymo procesas vykdomas kita mokomąja kalba (30 str. 3 d.). Tautinėms

¹⁸³ Advisory Committee. Opinion on Lithuania, 2003-02-21, p. 16// ten pat

mažumoms priklausantiems asmenims suteikiama teisė mokytis gimtosios kalbos neformaliojo švietimo programas vykdančioje mokykloje ar pas kitą švietimo teikėją (30 str. 4 d.).

Tautinių mažumų švietimo klausimus reglamentuoja ne tik Švietimo įstatymas ir Tautinių mažumų įstatymas, bet ir Tautinių mažumų švietimo nuostatos, patvirtintos švietimo ir mokslo ministro 2002-01-16 įsakymu Nr. 56¹⁸⁴ bei Valstybinė švietimo strategija 2003-2012 m., patvirtinta LR Seimo nutarimu Nr. IX-1700.¹⁸⁵ Patariamasis komitetas savo nuomonėje atkreipė dėmesį, kad minėtame švietimo ir mokslo ministro įsakyme „Dėl tautinių mažumų švietimo nuostatų“ numatytos priemonės atspindi valstybės poziciją skatinti neformalųjį tautinių mažumų mokymą jų gimtąja kalba suteikiant paramą mažumų šeštadieninėms ir sekmadieninėms mokykloms.¹⁸⁶ Valstybinė švietimo strategija taip pat rodo tendenciją skatinti neformalųjį mokymą mažumų kalba. Pagal šią strategiją ateityje valstybinėje švietimo sistemoje turėtų išlikti mokymas tik rusų, lenkų ir baltarusių kalbomis, o kitų mažumų kalbų atžvilgiu turėtų būti sudaromos sąlygos mokytis mokyklose, kuriose kiti dalykai dėstomi lietuvių kalba.

2004-09-20 LR švietimo ir mokslo ministro ir Tautinių mažumų ir išeivijos departamento generalinio direktoriaus įsakymu Nr. ISAK-1463/V-65 patvirtinta Šeštadieninės ir sekmadieninės tautinių mažumų mokyklos samprata.¹⁸⁷ Šiame įsakyme šeštadieninės ir sekmadieninės tautinių mažumų mokyklos samprata apibrėžiama kaip „neformaliojo vaikų švietimo įstaiga, skirta palaikyti tautinės mažumos etnolingvistinį gyvybingumą, tenkinti tautinių mažumų vaikų ir jaunimo specifinius edukacinius – gimtosios kalbos mokymosi, tradicijų ir kultūros pažinimo, tautinio tapatumo išsaugojimo ir stiprinimo bei etnokultūrinės raiškos ir socializacijos poreikius“ (4 punktas). Kaip nurodoma įsakyme, „daugelis negausių tautinių bendruomenių būtent Mokyklos veikloje mato galimybę išsaugoti ir puoselėti tautinį identitetą“ (3 punktas). Tačiau reiktų atkreipti dėmesį, kad Patariamojo komiteto nuomone, neformalus mokymas negali pilnai užtikrinti tautinių mažumų poreikių, todėl tautinėms mažumoms taip pat turėtų būti sudaromos pilnavertės sąlygos mokytis formaliojo švietimo įstaigose.¹⁸⁸

¹⁸⁴ LR švietimo ir mokslo ministro 2002-01-16 įsakymas Nr. 56 „Dėl tautinių mažumų švietimo nuostatų patvirtinimo“ // Valstybės žinios, 2002, Nr. 9-337

¹⁸⁵ LR Seimo nutarimas Nr. IX-1700 „Dėl valstybinės švietimo strategijos 2003-2012 m. patvirtinimo“ // Valstybės žinios, 2003, Nr. 71-3216

¹⁸⁶ Advisory Committee. Opinion on Lithuania, 2003-02-21, p. 19// ten pat

¹⁸⁷ 2004-09-20 LR švietimo ir mokslo ministro ir Tautinių mažumų ir išeivijos departamento generalinio direktoriaus įsakymas Nr. ISAK-1463/V-65 „Dėl Šeštadieninės ir sekmadieninės tautinių mažumų mokyklos sampratos patvirtinimo“ // Valstybės žinios, 2004, Nr. 143-5242

¹⁸⁸ Advisory Committee. Opinion on Lithuania, 2003-02-21, p. 19// ten pat

Švietimo ir mokslo ministerijos duomenimis¹⁸⁹, 2003–2004 mokslo metais Lietuvoje buvo 1816 bendrojo lavinimo mokyklų, iš jų 1616 lietuvių mokomąja kalba, 142 – rusų, lenkų ir baltarusių mokomosiomis kalbomis, 59 – mišrios, turinčios klasių įvairiomis mokomosiomis kalbomis. Per 14 metų pakito mokyklų rusų ir lenkų mokomąja kalba skaičius. Mokyklų rusų mokomąja kalba sumažėjo: 1990–1991 mokslo metais jų buvo 85, 2003–2004 mokslo metais – 58. Mokyklų lenkų mokomąja kalba padaugėjo: 1990–1991 mokslo metais jų buvo 44, 2003–2004 mokslo metais – 83. Atsirado naujų mokyklų, kuriose mokoma tautinių mažumų kalbos kaip gimtosios. Mokyklų, kuriose mokoma mažumų kalbomis, skaičiaus mažėjimą labai neigiamai vertina tautinių mažumų atstovai. Šį mažėjimą iš dalies galima paaiškinti gyventojų skaičiaus mažėjimu ir tautinių mažumų emigracija.

Patariamasis komitetas neigiamai įvertino švietimo ir mokslo ministerijos nuostatą, kad mokymas lenkų ir rusų kalbomis aukštesnėse vidurinės mokyklos klasėse palaipsniui turėtų mažėti ir išnykti. Pasak valdžios atstovų, šia priemone siekiama baigiantiems mokyklas tautinių mažumų atstovams sudaryti didesnes galimybes įstoti į Lietuvos aukštąsias mokyklas, kadangi jose dėstoma tik lietuvių kalba.¹⁹⁰ Tačiau šis argumentas nėra pakankamas pagrindas mažinant mokymą mažumų kalbomis.

Patariamasis komitetas taip pat labai neigiamai įvertino teisinį neapibrėžtumą mokyklų ir klasių mažumoms priklausančių asmenų vaikams mokytis atidarymo klausimu, ypač, kad nėra aiškus minimalus mokinių kiekis, reikiamas mokyklai ar klasei atidaryti.¹⁹¹ Valdžios atstovai turėtų kartu su tautinėms mažumoms priklausančių mokinių tėvais susitarti dėl tokių skaičių.

Kaip dar vieną švietimo sistemos trūkumą Patariamasis komitetas nurodė vadovėlių mažumų kalbomis trūkumą (ypatingai kitų dalykų nesusijusių su literatūros ir kalbos mokymu) ir nepakankamą kiekį mokytojų.¹⁹² Lietuvos Respublikos Vyriausybė, atsakydama Patariamajam komitetui nurodė, kad vadovėliams mažumų kalbomis parengti skiriamas didesnis finansavimas nei vadovėliams lietuvių kalba, pavyzdžiui, 2000-2001 mokslo metais vadovėlių įsigijimui buvo skiriama po 15 litų kiekvienam lietuvių mokiniui ir po 18 litų tautinėms mažumoms priklausančiam mokiniui. Tačiau atsižvelgiant į tai, kad vadovėlių mažumų kalbomis parengimas savaime reikalauja didesnių finansinių išteklių, tokių vadovėlių parengimui turėtų būti skiriama daugiau lėšų. Situaciją

¹⁸⁹ LR Vyriausybės 2004-06-08 nutarimas Nr. 703 „Dėl tautinių mažumų integracijos į Lietuvos visuomenę 2005-2010 metų programos patvirtinimo“ // ten pat

¹⁹⁰ Advisory Committee. Opinion on Lithuania, 2003-02-21, p. 19-20// ten pat

¹⁹¹ ten pat., p. 20

¹⁹² ten pat., p. 18

siūloma spręsti didinant švietimo finansavimą ir taip pat per dvišalius susitarimus su kaimyninėmis valstybėmis.

Tautinių mažumų integracijos į Lietuvos visuomenę 2005-2010 metų programoje¹⁹³ numatytos šios priemonės, siekiant įvykdyti programoje nurodytą 4 uždavinį „Sudaryti reikiamas sąlygas tautinėms mažumoms priklausantiems asmenims mokytis tos mažumos kalbos arba mokytis ta kalba”.

1) Ištirti mokyklų tautinių mažumų kalbomis pedagogų rengimo ir kvalifikacijos tobulinimo poreikį (2005 metai);

2) Parengti kvalifikacijos programas pedagogams, dirbantiems su tautinių mažumų moksleiviams, ir užtikrinti jų vykdymą (2005-2010 metai);

3) Remti tautinių mažumų sekmadieninių mokyklų veiklą (2005-2010 metai);

4) Organizuoti tautinių mažumų sekmadieninių mokyklų festivalius (2005-2010 metai).

Nemažai problemų taip pat kelia situacija romų švietimo srityje.¹⁹⁴ Pagal romų integracijos programą jau yra įgyvendinamos kai kurios priemonės, jos turėtų būti ir toliau tęsiamos. Sveikintina romų bendruomenės centro iniciatyva, kuriame mokomi ne tik vaikai, bet ir suaugę. Romų vaikus integravus į švietimo sistemą reikėtų užtikrinti, kad tėvai turėtų galimybę pasirinkti leisti vaikus toliau mokytis lietuvių, o ne rusų kalba (kaip dabar paprastai daroma). Tai nurodo ir ET Ministrų komiteto rekomendacija Nr. 4 Dėl romų/čigonų švietimo Europoje.¹⁹⁵ Patariamasis komitetas siūlo, kad mokyklose mokytojai ir mokiniai būtų labiau supažindinami su romų kultūra. Be to, buvo atkreiptas dėmesys, kad Lietuvos švietimo sistema praktiškai nesuteikia galimybės mokytis romų kalbos.¹⁹⁶

Ministrų komitetas savo išvadose ir rekomendacijose suformavo galutinę rekomendaciją, kad siekiant užtikrinti mažumoms priklausančių asmenų teisę mokytis jų gimtąja kalba bei teisę mokytis gimtosios kalbos, turi būti tinkamai, aiškiai ir efektyviai sureguliuota Lietuvos teisinė bazė. Valdžios atstovai turėtų užtikrinti, kad vykstant švietimo sistemos reformai visi neaiškūs klausimai, tokie, kaip pavyzdžiui, sprendimui dėl mokyklų (klasių) atidarymo, palaikymo ar uždarymo priimti reikiamas mokinių skaičius, būtų išspręsti.¹⁹⁷

¹⁹³ LR Vyriausybės 2004-06-08 nutarimas Nr. 703 „Dėl tautinių mažumų integracijos į Lietuvos visuomenę 2005-2010 metų programos patvirtinimo”// ten pat

¹⁹⁴ Advisory Committee. Opinion on Lithuania, 2003-02-21, p. 18// ten pat

¹⁹⁵ Committee of Ministers. Rec(2000)4 on the education of Roma/Gypsy children in Europe// ten pat

¹⁹⁶ Advisory Committee. Opinion on Lithuania, 2003-02-21, p. 18// ten pat

¹⁹⁷ Committee of Ministers 10/12/2003 Resolution ResCMN (2003)11 // ten pat

3.5. Tautinių mažumų veiksmingas dalyvavimas visuomenėje

Lietuvos Respublikos Konstitucija garantuoja visų Lietuvos Respublikos piliečių lygybę naudojantis politinėmis teisėmis, neatsižvelgiant į jų tautybę. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 33 straipsnis pabrėžia, kad visi piliečiai turi teisę dalyvauti savo šalies valdyme tiek tiesiogiai, tiek per išrinktus atstovus.

Lietuvos Respublikos piliečiams nustatyti tam tikri kandidatavimo į Lietuvos Respublikos Seimo narius apribojimai, tačiau bet kokie tiesioginiai ar netiesioginiai aktyvios rinkimų teisės apribojimai dėl kilmės, politinių pažiūrų, socialinės ir turtinės padėties, nacionalinės priklausomybės, lyties, išsilavinimo, kalbos, santykio su religija, užsiėmimo rūšies ir pobūdžio draudžiami.¹⁹⁸ Minėtus visuotinės ir lygios rinkimų teisės principus taip pat įtvirtina Prezidento rinkimų įstatymas¹⁹⁹, Savivaldybių tarybų rinkimų įstatymas²⁰⁰ ir Rinkimų į Europos Parlamentą įstatymas²⁰¹.

Vadovaujantis Politinių partijų įstatymu²⁰², visi Lietuvos Respublikos piliečiai turi teisę jungtis į politines partijas ir dalyvauti jų veikloje. Pranešimo duomenimis,²⁰³ Lietuvoje yra kelios tautiniu mažumų pagrindu sukurtos partijos (Lietuvos lenkų rinkimų akcija, Lietuvos rusų sąjunga, Lietuvos lenkų liaudies partija, Politinė partija rusų aljansas, Lietuvos piliečių aljansas), kurios dalyvauja Lietuvos Respublikos Seimo ir savivaldybių tarybų rinkimuose. Po 2004 metų Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų 2 atstovus Lietuvos Respublikos Seime turi Lietuvos lenkų rinkimų akcija (palyginimui, 2000 metais išrinktame Seime 3 atstovus turėjo Lietuvos rusų sąjunga, 2 – Lietuvos lenkų rinkimų akcija.). Per 2002 m. gruodžio 22 d. vykusius savivaldybių tarybų rinkimus 4 tautinių mažumų politinės organizacijos – Lietuvos lenkų rinkimų akcija, Lietuvos rusų sąjunga, Politinė partija rusų aljansas, Lietuvos lenkų liaudies partija – gavo savivaldybės tarybos narių mandatų. Pažymėtina, kad tautinėms mažumoms priklausantys asmenys sėkmingai dalyvauja ir kitų politinių organizacijų, kurios nėra sukurtos tautiniu pagrindu, veikloje (žr. 6 priedą). Pažymėtina, kad į 2004 metų Seimą buvo išrinkti 7 tautinių mažumų atstovai (2 baltarusiai, 1 lenkas, 3 rusai, 1

¹⁹⁸ LR Seimo rinkimų įstatymas // <http://www3.lrs.lt/cgi-bin/preps2?Condition1=240817&Condition2=>; prisijungimo laikas: 2004-09-24

¹⁹⁹ LR Prezidento rinkimų įstatymas // <http://www3.lrs.lt/cgi-bin/preps2?Condition1=240916&Condition2=>; prisijungimo laikas: 2004-09-24

²⁰⁰ LR savivaldybių tarybų rinkimų įstatymas // <http://www3.lrs.lt/cgi-bin/preps2?Condition1=240850&Condition2=>; prisijungimo laikas: 2004-09-24

²⁰¹ LR rinkimų į Europos Parlamentą įstatymas // <http://www3.lrs.lt/cgi-bin/preps2?Condition1=240938&Condition2=>; prisijungimo laikas: 2004-09-24

²⁰² LR politinių partijų ir politinių organizacijų įstatymo pakeitimo įstatymas // Valstybės žinios, 2004, Nr. 54-1831

²⁰³ Antrasis ir trečiasis periodinis pranešimas pagal Tarptautinę konvenciją dėl visų formų rasinės diskriminacijos panaikinimo, p. 39 // ten pat

žydas) nors tiesiogiai tautinę mažumą atstovaujanti partija (Lietuvos lenkų rinkimų akcija) gavo tik 2 balsus.

Pagal Seimo rinkimų įstatymo 89 straipsnį partijos kandidatų sąrašas gali gauti Seimo narių mandatų tik tuomet, jei už jį balsavo ne mažiau kaip 5 procentai rinkimuose dalyvavusių rinkėjų. Jungtinis kandidatų sąrašas gali gauti Seimo narių mandatų (dalyvauja skirstant mandatus) tik tuomet, jeigu už jį balsavo ne mažiau kaip 7 procentai rinkimuose dalyvavusių rinkėjų. 1992 m. redakcijos Seimo rinkimų įstatymo²⁰⁴ 76 straipsnyje buvo numatyta galimybė tautinę mažumą atstovaujančiai organizacijai gauti mandatą, jeigu „už jos pateiktą sąrašą balsavo ne mažiau rinkėjų, negu reikia sudaryti bent vieną kvotą“. Tokia Seimo rinkimų įstatymo nuostata, kaip didinant galimybę tautinėms mažumoms būti geriau atstovaujamos, galėjo išlikti ir naujos redakcijos Seimo rinkimų įstatyme (analogiška nuostata yra įtvirtinta Lenkijos parlamento rinkimų įstatyme). Pagal Savivaldybių tarybų rinkimų įstatymo 82 straipsnio 2 dalį partijos, politinės organizacijos kandidatų sąrašas gali gauti tarybos narių mandatų tada, jeigu gavo ne mažiau kaip 4 procentus, o koalicijos kandidatų sąrašas – ne mažiau kaip 6 procentus rinkėjų balsų.

Patariamasis komitetas gana teigiamai įvertino Lietuvos įstatymuose tautinių mažumų atstovams įtvirtintas galimybes dalyvauti visuomeniniame gyvenime ir politinėse organizacijose. Tautinių mažumų atstovai pastebėjo, kad tautinių mažumų dalyvavimas politiniame gyvenime pastoviai mažėja. Tautinių mažumų atstovai taip pat atkreipė Patariamąjį komitetą dėmesį, kad rajonuose, gausiai apgyvendintuose tautinių mažumų atstovais, nėra jokios galimybės naudoti mažumų kalbų televizijos ir radijo programose rinkimų agitacijos metu, taip pat balsavimo biuleteniuose, nors anksčiau tokia galimybė buvo.²⁰⁵

Konvencijos 16 straipsnio nuostatų įgyvendinimo prasme (gyventojų santykio keitimas) reikia pažymėti, kad sujungus rinkimų apygardas sumažėjo skaičius asmenų, kuriuos tautinėms mažumoms priklausančias asmenys galėtų rinkti į atstovaujamosios valdžios organus. Prieš sujungiant apygardas turėjo būti konsultuojamasi su tautinių mažumų atstovais.²⁰⁶

Tautinių mažumų ir išeivijos departamentas 2000 metais Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų išvakarėse surengė konferenciją „Tautinių mažumų politinis dalyvavimas“.²⁰⁷ Joje, dalyvaujant tautinių mažumų partijai, politinių ir visuomeninių organizacijų atstovams, mokslininkams, politologams, Lietuvos Respublikos Seimo nariams, svarstyta, kaip tautinės

²⁰⁴ LR Seimo rinkimų įstatymas (1992 m.) // Valstybės žinios, 1992, Nr.22-635

²⁰⁵ Advisory Committee. Opinion on Lithuania, 2003-02-21, p. 21// ten pat

²⁰⁶ ten pat, p. 22

²⁰⁷ Antrasis ir trečiasis periodinis pranešimas pagal Tarptautinę konvenciją dėl visų formų rasinės diskriminacijos panaikinimo, p.58-59 // ten pat

mažumos dalyvauja visuomeniniame politiniame šalies gyvenime, kaip naudojasi savo galimybėmis. Susitikime nagrinėtos ir rinkimų sistemos įvairiose Europos valstybėse, pristatyti sociologų tyrimai, ką dauguma ir mažuma galvoja apie politinį dalyvavimą, kokie vyrauja politiniai pasirinkimai, išklaudyta politologų ir analitikų nuomonė apie tautinių mažumų dalyvavimą rinkimuose. Be to, aptartos visų politinių partijų programos, jų nuostatos tautinių mažumų politikos formavimo klausimais.

Patariamasis komitetas tačiau pripažino, kad tautinių mažumų atstovams numatyta galimybė dalyvauti sprendimų priėmimo, kurie tiesiogiai įtakoja mažumų padėtį, procedūrose kitais būdais. Pavyzdžiui, instituciniu lygiu Tautinių mažumų ir išeivijos departamentas, kuris atsakingas už politinių sprendimų priėmimą ir jų koordinavimą mažumų teisių srityje. Tautinių mažumų ir išeivijos departamentas aktyviai bendradarbiavo svarstant Tautinių mažumų įstatymo pakeitimo įstatymo projektą. Patariamojo komiteto nuomone, Tautinių mažumų ir išeivijos departamento veikla turėtų būti dar aktyvesnė.²⁰⁸ Departamento pozicija ir vaidmuo turėtų būti aiškesni, tam kad jis galėtų efektyviau koordinuoti valstybinę politiką ginant tautinių mažumų teises.

1995 m. prie Tautinių mažumų išeivijos departamento buvo įkurta Tautinių bendrijų taryba. Tačiau konsultavimosi procedūros su Tautinių bendrijų taryba nėra pakankamos ir efektyvios. Kritikuotina praktika, kai Seimo, o ne tautinių mažumų atstovai pasirenka asmenis, kurie turėtų atstovauti Tarybą parlamentinėse darbo grupėse rengiant įstatymų mažumų teisių klausimais projektus. Kaip nepakankamą konsultavimosi su tautinių mažumų atstovais pavyzdį galima nurodyti Pilietybės įstatymo pataisų priėmimą.²⁰⁹ Akivaizdu, kad Tautinių bendrijų tarybos atsakomybė ir įgaliojimai turėtų būti labiau apibrėžti. Patariamasis komitetas apgailestauja, kad Tautinių mažumų įstatymo pakeitimo įstatymo projekte nėra aptariamas tautinės mažumas atstovaujančių organizacijų dalyvavimas sprendimų priėmimo procedūrose, taip pat reglamentuojami su Tautinių bendrijų taryba susiję teisiniai klausimai.²¹⁰ Patariamasis komitetas taip pat pastebėjo, kad tautinių mažumų atstovai, gyvenantys rajonuose (pvz., Visagine) mažiau turi galimybių išsakyti savo požiūrį centriniuose valdžios organuose. Šiuo tikslu turėtų būti plėtojama Tautinių bendrijų tarybos veikla.

Tautinių mažumų atstovai dalyvauja visuomeniniame gyvenime ir per jų įkurtas nevyriausybinės organizacijas (žr. 7 priedą), tačiau šios organizacijos dažnai apsiriboja tik atskiros

²⁰⁸ Advisory Committee. Opinion on Lithuania, 2003-02-21, p. 21// ten pat

²⁰⁹ ten pat

²¹⁰ ten pat p. 22

tautinės grupės poreikiais ir interesais.²¹¹ Tautinės mažumas atstovaujančios organizacijos turėtų vengti uždarumo, labiau kooperuotis atstovaudamos tautinių mažumų interesams.

Turėtų būti skiriamas dėmesys ne tik tautinėms mažumoms priklausančių asmenų dalyvavimas politiniame gyvenime, bet ir jų dalyvavimas ekonominiame gyvenime. Patariamasis komitetas pažymėjo, kad romų tautinė mažuma turi gana ribotas galimybes dalyvauti socialiniame, ekonominiame ir kultūriniame gyvenime.²¹² Rytų Lietuvos regionas taip pat pasižymi ribotomis plėtros galimybėmis. Šiam regionui plėtoti buvo patvirtinta Rytų Lietuvos rajonų socialinio plėtojimo 1996-2000 programa, kuri 2000-10-30 Vyriausybės nutarimu buvo pratęsta iki 2003 metų.²¹³ Toliau bus atskirai panagrinėti romų tautinės mažumos integracijos į Lietuvos visuomenę klausimai.

3.6. Romų tautinės mažumos integracija į Lietuvos visuomenę

Kaip savo galutinėje išvadoje pastebėjo ET Ministrų komitetas, Lietuvoje gana skaudžios yra romų tautinės mažumos problemos.²¹⁴ Romai dažnai susiduria su diskriminaciniu elgesiu darbo rinkoje, apsigyvendinimo, švietimo srityje, bendraudami su teisėsaugos pareigūnais.

LR Vyriausybės 2000-07-01 nutarimu Nr. 759 buvo patvirtinta Romų integracijos į Lietuvos visuomenę 2000–2004 metų programa²¹⁵, kurios tikslas – sudaryti sąlygas romų etninei mažumai integruotis į Lietuvos visuomenę. Programa vykdoma dviem etapais: pirmajame etape didesnis dėmesys skiriamas gerinti Vilniaus miesto romų būklę, antrajame etape – gerinti romų, gyvenančių kituose Lietuvos miestuose ir rajonuose, būklę. Kasmet programos priemonėms įgyvendinti iš Lietuvos Respublikos valstybės ir savivaldybių biudžetų skiriama apie 500 tūkst. litų.²¹⁶ Toliau trumpai bus apžvelgtos pagrindinės Romų integracijos programos 2000–2004 metais kryptys.

3.6.1. Aprūpinimo būstu problemos sprendimas

Būsto neturėjimas – viena iš didžiausių romų problemų. Nemaža romų dalis gyvena be asmens dokumentų, nuolatinio darbo. Šios ir kitos panašios aplinkybės užkerta romams galimybę pasinaudoti įstatymų suteiktomis teisėmis į gyvenamąjį plotą. Vilniaus Kirtimų gyvenvietėje esančio

²¹¹ LR etninės politikos koncepcija (projektas), 2003-03-06, p. 29// ten pat

²¹² Advisory Committee. Opinion on Lithuania, 2003-02-21, p. 21// ten pat

²¹³ Rytų Lietuvos rajonų plėtojimo programa // http://www.tmld.lt/index.php?page_id=75; prisijungimo laikas: 2004-09-24

²¹⁴ Committee of Ministers 10/12/2003 Resolution ResCMN (2003)11 // ten pat

²¹⁵ LR Vyriausybės 2000-07-01 nutarimas Nr. 759 „Dėl Romų integracijos į Lietuvos visuomenę 2000–2004 metų programos” //Valstybės žinios, 2000, Nr. 54-1508

²¹⁶ Antrasis ir trečiasis periodinis pranešimas pagal Tarptautinę konvenciją dėl visų formų rasinės diskriminacijos panaikinimo, p.26/ /ten pat

taboro namai ir nameliai pastatyti savavališkai, yra skurdūs, juose neužtikrinamos paprasčiausios sanitarinės higienos sąlygos. Pastatų teisinė registracija nesutvarkyta, nors kai kurie iš jų atitiktų keliamus reikalavimus ir galėtų būti įteisinti. Kita dalis romų gyvena miestuose, dažnai – avariniuose namuose, daugelis jų neturi galimybės mokėti už butą ir komunalines paslaugas.²¹⁷ Daugelis romų taip pat neturi teisės gauti būsto paskolas, kadangi neturi pastovių ir pakankamo dydžio pajamų.²¹⁸

Kirtimuose įsikūrę romai gyvena jau keletą dešimtmečių, jų užimamos žemės plotas apytiksliai sudaro – 2,5 ha valstybinės žemės, gyvenančių šeimų skaičius yra pakankamai mažas – apie 50, kurių daugumą sudaro vienišos motinos. Vyriausybė turėtų ieškoti abiem pusėms priimtino sprendimo konsultuodamasi kartu su romų atstovais. Patariamasis komitetas atkreipė dėmesį, kad romai jau buvo verčiami išsikelti iš Kirtimų, tačiau tai nepavyko.²¹⁹ Kirtimų tabore turėtų būti gerinamos gyvenimo sąlygos ir infrastruktūra, užtikrintas buitinių atliekų išvežimas, įrengta vandens kolonėlė ir automatas.²²⁰

Vykdamą romų integracijos programą, 2001 metais Vilniaus Kirtimų gyvenvietėje, pastatytas Romų visuomeninis centras, kuriame plėtojama įvairi švietėjiška, kultūrinė ir visuomeninė veikla. Čia veikia 2 priešmokyklinio ugdymo klasės, kurias lanko 26 vaikai, vyksta valstybinės kalbos, kompiuterių ir siuvimo kursai paaugliams ir suaugusiesiems, choreografijos ir muzikos pamokos, veikia dailės ir tradicinio šokio būrelis. Centre dirba 12 darbuotojų, iš jų 6 romai. Centre teikiamos teisinės konsultacijos.²²¹ Atkreiptinas dėmesys, kad neužtikrintas šio centro tolesnės veiklos finansavimas.²²²

3.6.2. Užimtumo didinimas

Su nedarbo problema taip pat itin dažnai susiduria romų tautybės gyventojai. Šią problemą akcentuoja ir romų vadovai.²²³ Daugelis romų, neturėdami net pagrindinio išsilavinimo, negali įsigyti specialybės. Be to, romams sunku konkuruoti darbo rinkoje dėl neigiamo visuomenės požiūrio į juos.

²¹⁷ Antrasis ir trečiasis periodinis pranešimas pagal Tarptautinę konvenciją dėl visų formų rasinės diskriminacijos panaikinimo p.73-74// ten pat

²¹⁸ Stojimo į ES proceso stebėseną: Mažumų apsauga, I tomas, Vilnius, 2002, p. 96

²¹⁹ Advisory Committee. Opinion on Lithuania, 2003-02-21, p. 10-11// ten pat

²²⁰ Stojimo į ES proceso stebėseną: Mažumų apsauga, I tomas, Vilnius, 2002, p. 96

²²¹ Antrasis ir trečiasis periodinis pranešimas pagal Tarptautinę konvenciją dėl visų formų rasinės diskriminacijos panaikinimo, p.26 // ten pat

²²² Stojimo į ES proceso stebėseną: Mažumų apsauga, I tomas, Vilnius, 2002, p. 72

²²³ ten pat

Dėl išsilavinimo, kvalifikacijos stokos ir menko profesinio pasirengimo romai negali imtis smulkiojo verslo, nes nesugeba sutvarkyti reikiamų dokumentų, negali išlaikyti autotransporto vairavimo teisių, neturi tam minimalių pradinių lėšų. Net ir tiems bedarbiams, kurie įregistruoti darbo biržoje, nemokamos pašalpos, kadangi jie neturi darbo stažo. Todėl susiklosto sąlygos dirbti nelegaliai arba įsitraukti į nusikalstamą veiklą.²²⁴

Įgyvendinant Romų integracijos į Lietuvos visuomenę 2000–2004 metų programą, Socialinės apsaugos ir darbo ministerija paskirta atsakinga už Vilniaus miesto romų darbinio mokymo ir užimtumo programos parengimą. Darbo rinkos mokymo tarnyba parengė Vilniaus miesto romų darbinio mokymo ir užimtumo programą ir jos įgyvendinimo 2003–2004 metų priemonės.²²⁵ Programoje numatytas romų profesinis konsultavimas ir darbo rinkos profesinis mokymas. Atsižvelgiant į romų turimą išsilavinimą, jų darbiniam mokymui adaptuotos 7 aktualios ir paklausios darbo rinkoje mokymo programos (pvz., medžių želdinių ir žolės pjovėjo, valytojo, slaugo-padėjėjo gydymo įstaigoje), parengtos 3 neformalaus mokymo programos, kurios galėtų būti naudingos kasdieniniame romų gyvenime. Programas praktiškai sunku įgyvendinti dėl romų mažo aktyvumo ir menkos motyvacijos.²²⁶

2003 m. sausio 1 d. duomenimis,²²⁷ Vilniaus darbo biržoje buvo įregistruoti 32 romų tautybės bedarbiai. 2003 metais Vilniaus darbo biržoje registravosi 53 romų tautybės bedarbiai. Darbo rinkos aktyvios politikos priemonėse dalyvavo 42 romų tautybės bedarbiai (6 – viešuosiuose darbuose, 1 – Užimtumo fondo remiamuose darbuose, darbo klubų programoje – 35). Vienas romų tautybės bedarbis buvo įdarbintas pagal terminuotą darbo sutartį.

Su nedarbu yra susijęs gausių romų šeimų skurdas. Dėl nepakankamo darbo stažo senatvės pensijas gauna tik dalis, kiti – socialines pensijas (maždaug 80–90 litų).²²⁸ Moterys, auginančios vaikus iki 3 metų, gauna šeimos pašalpą (maždaug 90 litų), keletas asmenų – invalidumo pašalpas.²²⁹ Romams taip pat nesudaromos pakankamos sąlygos naudotis socialine apsauga, kadangi dauguma romų neturi asmens dokumentų.²³⁰

3.6.3. Romų tautinės mažumos sveikatos apsauga

²²⁴ Antrasis ir trečiasis periodinis pranešimas pagal Tarptautinę konvenciją dėl visų formų rasinės diskriminacijos panaikinimo, p.70 // ten pat

²²⁵ ten pat p.26

²²⁶ ten pat, p.70

²²⁷ ten pat

²²⁸ ten pat, p. 69-70

²²⁹ ten pat

²³⁰ Stojimo į ES proceso stebėseną: Mažumų apsauga, I tomas, Vilnius, 2002, p. 73

Romų integracijos į Lietuvos visuomenę 2000–2004 metų programoje buvo numatytos priemonės ir sveikatos apsaugos srityje: organizuoti socialiai neapsidraudusiųjų romų pirminę ir antrinę sveikatos priežiūrą; organizuoti romų švietimą sanitarijos ir higienos klausimais; vykdyti taboruose narkomanijos prevenciją ir gydymą.

Socialinės apsaugos ir darbo ministerija paskirta atsakinga už Romų integracijos į Lietuvos visuomenę 2000–2004 metų programos priemonės „Organizuoti nemokamą romų vaikų, lankančių priešmokyklinės klases, maitinimą 2001–2004 metais“ vykdymą. Socialinės apsaugos ministerija kasmet skiria po 31 tūkst. litų iš jai skirtų Lietuvos Respublikos valstybės biudžeto asignavimų Vilniaus miesto savivaldybei, kuri atsakinga už romų vaikų, lankančių priešmokyklinės klases, nemokamo maitinimo organizavimą.²³¹

LR Vyriausybės 2002 m. gegužės 24 d. nutarimu Nr. 731 buvo pritarta Nacionalinei nevyriausybinė organizacijų vaikų dienos centrų 2002–2004 metų programai. Ši programa padeda spręsti priešmokyklinio ir mokyklinio amžiaus vaikų, augančių probleminėse šeimose, socialines problemas, organizuoti jų ugdymą, užimtumą po pamokų, užtikrinti socialinį darbą su tėvais. Ja siekiama sudaryti sąlygas vaikui grįžti į šeimą. Įgyvendindamas šią programą, Romų visuomenės centras 2002 metais dalyvavo vaikų dienos centrų programų atrankos konkurse ir gavo 21,4 tūkst. litų finansavimą.²³² Tokių programų įgyvendinimo projektų atrankos konkursai skelbiami kasmet.

Programoje numatytas priemonės, susijusias su švietimu sanitarijos ir higienos klausimais, neigiamai įvertino romai. Jų nuomone, tokia iniciatyva rūpintis romų švietimu sanitarijos ir higienos srityje yra žeminanti ir nereikalinga, kadangi šios problemos kyla ne dėl žinių neturėjimo, o dėl prastų gyvenimo sąlygų.²³³

3.6.4. Švietimas ir kultūros paveldo apsauga

Romų integracijos programa labiau orientuota į romų prieinamumo prie švietimo gerinimui, atkreipiant dėmesį į visas priežastis kodėl romų vaikai nelanko mokyklos.²³⁴ Įgyvendindamas programą Vaiko teisių apsaugos kontrolierius savo iniciatyva lankėsi Vilniaus Aukštutiniame ir Žemutiniame romų taboruose ir Romų visuomeniniame centre, kur buvo aptartos kasdienės problemos: vaikų pavežimas į mokyklą, medicininis aprūpinimas, integracija į visuomenę.²³⁵

²³¹ Antrasis ir trečiasis periodinis pranešimas pagal Tarptautinę konvenciją dėl visų formų rasinės diskriminacijos panaikinimo, p.76-77 // ten pat

²³² ten pat, p. 77

²³³ ten pat, p. 73

²³⁴ Stojimo į ES proceso stebėseną: Mažumų apsauga, I tomas, Vilnius, 2002, p. 87

²³⁵ ten pat

Pačių romų vertinimu, pagrindinės vaikų nesimokymo priežastys yra tėvų draudimas lankyti mokyklą, šiltų drabužių, avalynės trūkumas, tolimas kelias iki mokyklos. Romų vaikų būklės gerinimo galimybės, socialiai remtinų šeimų problemos ir galimi sprendimai buvo aptarti vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus susitikimuose su Vilniaus miesto meru ir miesto savivaldybės Socialinės paramos skyriumi.²³⁶ Romų integracijos į Lietuvos visuomenę 2000-2004 metų programos įvertinime nurodomos ir kai kurios kitos mokyklų nelankymo priežastys: netradicinis gyvenimo būdas, skurdas, nepakankamas lietuvių kalbos mokėjimas, ankstyvos mergaičių santuokos ir mokymosi motyvacijos stoka.²³⁷

Įgyvendinant romų integracijos programą, dėmesys skiriamas ir unikalaus romų kultūros ir lingvistikos paveldo išsaugojimui²³⁸. Šiuo tikslu švietimo ir mokslo ministerija kartu su romų bendruomenės atstovais parengė romų kalbos vadovėlį, kuris padės rašytinės romų kalbos Lietuvoje pagrindus. Vilniaus universitete, Kultūrinių bendrijų studijų centre, romų kalbą dėsto romė. Universiteto antropologai taip pat surinko vertingą medžiagą – Lietuvos romų gyvenimo istorijas, kurias artimiausiu metu rengiasi išleisti. Kuriamas filmas apie Lietuvos romus. Šių priemonių tikslas skatinti glaudesnę romų bendruomenės ir visuomenės dialogą bei didinti tarpusavio pasitikėjimą, atsisakant vyraujančių stereotipų apie romų tautinę mažumą.

3.6.5. Romų integracijos į Lietuvos visuomenę programos įvertinimas

Vertindamas romų integracijos programos įgyvendinimą Lietuvoje, Patariamasis komitetas savo nuomonėje nurodė, kad romų integracijos programa turėtų būti tęstinė, kadangi dar yra daug neišspręstų klausimų: romų švietimo problemos, gyvenimo sąlygos, galimybė gauti sveikatos apsaugos ir socialines paslaugas, galimybė lygiomis teisėmis konkuruoti darbo rinkoje, moterų dalyvavimo klausimas.²³⁹

Vienas iš didžiausių Romų integracijos programos į Lietuvos visuomenę trūkumų buvo nepakankama romų padėties analizė, ko pasekoje Tautinių mažumų ir išeivijos departamentas kai kuriais atvejais skyrė mažiau aktualių problemų sprendimui. Rengiant programą taip pat nebuvo pasinaudota ir romų vadovų patirtimi. Dėl šios priežasties romų integracijos programa nepilnai atspindi pagrindines romų problemas ir poreikius, mažai dėmesio skirta nedarbo ir būsto problemoms spręsti bei teigiamam romų įvaizdžiui visuomenėje suformuoti.²⁴⁰

²³⁶ ten pat

²³⁷ ten pat

²³⁸ ten pat, p.26

²³⁹ Advisory Committee. Opinion on Lithuania, 2003-02-21, p. 10// ten pat

²⁴⁰ Stojimo į ES proceso stebėseną: Mažumų apsauga, I tomas, Vilnius, 2002, p. 71-72

Už bendrą programos koordinavimą buvo paskirtas Tautinių mažumų ir išeivijos departamentas, tačiau departamentas neturėjo reikiamų įgaliojimų iš valstybės ar savivaldybių institucijų pareikalauti, kad būtų vykdomos programoje numatytos užduotys.²⁴¹ Valstybės institucijos, vietos valdžios įstaigos ir plačioji visuomenė nebuvo pakankamai supažindinta su programos tikslais. Dauguma valstybės institucijų vis dar nėra įsitikinusios, kad ji reikalinga. Programa ir jos vykdymas buvo retai pristatomas žiniasklaidoje.²⁴²

Programoje skiriamas nepakankamas dėmesys romų diskriminacijos problemoms spręsti. Dažnai į romų tautybės asmenis žvelgiama kaip į potencialius nusikaltėlius. Kirtimų tabore be teismo orderio kratai atliekami policijos reidai. Policija teigia, kad negali gauti orderių atlikti krata atskiruose namuose, kurie nėra teisiškai įregistruoti, o tokių namų tabore – dauguma.²⁴³ Be to, kadangi dauguma gyventojų yra registruoti vienu adresu, policijos pareigūnai gavę orderį vienam adresui, iš esmės gali apieškoti bet kurį taboro namą.²⁴⁴ Dauguma policininkų įsitikinę, kad „90 proc. taboro gyventojų parduoda narkotikus“.²⁴⁵ Ateityje turi būti skatinamas romų ir policijos pareigūnų dialogas, kad iškiltų kuo mažiau nesusipratimų.

Atkreiptinas dėmesys ir į romų dalyvavimo visuomeniniame gyvenime problemą. Seime romų atstovų nėra, kadangi dažniausiai pilietybės neturėjimas ir nesutvarkyti dokumentai užkerta kelią romams dalyvauti rinkimuose. Nebuvo užfiksuota ir atvejų, kad romai dirbtų valstybinėse ar įstaigose.

Apibendrinant galima pasakyti, kad ateityje romų tautinės mažumos apsaugos srityje Lietuvoje turėtų būti įgyvendintos šios priemonės:

1. Romų integracijos programa turėtų būti tęstinė, nesibaigti 2004 m. Rengiant naująją programą reikia kuo labiau įtraukti romų atstovus, kadangi tik jie gali geriausiai žinoti romų problemas ir poreikius. Programos vykdytojų atsakomybė turėtų būti labiau apibrėžta.
2. Siekiant mažinti romų diskriminacijos lygį turi būti organizuojami mokymai apie romų mažumą viešojo administravimo, teismo pareigūnams, žiniasklaidos atstovams. Į universitetų programas turėtų būti įtraukiami dalykai, skatinantys multikultūriškumo idėjas.
3. Parengti specialias programas, skirtas romų nedarbo problemoms spręsti. Programos turėtų atspindėti vietos bendruomenės interesus ir poreikius bei tikrąsias įsidarbinimo galimybes.

²⁴¹ ten pat, p. 70

²⁴² ten pat, p. 73

²⁴³ ten pat

²⁴⁴ ten pat, p. 105

²⁴⁵ ten pat

4. Kuo greičiau spręsti namų ir žemės nuosavybės klausimą, sudaryti sąlygas kuo lengviau įgyti pilietybę ir gauti asmens dokumentus. Išsprendus šias problemas romai lengviau galės pasinaudoti valstybiniu būstu, bedarbio pašalpomis ir kitomis socialinėmis išmokomis.

5. Įgyvendinant romams skirtas priemones ypatingai turi būti atsižvelgiama į moterų padėtį, kadangi jos yra silpnesnėje padėtyje. Turėtų būti skatinamas jų dalyvavimas visuomeniniame gyvenime, sudaromos lygios galimybės dalyvauti darbo rinkoje.

IŠVADOS

1. Tarptautinėje teisėje tautinės mažumos sąvoka nepateikiama, tačiau išanalizavus tarptautiniuose dokumentuose ir doktrinoje pateikiamus tautinės mažumos požymius, tautinę mažumą galima apibūdinti kaip valstybėje gyvenančių asmenų grupę, kuri pasižymi skirtinga nuo kitų valstybės gyventojų etnine kilmė, kalba ar religija, ir savo skaičiumi mažesnė, nei likusi valstybės gyventojų dalis, kurią vienija grupės narių siekis išlaikyti ir išsaugoti savo grupės tapatybę.

2. Galiojančiame Lietuvos Respublikos Tautinių mažumų įstatyme tautinės mažumos sąvoka taip pat nėra pateikiama. Tautinių mažumų įstatymo pakeitimo įstatymo projekte pateikiama tautinės (etninės) mažumos sąvoka iš esmės atitinka tarptautinės teisės ir doktrinos suformuluotą tautinės mažumos sampratą.

3. Iš Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencijos įgyvendinimo šalyse dalyvėse analizės matyti, kad tautinėms mažumoms išskylančios problemos dažniausiai būna susiję su kai kurių tautinių mažumų diskriminacija *de facto* (pavyzdžiui, romų) bei gimtosios kalbos vartojimu (pavyzdžiui, integruojant mažumų kalbų mokymą į švietimo sistemą, pateikiant informaciją ir informacines nuorodas mažumos kalba). Mažumų kalbų vartojimo problemas siekiama sureguliuoti Europos regioninių, arba mažumų, kalbų chartijos pagalba.

4. Europos Taryba iš esmės teigiamai įvertino Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencijos įgyvendinimą Lietuvoje, tačiau Lietuvos Respublikos valdžios ir valdymo institucijų atstovai turėtų atkreipti dėmesį į šias problemas: tautinėms mažumoms priklausančių asmenų švietimą, mažumų kalbų naudojimą, mažumų dalyvavimą visuomenės gyvenime, tarpkultūrinio dialogo skatinimą.

5. Siekiant tinkamai nustatyti subjektus, kuriems turėtų būti taikoma Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencija, siūlytina Tautinių mažumų įstatymo pakeitimo įstatymo projekte Nr. IXP-561A(2) (toliau – Įstatymo projektas) patikslinti tautinės (etninės) mažumos sąvoką taip, kad

visiems tautinėms mažumoms priklausantiems asmenims būtų garantuojamos vienodos teisės nepriklausomai nuo to, ar jie turi Lietuvos Respublikos pilietybę, ar ne. Be to, Įstatymo projekto priėmimo metu reikėtų suderinti Įstatymo projekte pateiktas sąvokas su kituose Lietuvos Respublikos įstatymuose naudojamomis sąvokomis.

6. Siekiant tautinėms mažumoms priklausančių asmenų teisinės padėties apibrėžtumo, būtina neatidėliotinai Lietuvos Respublikos Seime priimti Įstatymo projektą Nr. IXP-561A(2). Iki šio Įstatymo projekto priėmimo reikėtų nedelsiant priimti Lietuvos Respublikos teritorijoje galiojančių įstatymų, priimtų iki 1990 m. kovo 11 d., galiojimo laikino pratęsimo įstatymo 1 straipsnio pakeitimo įstatymą, kuriuo būtų pratęstas Tautinių mažumų įstatymo galiojimo terminas.

7. Siekdama užtikrinti tinkamą mažumų kalbų apsaugą Lietuvos Respublika turėtų pasirašyti Europos regioninių, arba mažumų, kalbų chartiją. Siekiant teisinio aiškumo tautinių mažumų kalbų vartojimo srityje būtų tikslinga Įstatymo projekte išaiškinti sąvoką „vietovė, kurioje gausiai gyvena tautinė (etninė) mažuma“. Be to, svarstyтина galimybė pasirašyti sutartį tarp Lietuvos ir Lenkijos dėl vardų ir pavardžių rašymo.

8. Lietuvos Respublikos švietimo įstatyme siūlytina apibrėžti aiškius kriterijus, kurių pagrindu būtų galima spręsti dėl mokyklų, klasių ar pamokų įsteigimo tautinėms mažumoms priklausantiems vaikams. Atkreiptinas dėmesys, kad formuojant valstybės politiką tautinių mažumų švietimo srityje neturėtų būti apsiribojama tik neformalaus švietimo skatinimu, turėtų būti skiriamas didesnis finansavimas vadovėlių mažumų kalbomis išleidimui, užtikrinamas nenutrūkstamas reikiamų pedagogų, dirbančių su tautinėms mažumoms priklausančiais vaikais, rengimas.

9. Siūlytina užtikrinti romų integracijos programos tęstinumą po 2004 metų. Naujoji romų integracijos programa turėtų numatyti romų nedarbo mažinimo priemones, išspręsti romų pilietybės ir asmenis dokumentų gavimo bei namų ir žemės nuosavybės įteisinimo klausimus, didinti romų moterų dalyvavimą visuomenėje. Rengiant naująją programą būtina kiek įmanoma labiau įtraukti romų tautinės mažumos atstovus.

10. Siekiant efektyviau įgyvendinti tautinių mažumų apsaugos politikos priemones siūlytina: 1) patvirtinti Lietuvos Respublikos etninės politikos koncepciją ir įgyvendinti joje numatytas priemones; 2) aiškiau apibrėžti Tautinių mažumų ir išeivijos departamento vaidmenį politikos koordinavimo srityje bei didinti šio departamento administracinius gebėjimus; 3) į įstatymų ir kitų teisės aktų, turinčių įtakos tautinių mažumų teisei padėčiai, projektų rengimą labiau įtraukti tautinių mažumų atstovus; 4) prieš pateikiant kitą ataskaitą Europos Tarybai su ataskaitos projektu supažindinti tautines mažumas atstovaujančias nevyriausybines organizacijas tam, kad šios organizacijos galėtų raštu pateikti pastabas ir komentarus.

SANTRAUKA

Šiame magistro baigiamajame darbe nagrinėjama tema „Europos Tarybos Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencijos įgyvendinimas Lietuvos Respublikoje“. Baigiamojo darbo tikslas - išanalizuoti Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencijos įgyvendinimo Lietuvos Respublikoje problemas ir numatyti galimus jų sprendimo būdus.

Pirmame baigiamojo darbo skyriuje aptariama tautinės mažumos sąvokos problema tarptautinėje ir Lietuvos Respublikos teisėje. Kadangi tautinės mažumos sąvoka tarptautinėje teisėje nėra apibrėžta, tautinę mažumą siekiama apibūdinti nagrinėjant tarptautinius dokumentus, reglamentuojančius tautinių mažumų apsaugą, parengiamuosius dokumentus, ekspertų išaiškinimus bei mokslinėje doktrinoje siūlomus tautinės mažumos apibrėžimus. Analizuojama, ar Lietuvos Respublikos teisėje nusistovėjusi tautinės mažumos samprata atitinka tarptautinių organizacijų suformuotą tautinės mažumos sampratos koncepciją.

Antrame skyriuje apžvelgiamos pagrindinės Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencijos nuostatos. Konvencijoje įtvirtintos tautinėms mažumoms priklausančių asmenų teisės ir laisvės analizuojamos remiantis Europos Tarybos Ministrų komiteto Patariamojo komiteto praktika. Šios analizės pagrindu nustatomos svarbiausios Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencijos įgyvendinimo šalyse dalyvėse problemos. Be to, pateikiami Patariamojo komiteto teigiamai įvertinti geriausios praktikos pavyzdžiai, kurie gali būti pritaikyti užtikrinant tautinių mažumų apsaugą Lietuvos Respublikoje.

Trečiame skyriuje aptariamas Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencijos įgyvendinimas Lietuvos Respublikoje atsižvelgiant į Patariamojo komiteto nuomonę apie šios konvencijos įgyvendinimą Lietuvoje. Šiame skyriuje identifikuojamos pagrindinės Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencijos įgyvendinimo Lietuvoje problemos ir pateikiami siūlymai dėl tautinių mažumų apsaugos politikos ir teisinio reglamentavimo tobulinimo Lietuvoje. Darbo pabaigoje siūloma pakeisti kai kurias Lietuvos Respublikos Tautinių mažumų įstatymo pakeitimo įstatymo projekto nuostatas, pateikiamos priemonės tautinių mažumų apsaugos politikai švietimo srityje gerinti, romų ir kitų tautinių mažumų integracijai į Lietuvos visuomenę paskatinti, pateikiami kiti siūlymai.

Rašant baigiamąjį darbą buvo naudotasi tarptautiniais dokumentais, Lietuvos Respublikos įstatymais ir teisės aktais, užsienio ir lietuvių autorių mokslinės literatūros šaltiniais bei remtasi Europos Tarybos Ministrų komiteto Patariamojo komiteto ir Europos žmogaus teisių teismo praktika tautinių mažumų apsaugos srityje.

SUMMARY

The master graduation paper analyses the subject “Implementation of the Council of Europe Framework Convention for the protection of National Minorities by the Republic of Lithuania”. The goal of the graduation paper is to define implementation problems of the Framework Convention and to find possible solutions.

At the first chapter a problem of defining a national minority in the international law and domestic law of the Republic of Lithuania is discussed. Since there is no definition of a national minority in the international law, it is being identified through analysis of international documents, *travaux préparatoires*, expert opinions and doctrine. It is also analysed, if a notion in the domestic law is compatible with a conception in the international law.

At the second chapter the main provisions of the Framework Convention are overviewed. Rights and freedoms of persons belonging to national minorities are analysed according to the case-law of the Advisory Committee of Council of Europe Committee of Ministers. Due to this analysis the main problems of implementation of the Framework Convention by Member States are identified. Moreover, the best practises according to the opinion of the Advisory Committee are presented, which may be used while protecting national minorities in Lithuania.

At the third chapter implementation of the Framework Convention by the Republic of Lithuania is discussed. According to the analysis of the Advisory Committee the main problems of implementation are identified and suggestions to policy-makers and legislators of Lithuania are presented. At the end of the graduation paper the amendments of a draft law on National Minorities and measures on how to improve education policy, encourage integration of Roma people and other national minorities, as well as other suggestions, are proposed.

The main sources, used in the graduation paper, were international documents, laws and other legal acts of the Republic of Lithuania, foreign and national literature and the case-law of the Advisory Committee and European Court of Human Rights.

LITERATŪROS IR ŠALTINIŲ SĄRAŠAS

Lietuvos Respublikos teisės aktai

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija // Valstybės žinios, 1992, Nr. 33-1014; 2003, Nr. 32-1315
2. Lietuvos Respublikos įstatymas Dėl Europos Tarybos tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencijos ratifikavimo // Valstybės žinios, 2000, Nr. 20-491
3. Lietuvos Respublikos lygių galimybių įstatymas // Valstybės žinios, 2003, Nr. 114-5115
4. Lietuvos Respublikos pilietybės įstatymas // <http://www3.lrs.lt/cgi-bin/preps2?Condition1=210140&Condition2=>; prisijungimo laikas: 2004-09-24
5. Lietuvos Respublikos pilietybės įstatymas (1989 m.) // Valstybės žinios, 1989, Nr. 33-444
6. Lietuvos Respublikos pilietybės įstatymas (2002 m.) // Valstybės žinios, 2002, Nr. 95-4087
7. Lietuvos Respublikos politinių partijų ir politinių organizacijų įstatymo pakeitimo įstatymas // Valstybės žinios, 2004, Nr. 54-1831
8. Lietuvos Respublikos Prezidento rinkimų įstatymas // <http://www3.lrs.lt/cgi-bin/preps2?Condition1=240916&Condition2=>; prisijungimo laikas: 2004-09-24
9. Lietuvos Respublikos rinkimų į Europos Parlamentą įstatymas // <http://www3.lrs.lt/cgi-bin/preps2?Condition1=240938&Condition2=>; prisijungimo laikas: 2004-09-24
10. Lietuvos Respublikos savivaldybių tarybų rinkimų įstatymas // <http://www3.lrs.lt/cgi-bin/preps2?Condition1=240850&Condition2=>; prisijungimo laikas: 2004-09-24
11. Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymas // <http://www3.lrs.lt/cgi-bin/preps2?Condition1=240817&Condition2=>; prisijungimo laikas: 2004-09-24
12. Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymas (1992 m.) // Valstybės žinios, 1992, Nr.22-635
13. Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas // Valstybės žinios, 2003, Nr. 63-2853; 2004, 103-3755; 2004, Nr. 120-4437
14. Lietuvos Respublikos tautinių mažumų įstatymas // Valstybės žinios, 1989, Nr.34-485; 1991, Nr.4-117
15. Lietuvos Respublikos teritorijoje galiojančių įstatymų, priimtų iki 1990 m. kovo 11 d., galiojimo laikino pratęsimo įstatymo 1 straipsnio pakeitimo įstatymas // Valstybės žinios, 2003, Nr. 123-5573
16. Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas // Valstybės žinios, 1996, Nr. 33-807; 1999, Nr. 66-2129; 2001, Nr. 71-2523; 2002, Nr. 95-4090; 2003, Nr. 38-1685
17. Lietuvos Respublikos valstybinės kalbos įstatymas // Valstybės žinios, 1995, Nr. 15-344; 2001, Nr. 68-2760
18. Lietuvos Respublikos viešojo administravimo įstatymas // Valstybės žinios, 1999, Nr.60-1945; 2002, Nr. 123-5557; 2003, Nr. 104-4637
19. Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymas// <http://www3.lrs.lt/cgi-bin/preps2?Condition1=238730&Condition2=>; prisijungimo laikas: 2004-09-24
20. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos 1991-01-31 nutarimas Nr. I-1031 „Dėl vardų ir pavardžių rašymo Lietuvos Respublikos piliečio pase” // Valstybės žinios, 1991, Nr.5-132

21. Lietuvos Respublikos Seimo nutarimas Nr. IX-1700 „Dėl valstybinės švietimo strategijos 2003-2012 m. patvirtinimo” // Valstybės žinios, 2003, Nr. 71-3216
22. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999-10-21 nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos 1991 m. sausio 31 d. nutarimo „Dėl vardų ir pavardžių rašymo Lietuvos Respublikos piliečio pase” atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai”// Valstybės žinios, 1999, Nr. 90-2662
23. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004-05-03 nutarimas Nr. 538 „Dėl pranešimo pagal Tarptautinę konvenciją dėl visų formų rasinės diskriminacijos panaikinimo” // Valstybės žinios, 2004, Nr. 76-2628
24. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2000-07-01 nutarimas Nr. 759 „Dėl Romų integracijos į Lietuvos visuomenę 2000–2004 metų programos” //Valstybės žinios, 2000, Nr. 54-1508
25. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004-06-08 nutarimas Nr. 703 „Dėl tautinių mažumų integracijos į Lietuvos visuomenę 2005-2010 metų programos patvirtinimo” // Valstybės žinios, 2004, Nr. 93-3403
26. Vyriausybės 2003-03-05 nutarimas Nr. 290 „Dėl Viešo naudojimo kompiuterių tinkluose neskelbtinos informacijos kontrolės ir ribojamos viešosios informacijos platinimo tvarkos patvirtinimo“// Valstybės žinios, 2003, Nr.24-1002
27. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2002-01-16 įsakymas Nr. 56 „Dėl tautinių mažumų švietimo nuostatų patvirtinimo”// Valstybės žinios, 2002, Nr. 9-337
28. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro ir Tautinių mažumų ir išeivijos departamento prie LR Vyriausybės generalinio direktoriaus 2004-09-20 įsakymas Nr. ISAK-1463/V-65 „Dėl Šeštadieninės ir sekmadieninės tautinių mažumų mokyklos sampratos patvirtinimo” // Valstybės žinios, 2004, Nr.143-5242
29. Europos teisės departamento prie LR Vyriausybės 2002-07-02 išvada // <http://www3.lrs.lt/cgi-bin/preps2?Condition1=170618&Condition2=>; prisijungimo laikas: 2004-08-14
30. Lietuvos Respublikos Seimo Žmogaus teisių komiteto 2003-04-09 išvada Tautinių mažumų įstatymo pakeitimo įstatymo projektui // <http://www3.lrs.lt/cgi-bin/preps2?Condition1=208729&Condition2=>
31. Lietuvos Respublikos Vyriausybės pranešimas apie Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencijos įgyvendinimą Lietuvos Respublikoje, 2001-10-31 // [http://www.coe.int/T/e/human_rights/Minorities/2.FRAMEWORK_CONVENTION\(MONITORING\)/2.Monitoring_mechanism/3.State_reports/1.First_cycle/](http://www.coe.int/T/e/human_rights/Minorities/2.FRAMEWORK_CONVENTION(MONITORING)/2.Monitoring_mechanism/3.State_reports/1.First_cycle/); prisijungimo laikas: 2004-03-26
32. Žurnalistų etikos inspektorius Romo Gudaičio 2003-2004 metų veiklos ataskaita, 2004-04-13 // http://www3.lrs.lt/pls/inter/w3_viewer.ViewTheme?p_int_tv_id=2707&p_kalb_id=1&p_org=0; prisijungimo laikas: 2004-11-01
33. Žurnalistų ir leidėjų etikos komisijos įvertinimai ir išvados dėl V.Tomkaus rašinių „Kas valdo pasaulį?” ir kitų publikacijų // http://www3.lrs.lt/pls/inter/w3_viewer.ViewDoc?p_int_tekst_id=32091&p_int_tv_id=2758&p_org=0; prisijungimo laikas; 2004-11-01

Lietuvos Respublikos teisės aktų projektai

34. Nepasirašytas. Pilietybės įstatymo 12, 13, 14, 15, 16, 18, 20, 21, 26, 27, 28, 30, 31, 32 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymas // <http://www3.lrs.lt/cgi-bin/preps2?Condition1=246000&Condition2=>; prisijungimo laikas: 2004-11-26

35. Tautinių mažumų įstatymo projektas Nr. IXP-561 // <http://www3.lrs.lt/cgi-bin/preps2?Condition1=129461&Condition2=>; prisijungimo laikas: 2004-08-14
36. Tautinių mažumų įstatymo pakeitimo įstatymo projektas Nr. IXP-561A // <http://www3.lrs.lt/cgi-bin/preps2?Condition1=167703&Condition2=>; prisijungimo laikas: 2004-08-14
37. Tautinių mažumų įstatymo pakeitimo įstatymo projektas Nr. IXP-561A(2) <http://www3.lrs.lt/cgi-bin/preps2?Condition1=208728&Condition2=>; prisijungimo laikas: 2004-08-14
38. Tautinių mažumų įstatymo pakeitimo įstatymo projekto Nr. IXP-561A aiškinamasis raštas // <http://www3.lrs.lt/cgi-bin/preps2?Condition1=167704&Condition2=>; prisijungimo laikas: 2004-08-14
39. Etninės politikos koncepcija (projektas), 2003-03-06 // http://www.tmid.lt/index.php?page_id=19; prisijungimo laikas: 2003-09-17

Tarptautiniai dokumentai

40. Jungtinių Tautų Chartija // www.urm.lt/data/5/LF23171158_chartija.htm; prisijungimo laikas: 2004-07-30
41. Jungtinių Tautų Konvencija „Dėl kelio užkirtimo genocido nusikaltimui ir baudimo už jį“ // Valstybės žinios, 2002, Nr. 23-855
42. Jungtinių Tautų Tarptautinė konvencija „Dėl visų formų rasinės diskriminacijos panaikinimo“ // Valstybės žinios, 1998, Nr. 108-2957
43. Jungtinių Tautų Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas // Valstybės žinios, 2002, Nr. 77-3288
44. Jungtinių Tautų Tautinėms, arba etninėms, religinėms ir kalbinėms mažumoms priklausančių asmenų teisių deklaracija // Mališauskas R. (sud.). Mažumų teisės: Tarptautinių dokumentų rinkinys. Vilnius, 1996.
45. Jungtinių Tautų Visuotinė žmogaus teisių deklaracija // www.unhchr.ch/udhr/lang/lit.htm; prisijungimo laikas: 2004-07-30
46. Jungtinių Tautų Žmogaus teisių komiteto bendrasis komentaras dėl Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto 27 straipsnio // [http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/\(Symbol\)/fb7fb12c2fb8bb21c12563ed004df111?Opendocument](http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/(Symbol)/fb7fb12c2fb8bb21c12563ed004df111?Opendocument); prisijungimo laikas: 2004-08-21
47. Europos Tarybos Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija // <http://www3.lrs.lt/cgi-bin/preps2?Condition1=19841&Condition2=>; prisijungimo laikas: 2004-07-30
48. Europos Tarybos Europos regioninių, arba mažumų, kalbų chartija// http://www.tmid.lt/index.php?page_id=255; prisijungimo laikas: 2004-07-30
49. Europos Tarybos Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencija// Valstybės žinios, 2000, Nr. 20-497
50. Europos Tarybos Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos, garantuojant kai kurias kitas teises ir laisves, be tų, kurios joje nurodytos, pirmasis protokolai // Valstybės žinios, 1996, Nr. 15-386
51. Europos Tarybos Sisteminių tautinių mažumų apsaugos konvencijos aiškinimas// Mališauskas R. (sud.). Mažumų teisės: Tarptautinių dokumentų rinkinys, Vilnius, 1996, p. 157

52. Europos Tarybos Parlamentinės Asamblėjos rekomendacija Nr. 1203 (1993) Dėl čigonų Europoje // <http://assembly.coe.int/Mainf.asp?link=http://assembly.coe.int/Documents/AdoptedText/ta93/EREC1203.htm>; prisijungimo laikas: 2004-07-30
53. Europos Tarybos Parlamentinės Asamblėjos rekomendacija Nr. 1492 (2000) Dėl tautinių mažumų teisių // <http://assembly.coe.int/Mainf.asp?link=http://assembly.coe.int/Documents/AdoptedText/ta01/EREC1492.htm>; prisijungimo laikas: 2004-07-30
54. Europos Tarybos Parlamentinės Asamblėjos rekomendacija Nr. 1623 (2003) Dėl tautinių mažumų teisių // <http://assembly.coe.int/Mainf.asp?link=http://assembly.coe.int/Documents/AdoptedText/ta03/EREC1623.htm>; prisijungimo laikas: 2004-07-30
55. Europos Tarybos Ministrų komiteto rekomendacija Nr. (2000)4 Dėl romų/ čigonų vaikų švietimo Europoje// <https://wcm.coe.int/rsi/CM/index.jsp>; prisijungimo laikas: 2004-07-30
56. Europos Tarybos Ministrų komiteto rekomendacija Nr. 2001(17) Dėl romų/čigonų ir keliautojų Europoje ekonominės bei užimtumo situacijos gerinimo // <https://wcm.coe.int/ViewDoc.jsp?id=241681&Lang=en>; prisijungimo laikas: 2004-07-30
57. Europos Tarybos Ministrų komiteto 2003-12-10 rezoliucija Nr. (2003)11 Dėl Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencijos įgyvendinimo// [http://www.coe.int/T/e/human_rights/Minorities/2._FRAMEWORK_CONVENTION_\(MONITORING\)/2._Monitoring_mechanism/6._Resolutions_of_the_Committee_of_Ministers/1._Country-specific_resolutions/1._First_cycle/](http://www.coe.int/T/e/human_rights/Minorities/2._FRAMEWORK_CONVENTION_(MONITORING)/2._Monitoring_mechanism/6._Resolutions_of_the_Committee_of_Ministers/1._Country-specific_resolutions/1._First_cycle/); prisijungimo laikas: 2004-03-26
58. Europos Tarybos Ministrų komiteto Patariamąjo komiteto nuomonės apie Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencijos įgyvendinimą Albanijoje, Austrijoje, Čekijoje, Estijoje, Ispanijoje, Italijoje, Kroatijoje, Lenkijoje, Lietuvoje, Norvegijoje, Rumunijoje, Suomijoje, Švedijoje, Vengrijoje, Vokietijoje. // [http://www.coe.int/T/e/human_rights/Minorities/2._FRAMEWORK_CONVENTION_\(MONITORING\)/2._Monitoring_mechanism/4._Opinions_of_the_Advisory_Committee/1._Country_specific_opinions/1._First_cycle/](http://www.coe.int/T/e/human_rights/Minorities/2._FRAMEWORK_CONVENTION_(MONITORING)/2._Monitoring_mechanism/4._Opinions_of_the_Advisory_Committee/1._Country_specific_opinions/1._First_cycle/); prisijungimo laikas: 2004-07-30
59. Lietuvos Respublikos ir Baltarusijos Respublikos sutartis Dėl geros kaimynystės ir bendradarbiavimo // Valstybės žinios, 1996, Nr. 43-1047
60. Lietuvos Respublikos ir Lenkijos Respublikos draugiškų santykių ir gero kaimyninio bendradarbiavimo sutartis // Valstybės žinios, 1994, Nr. 97-1907
61. Lietuvos Respublikos ir Ukrainos draugystės ir bendradarbiavimo sutartis // Valstybės žinios, 1995, Nr. 46-1120

Specialioji literatūra

62. Alfredson G. Minority Rights: International Standards and Monitoring Procedures // Latvian Human Rights Quarterly N5/6, 1998. P. 9-28.
63. Bazylevas I., Biekša L., Birmontienė T. ir kt. Žmogaus teisės Lietuvoje: padėties įvertinimas. Vilnius, 2002.
64. Cilevičs B. The Framework Convention for the Protection of National Minorities within the context of the Council of Europe, Strasbourg, 2003 // http://www.coe.int/T/E/human_rights/minorities/5._5_anniversary/; prisijungimo laikas: 2004-05-14
65. Girasoli N. National Minorities: Who Are They? Budapest: Akademiai Kiado, 1995.

66. Higgins R., *Minority Rights Discrepancies and Divergences Between the International Covenant and the Council of Europe System*. // Schermers H.G., *The Dynamics of the Protection of Human Rights in Europe*, Kluwer Academic Publishers, Dordrecht, 1994
67. Hofman R. *The Framework Convention at the end of the first cycle of monitoring*. Strasbourg, 2003 // http://www.coe.int/T/E/human_rights/minorities/5_5_anniversary/; prisijungimo laikas: 2004-05-14
68. Kasatkina N., Leončikas T. *Lietuvos etninių grupių adaptacija: kontekstas ir eiga*. Vilnius, 2003
69. Liandzbergienė G. *Numerio tema: redaktoriaus laišakai sukėlė pasipiktinimo bangą* // „Žurnalistų žinios“, Nr. 2004/03
70. Mališauskas R. (sud.). *Mažumų teisės: Tarptautinių dokumentų rinkinys*. Vilnius, 1996.
71. Mališauskas R. *Tautinių mažumų teisių problema Europos saugumo ir bendradarbiavimo organizacijoje* // Lomanienė N. (sud.). *Žmogaus teisės Lietuvoje: teoriniai ir praktiniai aspektai*, Vilnius, 1996. P. 82-98.
72. Motuzas R. *Tarptautiniai standartai ir tautinių mažumų švietimo galimybės* // *Tautinių mažumų švietimas Lietuvoje: teoriniai ir praktiniai aspektai. Konferencijos medžiaga 2000 m. gruodžio mėn. 19-20 d., Vilnius, 2001. P. 6-11*
73. Phillips A., *The First Monitoring Cycle of the FCNM, National Meeting of Government Offices for National Minorities*, Vilnius, 2002 // http://www.greekhelsinki.gr/bhr/english/articles/fcnm_monitor.doc; prisijungimo laikas: 2004-07-28
74. Rehman J. *International human rights law: a practical approach*, 2003
75. *Stojimo į ES proceso stebėseną: Mažumų apsauga, I tomas*, Vilnius, 2002
76. Vaitiekus S. *Tautinių mažumų teisės Lietuvos Respublikoje* // Lomanienė N. (sud.). *Žmogaus teisės Lietuvoje: teoriniai ir praktiniai aspektai*. Vilnius, 1996. P.99-110.
77. Vadapalas V. *Tarptautinė teisė: Bendroji dalis*. Vilnius: Eugrimas, 1998.

Tarptautinių teismų praktika

78. *Nuolatinio tarptautinio teisingumo teismo 1930-07-31 konsultacinė išvada byloje The Greco-Bulgarian communities*. // <http://www.icj-cij.org/icjwww/idecisions/icpij/>; prisijungimo laikas: 2004-07-30
79. *Europos žmogaus teisių teismo 1968-07-23 sprendimas byloje Belgium Linguistic Case v. Belgium*. // <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/portal.asp?sessionId=1495004&skin=hudoc-en&action=request>; prisijungimo laikas: 2004-10-10
80. *Europos žmogaus teisių teismo 2002-04-09 sprendimas byloje Podkolzina v. Latvia*. // <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/portal.asp?sessionId=1495329&skin=hudoc-en&action=request>; prisijungimo laikas: 2004-10-10
81. *Europos žmogaus teisių teismo 2004-02-17 sprendimas byloje Gorzelik and others v. Poland*. // <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=2&portal=hbkm&action=html&highlight=Gorzelik%20%7C%20POLAND&sessionId=37098&skin=hudoc-en>; prisijungimo laikas: 2004-10-10

1 priedas

Lietuvos gyventojų tautinė sudėtis, užfiksuota per surašymus (tūkst.)

	1923 m.	1959 m.	1970 m.	1979 m.	1989 m.	2001 m.
Lietuviai	1701,9	2150,8	2506,8	2712,2	2924,3	2907,3
Lenkai	65,6	230,1	240,2	247,0	258,0	235,0
Rusai	50,5	231,0	268,0	303,5	344,5	219,8
Baltarusiai	4,4	30,3	45,4	57,6	63,2	42,9
Ukrainiečiai	0,0	17,7	25,1	32,0	44,8	22,5
Žydai	153,7	24,7	23,6	14,7	12,4	4,0
Latviai	14,9	6,3	5,1	4,4	4,4	3,0
Totoriai	1,0	3,0	3,5	4,0	4,4	3,2
Romai (čigonai)	0,3	1,2	1,9	2,3	2,7	2,6
Vokiečiai	29,2	11,7	1,9	2,6	2,1	3,2
Armėnai	-	-	-	-	-	1,5
Kiti	7,5	16,3	8,6	13,8	16,9	6,1
Nenurodė	-	-	-	-	-	32,9
Iš viso	2021,8	2711,4	3128,2	3391,5	3674,8	3484,0

Šaltinis: Kasatkina N., Leončikas T., 2003

Lietuvos gyventojų tautinė sudėtis, užfiksuota per surašymus, palyginti su visų gyventojų skaičiumi (proc.)

	1923 m.	1959 m.	1970 m.	1979 m.	1989 m.	2001 m.
Lietuviai	69,2	79,3	80,1	80,0	79,6	83,45
Lenkai	15,3	8,5	7,7	7,3	7,0	6,74
Rusai	2,5	8,5	8,6	8,9	9,4	6,31
Baltarusiai	0,4	1,1	1,5	1,7	1,7	1,23
Ukrainiečiai	0,0	0,7	0,8	0,9	1,3	0,65
Žydai	8,3	0,9	0,8	0,4	0,3	0,12
Latviai	0,6	0,2	0,1	0,1	0,1	0,08
Totoriai	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,09
Romai (čigonai)	0,0	0,1	0,1	0,1	0,1	0,07
Vokiečiai	3,4	0,4	0,1	0,1	0,1	0,09
Armėnai	-	-	-	-	-	0,04
Kiti	0,2	0,2	0,1	0,4	0,4	0,18
Nenurodė	-	-	-	-	-	0,94

Šaltinis: Kasatkina N., Leončikas T., 2003

Gyventojai pagal tautybę apskrityse (proc.)

Apskritis	Gyventojai pagal tautybę, proc.					
	Lietuviai	Lenkai	Rusai	Baltarusiai	Ukrainiečiai	Kitos tautybės
Alytaus	95,3	2,1	1,3	0,4	0,2	0,5
Kauno	93,9	0,5	3,7	0,3	0,4	0,5
Klaipėdos	84,2	0,3	11,4	1,0	1,3	0,9
Marijampolės	98,5	0,2	0,6	0,1	0,1	0,3
Panevėžio	96,3	0,2	2,5	0,2	0,3	0,3
Šiaulių	95,4	0,2	3,0	0,2	0,4	0,6
Tauragės	98,7	0,1	0,6	0,1	0,1	0,3
Telšių	97,4	0,1	1,5	0,2	0,2	0,3
Utenos	77,1	4,5	13,4	2,0	1,1	0,8
Vilniaus	54,9	25,4	11,6	3,6	1,1	1,2

Šaltinis: Kasatkina N., Leončikas T., 2003

Didžiųjų miestų gyventojai pagal tautybę (proc.)

Miestai	Gyventojai pagal tautybę, proc.					
	Lietuviai	Lenkai	Rusai	Baltarusiai	Ukrainiečiai	Kitos tautybės
Vilnius	57,8	18,7	14,0	4,0	1,3	1,4
Kaunas	92,9	0,4	4,4	0,3	0,5	0,6
Klaipėda	71,3	0,4	21,3	1,9	2,4	1,2
Šiauliai	92,8	0,2	4,8	0,4	0,7	0,7
Panevėžys	95,7	0,2	2,9	0,2	0,4	0,4

Šaltinis: Kasatkina N., Leončikas T., 2003

Leidiniai tautinių mažumų kalbomis

Rusų kalba leidžiami šie periodiniai leidiniai	„Klaipėda“ (dienraštis), „Ekspress nedelia“ (savaitraštis), „Litovskij Kurier“ (savaitraštis), „Obzor“ (savaitraštis), „Sugardas“ (savaitraštis), „Soglos staroverov“ (nereguliariai), „V každyj dom“ (savaitraštis), „Živonosnyj istočnik“ (mėnraštis), „More“ („Jūra“) (žurnalas leidžiamas rusų, lietuvių ir anglų kalbomis kartą per ketvirtį), „Vilnius“ (mėnraštis), „Peremena“ (mėnraštis, leidžiamas rusų ir lietuvių kalbomis).
Lietuvoje leidžiami iš lietuvių kalbos į rusų kalbą išversti šie laikraščiai:	„Respublika“ (dienraštis) ir „Golos Litvy“ (savaitraštis).
Leidžiami verstiniai į rusų kalbą reklaminiai leidiniai:	„Reklama“ (savaitraštis), „Novaja reklama“ (2 kartus per savaitę).
Lenkų tautinė mažuma turi šiuos leidinius:	„Kurier Wilenski“ (dienraštis), „Nasza Gazeta“ (savaitraštis, tik internetinė versija), „Tygodnik Wilensczyzny“ (savaitraštis), „Spotkania“ (leidžiamas 2 kartus per mėnesį), „Magazyn Wilenski“ (mėnraštis), „Znad Wili“ (leidžiamas kartą per 3 mėnesius), „W kregu kultury“ (leidžiamas nereguliariai).
Baltarusių kalba leidžiami leidiniai:	„Run“ (mėnraštis), „Naša staronka“ (mėnraštis), „Arche“ (mėnraštis), „Belaruskі gіstaryčny ogіad“ (kartą per ketvirtį), „Fragmenty“ (kartą per ketvirtį).
Vokiečių bendruomenė turi šiuos leidinius	„Baltiche Rundschau“ („Baltijoskoje obozrenije“, mėnraštis leidžiamas vokiečių ir rusų kalbomis), „Deutsche Nachrichten in Litauen“ („Vokiečių žinios Lietuvoje“, mėnraštis leidžiamas vokiečių ir lietuvių kalbomis), „Miteinander“ (4 kartus per metus), „Gyvenimas“ (leidžiamas nereguliariai).
Žydų bendruomenė	Nuo 1989 metų leidžia mėnraštį „Lietuvos Jeruzalė“ jidiš, lietuvių, anglų ir rusų kalbomis, kuriame atsispindi Lietuvos žydų bendruomenės gyvenimas.
Totorių bendruomenė	Leidžia mėnraštį „Lietuvos totoriai“ lietuvių kalba.
Graikų bendruomenė	Nereguliariai leidžia laikraštį „Patrida“ rusų kalba.

Šaltinis: Antrasis ir trečiasis periodinis pranešimas pagal Tarptautinę konvenciją dėl visų formų rasinės diskriminacijos panaikinimo, patvirtintas Vyriausybės 2004-05-03 nutarimu Nr. 538

Išrinktų Lietuvos Respublikos Seimo narių pasiskirstymas pagal tautybę

Tautybė	1996-10-20 LR Seimo rinkimai	2000-10-08 LR Seimo rinkimai	2004-10-10 LR Seimo rinkimai
Baltarusis (-ė)			2
Lenkas (-ė)	2	6	1
Lietuvis (-ė)	113	119	130
Rusas (-ė)	3	7	3
Žydas (-ė)	1		1
Nepateikė duomenų	18	9	4
Iš viso	137	141	141

Šaltinis: Vyriausioji rinkimų komisija, 2004-12-01

Tautinių mažumų nevyriausybinių organizacijų Lietuvoje

Tautybė	Organizacijų skaičius
Armėnai	8
Azerbaidžaniečiai	1
Baltarusiai	23
Bulgarai	1
Estai	1
Graikai	9
Gruzinai	1
Karaimai	1
Korėjiečiai	1
Latviai	7
Lenkai	56
Romai	15
Rumunai	1
Rusai	68
Ukrainiečiai	20
Uzbekai	3
Tadžikai	1
Totoriai	12
Vengrai	1
Vokiečiai	31
Žydai	24
Iš viso	285

Šaltinis: Tautinių mažumų ir išeivijos departamentas, 2004-12-01